

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Robert Potočnik

**Socialna omrežja starih ljudi
v institucionalnem varstvu**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Robert Potočnik

Mentor: doc. dr. Srečo Dragoš

**Socialna omrežja starih ljudi
v institucionalnem varstvu**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

ZAHVALA

Za vso strokovno pomoč in napotke, za razpoložljivost ob pravzaprav katerem koli času, za hitro odzivnost in potrpljenje, skratka za popolno podporo, ki si je nisem upal pričakovati in si jo lahko vsak študent le želi, se z globokim spoštovanjem iskreno zahvaljujem doc. dr. Sreču Dragošu, najboljšemu mentorju.

Neskončno sem hvaležen moji Andrei za oporo v vseh možnih oblikah in kadar koli sem jo potreboval. Brez njene podpore tega magistrskega dela ne bi bilo.

Bratu Dragu iskrena hvala za nesebično pomoč pri tehničnem delu izvedbe očetu Dragu in mami Ani pa za vso nudeno moralno in praktično pomoč ter podporo.

Hvala vsem za lep prikaz popolnega delovanja mojega omrežja socialne opore.

Socialna omrežja starih ljudi v institucionalnem varstvu

Živimo v času obsežnih demografskih sprememb v smeri staranja prebivalstva, glede katerih so tudi projekcije za prihodnost za Slovenijo med najbolj zaskrbljujimi tako v evropskem, kot v svetovnem merilu. Za izboljševanje ali vsaj ohranjanje kakovosti življenja starih ljudi bo zato treba fokus ukrepov za spopadanje s tem izzivom ves čas širiti s polja zadovoljevanja njihovih materialnih potreb, ki bo že samo po sebi predstavljalo resno preizkušnjo za državo oziroma družbo, tudi v sfero njihovih nematerialnih potreb. V nasprotnem primeru bomo v svojih prizadevanjih neuspešni, saj kakovosti življenja brez zadovoljenih potreb nematerialne narave ni.

V sfero nematerialnih potreb starih ljudi sodijo tudi pristne medčloveške vezi in dostopnost opore, ki poleg materialne obsega tudi emocionalno in informacijsko oporo ter oporo druženja. Vir te opore vsakega posameznika je predvsem omrežje socialne opore, ki je zanj izjemnega pomena.

Zanimanje svojega magistrskega dela sem usmeril v vprašanje, kakšne so socialne mreže oziroma natančneje omrežja socialne opore starih ljudi, nastanjenih v domovih starejših oziroma, kako delujejo. Ambicija raziskave je bila pridobiti izkustvene, subjektivne podatke in informacije o raziskovalnem vprašanju s strani intervjuvancev iz vzorca stanovalcev Trubarjevega doma upokoјencev Loka pri Zidanem Mostu in s tem odkriti čim več možnih značilnosti socialnih omrežij starih ljudi v institucionalnem varstvu in iz teh oblikovati povezan opis o njih. Ta bi lahko služil tudi kot osnova nadaljnjemu, še bolj poglobljenemu ali bolj ciljanemu raziskovanju tega področja.

Zbiranje podatkov sem izvedel s polstrukturiranim intervjuvanjem trinajstih stanovalcev Trubarjevega doma upokoјencev Loka pri Zidanem Mostu, zbrane podatke pa obdelal s kvalitativno analizo.

Izsledki raziskave kažejo na to, da nastanitev v domu za intervjuvane stanovalce doma ne pomeni bistvenega zmanjšanja socialne integriranosti in oslabitve njihovih omrežij socialne opore kljub nastalim spremembam v le-teh. Med drugim tudi zaradi tega, ker so v domu vzpostavili nove vezi, s katerimi so vsaj delno nadomestili zmanjšane stike z drugimi alterji. Prekinitve stikov zaradi odhoda v dom so redka izjema. To pomeni, da glede same sestave njihovih omrežij nastanitev v domu za večino pomeni celo izboljšanje oziroma povečanje njihovih omrežij. Na drugi strani glede pogostosti stikov z alterji in načina vzpostavljanja stikov z njimi vidimo, da so pri dobri polovici intervjuvanih stanovalcev stiki z alterji sedaj manj pogosti, trije pa navajajo spremembe pri načinu stikov v smeri od osebnih stikov k stikom po telefonu. Pri stanovalcih, kjer podatki kažejo na poslabšanje pogostosti in načina stikov, pa kaže, da to nima posebnega vpliva na njihovo zadovoljstvo z njihovim omrežjem oziroma pri njih ne povzroča osamljenosti.

Pokazalo se je tudi, da se med stanovalci in osebjem doma kakovostnejše, bolj osebne vezi ne vzpostavijo oziroma ostanejo na povsem formalni ravni.

Nihče iz vzorca intervjuvanih stanovalcev ne vzpostavlja stikov z alterji s pomočjo sodobnih informacijsko komunikacijskih tehnologij.

Najpomembnejše so vezi z bližnjimi sorodniki, predvsem z otroki, šele pri stanovalcih brez potomcev pomembnejšo vlogo prevzamejo bolj oddaljeni sorodniki.

Čustveno oporo nudijo ženske članice omrežja, medtem ko jo moški alterji nudijo le v primeru, ko starostnik nima bližnje osebe ženskega spola.

Ključne besede: omrežja socialne opore, stari ljudje, institucionalno varstvo, Trubarjev dom upokoјencev.

Social networks of old people in institutional care

We live in times of massive demographical changes moving toward the aging of the population, in terms of which the projections for the future of Slovenia are among the most distressing, not only in Europe but also on a global scale. In order to improve or at least maintain the quality of life of older people, the focus of the measures for dealing with this challenge always needs to be spread from the field of meeting their material needs, which will be a severe test of its own for the country or the society, to the sphere of their non-material needs. Otherwise we will not succeed in our struggle as there is no quality of life without fulfilled non-material needs.

The sphere of non-material needs of old people includes genuine interpersonal bonds as well as accessibility of support, which, apart from the material support, consists of emotional and information support as well as of companionship support. The source of such support of every individual is predominantly the support which is of utmost importance to them.

The main interest of my master's thesis was aimed at the question what social networks or, to be more precise, social networks of old people living in old people's homes are like and how they work. Furthermore I researched into detail which alters make up the networks of social support of the participating elderly, whether by moving to the old people's home they had to break up any ties from their former domestic surroundings, whether new relationships have formed, perhaps even with some of the staff, how frequent their contacts with their alters are now and which way they are established, whether they are satisfied with their contacts or whether they feel lonely. Everything stated is with the aim of gaining empirical, subjective data and information from the interviewees – tenants of the old people's home – about the research question whose aim is to establish as many characteristics of social networks of old people in institutional care as possible and to form a substantive and coherent description of them. This could serve as a basis for further, more in-depth or more targeted research of that field.

The data was gathered by means of semi-structured interviews of thirteen tenants of the old people's home Trubarjev dom upokojencev Loka pri Zidanem Mostu, whereas the gathered data was analyzed by means of qualitative analysis.

The findings of the research indicate that accommodation in a home for the elderly does not necessarily mean a substantial decrease in social integration or weakening of their network of social support, one of the reasons being because they have established new contacts by means of which they at least partially compensate for the less frequent contacts with other alters. Break-offs of the contacts because of the move are an exception to the rule. With the tenants where data shows a decline in the frequency of contacts, I found out that this does not particularly affect their contentment with their network nor does it cause loneliness.

Furthermore the results show that the relationship between the tenants and the staff does not develop into a more personal one, but stays on a merely formal level. None of the samples of the interviewees from the old people's home establishes contacts by means of modern information and communications technology.

The most important ties are those with the next of kin, mainly with the children, only those tenants without children name more distant relatives as important people. Emotional support is mostly provided by female relatives, whereas male alters provide support only when the old person does not have any female relatives.

Keywords: social networks, old people, institutional care, old people's home Trubarjev dom upokojencev

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	
2	TEORETSKA IZHODIŠČA	14
2.1	STARANJE IN STAROST	14
2.2	DEMOGRAFSKE SPREMEMBE	22
2.2.1	Stanje prebivalstva v svetu	22
2.2.2	Staranje prebivalstva v Sloveniji	23
2.2.3	Spremembe v strukturi družine in sorodstvenega omrežja	26
2.3	OMREŽJE SOCIALNE OPORE	27
2.3.1	Definicija omrežja socialne opore	27
2.3.2	Značilnosti in različne tipologije omrežij socialne opore	33
2.4	OMREŽJA SOCIALNE OPORE STARIH LJUDI	35
2.4.1	Značilnosti omrežij socialne opore starih ljudi	35
2.4.2	Spremembe omrežij socialne opore povezane s staranjem	40
2.5	VPLIV ODHODA V DOM NA STAREGA ČLOVEKA	41
2.6	SISTEM UPRAVLJANJA S KAKOVOSTJO E-QALIN	50
2.6.1	Upravljanje s kakovostjo po sistemu E-Qalin v Trubarjevem domu upokojencev Loka pri Zidanem Mostu	54
3	EMPIRIČNI DEL	56
3.1	RAZISKAVA	56
3.1.1	Predstavitev ustanove	58
3.1.1.1	Lokacija	59
3.1.1.2	Nastanitvene kapacitete	60
3.1.1.3	Vizija in razvoj	61
3.2	METODOLOGIJA	62
3.2.1	Temeljno raziskovalno vprašanje in podvprašanja	65
3.2.1.1	Temeljno raziskovalno vprašanje: Kako odhod v dom vpliva na omrežje socialne opore starih ljudi?	65
3.2.1.2	Raziskovalna podvprašanja	68
3.2.1.2.1	Katere osebe sestavljajo omrežje socialne opore intervjuvancev in katere so ga pred odhodom v dom? ..	68

3.2.1.2.2 Kako kakovostne so vezi intervjuvancev in kakšne so bile pred odhodom v dom?	68
3.2.1.2.3 Komu oni sami največ pomenijo / so pomenili?	69
3.2.2 Vzorec	70
3.2.3 Izvedba polstrukturiranih intervjujev	74
3.2.4 Primer obdelave intervjujev	74
3.3 ANALIZA DOBLJENIH PODATKOV IN RAZPRAVA	82
4 SKLEP	105
5 LITERATURA	107
6 PRILOGE	112

KAZALO SLIK

Slika 2.1: Shema biografskega prereza območij socialnih relevantov («kolobarjev»), razmejenih z izočrtami	29
Slika 3.1: Dvorec Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem Mostu	58
Slika 3.2: Dvorec Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem Mostu z južne strani	58
Slika 3.3: Objekt »novi prizidek« Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem Mostu	58
Slika 3.4: Objekt »novi dom« Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem Mostu	59
Slika 3.5: Loka pri Zidanem Mostu v zimski noči	60

KAZALO TABEL

Tabela 2.1: Primerjava poimenovanj ravnanj mladih in starih ljudi	18
Tabela 2.2: Število starih ljudi po starostnih skupinah v Sloveniji	25
Tabela 2.3: Projekcija števila starejših prebivalcev v Sloveniji 2020–2050	26
Tabela 2.4: Število prebivalcev, ki uporabljajo internet – po starostnih skupinah ...	39
Tabela 3.1: Demografski podatki intervjuvancev	73
Tabela 3.2: Prikaz individualne tabele (število in oddaljenost alterjev ter pogostost in način stikov)	81
Tabela 3.3: Izjave intervjuvancev o razliki glede pogostosti in načina stikov z alterji med časom pred prihodom v dom in po njem	84
Tabela 3.4: Zbirna tabela ocen oddaljenosti ter pogostosti in načina stikov	87
Tabela 3.5: Razpon in povprečje ocen oddaljenosti ter pogostosti in načina stikov ...	89
Tabela 3.6: Primerjava med spremembo oddaljenosti in pogostostjo ter načinom stikov	92
Tabela 3.7: Število alterjev v omrežjih socialne opore intervjuvancev	96
Tabela 3.8: Zadovoljstvo intervjuvancev	100
Tabela 3.9: Ostale relevantne okoliščine intervjuvancev	103

1 UVOD

Splošno znano dejstvo je, da je človek družbeno in družabno bitje, ki za svoje normalno funkcioniranje nujno potrebuje bližino drugih ljudi in komunikacijo z njimi. Osamljenost na drugi strani pa mu jemlje smisel in življenjsko energijo ter mu običajno povzroča bolj ali manj resne duševne stiske. Pri tem seveda ne smemo zamenjevati osamljenosti s samoto. Tudi trenutki samote oziroma intimnost so namreč potreba vsakega posameznika, med njo in druženjem pa mora obstajati neko ravnovesje. Ali kot pravi Ramovš: »Človek potrebuje za svoj razvoj družbo drugih ljudi in samoto; kdor ni samostojen in sposoben samote, tudi v družbi ni ustvarjalen in tvoren.« (Ramovš 2003, 181) in še, da je človek na enem polu včlenjen v socialne mreže, drugi pol pa je njegova intimnost in skozi življenje ves čas niha med obema poloma.

Tudi Malijeva (2002, 319) opredeli človeka kot biološko, psihološko in socialno bitje, zaradi česar težko živi sam.

Polje udejanjanja človeka kot družabnega bitja je njegovo socialno omrežje, običajno sestavljeno iz različnih vrst medčloveških vezi oziroma odnosov: množice šibkejših, manjšega števila trdnejših in tudi nekaj zelo močnih ter globokih. Dobro socialno omrežje oziroma omrežje socialne opore je torej človeku nujno potrebno za njegov obstoj, za njegov občutek pripadnosti in sprejetosti ter na tej podlagi razvito zdravo samopodobo.

Človekovo omrežje socialne opore se s staranjem na eni strani krči in redči, na drugi strani pa lahko še tiste preostale vezi slabijo. In ker človek z leti postaja na splošno manj fleksibilen, tako kot na vseh drugih področjih torej tudi pri navezovanju novih medčloveških vezi in vzpostavljanju globljih odnosov, običajno ne uspe nadomestiti nastalih vrzeli v svojem omrežju socialne opore. Največkrat je zato neizogibna posledica navedenega osamljenost starega človeka. Star človek pa zaradi tegob in bolezni, ki jih s sabo prinaša starost, ob tem pa pogosto še bremena zaradi izgube njemu dragih oseb, navadno še toliko bolj hrepeni po pristnem in toplém človeškem odnosu ter redni komunikaciji z zaupno osebo.

»Izguba zakonskega partnerja naj bi bil najhujši stres v življenju. Na splošno velja, da je stres toliko hujši, čim dalj sta zakonca živela skupaj, pri zelo starejših zakoncih pa je velikokrat tako, da po smrti enega umre tudi drugi. Pri veliki večini se pojavi huda in dolgotrajna depresija.« (Pečjak 1998, 80).

Na splošno so starostniki odrinjeni na rob družbe, s tem pa je povezan občutek osamljenosti in zavrženosti, delno tudi kot posledica redčenja in oženja njihove primarne socialne mreže. Ker iz svoje okolice prejemajo vse manj spodbud za aktivnosti, so izpostavljeni tako imenovani senzorni deprivaciji, kar povzroča izgubo smisla življenja in interesov ter nezadovoljstvo, pobitost in postopen razkroj osebnosti. Prav v starosti pa se večja potreba po tem, da bi bili nekomu potrebni, saj mu občutek, da je drugim koristen in ga potrebujejo, vrne optimizem in voljo do življenja (Kladnik 2003, 30).

Hojnik–Zupančeva govori o potrebi starega človeka po zavedanju, da je nekomu potreben. Ta je namreč pri osebah, ki izgubljajo fizične in družbene zmožnosti, še posebej pomembna. Zadovoljuje jo recipročen proces izkoriščanja preostalih življenjskih sposobnosti, ki skupaj s prejetjem potrebne pomoči staremu človeku omogoča samostojnost (Hojnik–Zupanc 1999, 133).

Staranje zaradi današnjih demografskih sprememb v svetu, še posebej v razvitem, torej tudi pri nas v Evropi, v čedalje večji meri vzbuja pozornost strokovnjakov različnih, pretežno humanističnih strok. To je tudi nujno, če želimo vse učinke in posledice teh sprememb predvideti, oblikovati ustrezne odgovore nanje in jih tako pričakati pripravljeni, pri čemer že precej zamujamo.

Ramovš je že pred trinajstimi leti zapisal, da je naša generacija priča doslej edinstvenemu dogajanju v človeški zgodovini: izjemnemu staranju prebivalstva (Ramovš 2003, 223).

Staranje prebivalstva seveda ne pomeni individualnega staranja prebivalcev, temveč povečevanje deleža starejše generacije v razmerju z deležem mlajših dveh, na to pa ima neposreden vpliv razumljivo tudi daljšanje življenjske dobe prebivalcev. V razvitem svetu je staranje prebivalstva predvsem posledica manjše umrljivosti in obenem rodnosti ter izrednega povečanja rojstev po drugi svetovni vojni, ki je dalo tako imenovano baby–boom generacijo, ki že prehaja v svoja petinšestdeseta,

sedemdeseta leta. Ob tem se soočamo tudi s staranjem same stare generacije, torej ljudi, starejših od 80 let, katerih delež iz leta 1950 se bo do leta 2025 podeseteril.

Zagotavljanje medgeneracijske solidarnosti predstavlja zaradi usodnih učinkov staranja prebivalstva na ravnotežje med generacijami za večino držav v svetu že danes veliko težavo, ki se bo v prihodnje le še hitro stopnjevala. Po mojem mnenju se utegne zaradi tega – v primeru zapoznelega reagiranja na spremembe in uporabe strategije »gašenja požara« – pozornost kreatorjev politike soočanja s temi izzivi še bolj usmeriti v zadovoljevanje zgolj materialnih potreb starih ljudi in bodo tako njihove nematerialne potrebe zdrsnile v drugi plan. Že danes pa sodobna gerontologija ugotavlja, da ostajajo v primerjavi z materialnimi potrebami starih ljudi, za katere je (vsaj še za sedaj) v povprečju nekoliko bolje poskrbljeno, njihove nematerialne potrebe v veliki meri nezadovoljene. Te so predvsem: potreba po osebnem medčloveškem odnosu, po predajanju življenjskih izkušenj mlajšim in po doživljanju smisla starosti. Za njihovo zadovoljevanje pa je potrebna komunikacija z drugimi ljudmi, vključenost in občutek koristnosti. Nezadovoljenost nematerialnih potreb pa je lahko enako pereč problem kot materialno pomanjkanje, a je deležen preskromne pozornosti (tudi znanosti, predvsem pa javnosti in politike), zato mu tudi kreiranje socialne politike in storitev za stare ljudi slabo sledi.

Posebno oviro pri vzpostavljanju pogostejših stikov s svojimi ljudmi, obenem pa tudi pri dostopu do informacij, predstavlja večini starih ljudi, za razliko od večine mlajših, nezmožnost uporabe informacijsko komunikacijskih tehnologij. To jih dodatno izključuje in ločuje od drugih ljudi, od svežih informacij in nasploh od dogajanja ter pogloblja medgeneracijski zev, lahko bi tudi rekli, da jih umika stran od pomembnega dela dogajanja in v njihovo osamo.

Spremembe v družbi so rezultirale tudi v spremembi družine od nekdanje tradicionalne s tremi ali štirimi generacijami v sodobno, pretežno dvogeneracijsko družino z obema zaposlenima roditeljema in s hitrim tempom življenja. Čeprav ne gre idealizirati položaja starih nekdanj, pa je tradicionalna oblika družine staremu človeku vendarle nudila razmeroma varno, čeprav materialno skromnejše preživljanje jeseni življenja v svojem domačem okolju in praktično v stalnem stiku s svojimi ljudmi. Bil je del družine in celo potreben ostalim članom, zlasti zaradi njegovih izkušenj, pa tudi zaradi opravljanja del v okviru svojih zmožnosti.

Tega današnja tipična družina žal ni sposobna. Družino torej v vse večji meri nadomeščajo različne institucionalizirane oblike pomoči starejšim ljudem – ne več zgolj v mestih, temveč vse bolj tudi na deželi. Prepričan sem, da bo k temu v prihodnje svoj del gotovo prispevalo tudi podaljševanje delovne aktivnosti zaradi zviševanja starostnih pogojev za upokožitev na 65, v perspektivi pa proti 70 let. To bo namreč imelo za posledico, da starostnik pri svojih 80 ali 90 letih v bližini ne bo imel na razpolago bližnjega (najpogosteje hčere, sina ali snahe), ki bi bil že upokojen in še pri dobrem zdravju ter tako sposoben skrbeti zanj. Danes lahko še vedno, predvsem pri manjših, začetnih zdravstvenih težavah starostnika, zanj pogosto poskrbijo upokojeni svojci, posebej v primeru, ko živijo skupaj ali v bližini. Tako lahko starostnik odhod v dom preloži na kasnejše obdobje ali pa selitev sploh ni potrebna.

Enako bo veljalo tudi na drugi strani življenjske daljice, pri predšolskih otrocih, ki ne bodo imeli babic in dedkov, ki bi jih varovali na domu, saj bodo do svojega 65. ali 70. leta v službi ali pa invalidsko upokojeni in iz tega razloga slabše zmožni poskrbeti za otroke. Skrb za starejše in predšolske otroke utegnejo torej v še večji meri prevzemati institucije, pri starejših pa upamo tudi oblike pomoči in oskrbe v domačem okolju.

Vpliv institucije na posameznika sicer ni nujno in zgolj negativen, saj se institucije med sabo zelo razlikujejo. Še posebej to velja na primer za vrtce, ki niso totalne institucije in imajo na vključene otroke praviloma zelo pozitiven vpliv. Pa tudi v domovih za starejše je lahko starostnikom lepo, nekaterim celo lepše kot doma.

Težava je drugje, stik med generacijami bi utegnil še bolj oslabeti, najbolj ravno med najmlajšo in najstarejšo generacijo, kar je doslej vsaj do neke mere blažilo druženje babic in dedkov z otroki ob varstvu. Ta stik je že danes neprimerno slabši kot v preteklosti, nadaljnje slabšanje neposrednega medgeneracijskega stika pa bi imelo neizbežno za posledico tudi razkrajanje medgeneracijske solidarnosti.

Pollo za spodbuditev medgeneracijskega sodelovanja predlaga na primer sodelovanje starih ljudi pri pouku novejših zgodovine z lastnimi življenjskimi izkušnjami kot žive priče tistega časa. Hkrati bi mladim zagotavljali stik s kulturo in tradicijo in jim predajali tudi tradicionalne rokodelske spretnosti (Pollo 1999, 3).

Zanimivi so projekti medgeneracijskih centrov, kjer se lahko družijo vse generacije in jih je danes pri nas že kar nekaj, saj so polni življenja in odlično delajo. Obstajajo pa

tudi že primeri gradnje domov za starejše in vrtcev v neposredni bližini oziroma celo v skupni stavbi. Stroka, predvsem pa same praktične izkušnje jasno govorijo o pozitivnih učinkih druženja starih ljudi in otrok za oboje.

Domovi tudi sicer zelo dobro sodelujejo z otroškimi vrtci ter šolami in skozi leto organizirajo številne skupne dogodke, predvsem nastope otrok in delavnice, pri katerih se otroci in starejši družijo ob izdelovanju izdelkov na določeno temo (pletenje iz ličkanja, adventni venčki, voščilnice in podobno). Vendar gre za nekaj dogodkov v vsem letu, kar je seveda povsem nekaj drugega kot vsakodnevni bolj ali manj neposredni stik.

Sam sem se za raziskovanje omrežij socialne opore pri starih ljudeh v domu odločil, ker me to zanima zaradi moje poklicne vloge. Čeprav se v času študija socialnega dela nisem posebej usmerjal v delo s starimi ljudmi, me je kasnejša poklicna pot zanesla prav mednje. Pripravištvu sem opravil v Domu upokojencev Celje (danes Dom ob Savinji Celje), delal pet let na Centru za socialno delo Laško – med drugim tudi na področju varstva starejših, sedaj pa že deseto leto službujem kot direktor Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem Mostu. V preteklosti sem kar nekaj let kot prostovoljec v medgeneracijskih skupinah za samopomoč spoznaval, kako pomemben je za večino starih ljudi odprt človeški odnos, prijazna beseda in pogovor ter kako vse to potrebujejo. To ob druženju pokažejo s tolikšno mero pristne hvaležnosti, da človeka kar spravijo v zadrego. Vedno znova se je ta potreba izkazala za posledico pomanjkanja bližine drugih ljudi (seveda ne le krajevne) in možnosti za komuniciranje z njimi. To pa je brez dvoma v največji meri povezano s spremembami v njihovem omrežju socialne opore, ki slabi, se krči in redči.

2. TEORETSKA IZHODIŠČA

2.1 STARANJE IN STAROST

Proces staranja, še bolj pa pojem starost, se mi zdi za definiranje precej nevhvaležen, saj je izmuzljiv in širok ter seveda zelo odvisen od zornega kota. O staranju in starosti obstajajo zato številne definicije, teorije in razlage.

Nekateri avtorji navajajo tri vrste teorij staranja (Požarnik 1981, 11–12, Milošević Arnold 2003, 3):

- biološke teorije staranja,
- psihološke teorije staranja in
- socialne teorije staranja.

Biološke teorije staranja temeljijo na prepričanju, da je staranje posledica dogajanja v organizmu in delovanja njegovega okolja nanj in da se meja starosti v neki družbi ali kulturi lahko določi. Staranje povezujejo predvsem z izgubami sposobnosti na človekovem fizičnem področju, ki naposled privedejo do smrti.

Psihološke teorije staranja povezujejo staranje z izgubami sposobnosti na človekovem psihičnem področju, torej upadanjem njegovih miselnih in zaznavnih sposobnosti ter sposobnosti prilagajanja. Razlagajo tudi, da se osebnostno manj zreli in manj sposobni ljudje starajo hitreje in postarajo prej kot bolj zreli in sposobni, aktivni ter samostojni ljudje. Opirajo se na splošno razširjeno misel, da je človek star toliko, kolikor se počuti, kot merilo za starost pa ponujajo odnos posameznika do sebe in drugih ter njegove sposobnosti.

Socialne teorije staranja pa govorijo predvsem o umikanju starih ljudi iz aktivnosti in postopnem prehajanju v odvisnost od drugih pri zadovoljevanju svojih življenjskih potreb. Pri tem ena od socialnih teorij staranja poudarja pomen ohranjanja vseh vrst človekovih aktivnosti za uspešno staranje.

Že Accetto (1987, 40) je ugotavljal, »da se koledarska starost (starost, ki jo ugotavljamo z letnico rojstva) ne ujema vedno z biološko starostjo.«

Malijeva poudarja pomen razlikovanja kronološke starosti od funkcionalne, teh dveh pa od doživljajske.

S kronološko starostjo družba predpisuje na primer starost za upokojitev, to predpisovanje pa ni v korist posamezniku, temveč bolj v korist družbi sami.

Funkcionalna starost poudarja, da je človek star toliko, kolikor se počuti.

Prav tako pomembna za osebnost posameznika pa je doživljajska starost.

»Če je kronološka starost nekaj povsem neosebnega in funkcionalna starost objektivno stanje človeka pri določeni kronološki starosti, potem je doživljajska starost osebno doživljanje svoje starosti.« (Mali 2002, 318).

Kakovost življenja posameznika v starosti je tesno povezana z njegovo sposobnostjo sprejemanja in prilagajanja spremembam, ki jih starost prinaša predvsem v obliki izgub na pomembnih življenjskih področjih (Milošević Arnold 2003, 4).

Pečjak trdi, da je človek »v vseh svojih starostnih obdobjih biosociopsihološka celota, čeprav ga iz spoznavnih razlogov delimo na tri področja.« (Pečjak (1998, 7).

Po Hojnik–Zupančevi (1999, 183) temelji največ družbenih opredelitev starosti na podobi telesa, ki je tako za vsakega posameznika kot za druge najbolj izrazit individualni kazalec minljivosti časa.

Zdravje starejših ljudi je v primerjavi z zdravjem mlajših v povprečju slabše, pogostejše so določene bolezni oziroma se nekatere v tem življenjskem obdobju šele začnejo pojavljati (Požarnik 1981, 13).

Glede na kronološko starost umesti Pečjak zadnjo tretjino človekovega življenja, izhajajoč iz povprečne življenjske dobe v razvitih deželah, v čas po 50. letu in jo razdeli na štiri podobdobja, pri čemer opozori, da se med seboj prepletajo:

1. pozna srednja leta (od 50 do 60 let),
2. mlajša starost (od 60 do 70 let)
3. srednja starost (od 70 do 80 let) in
4. visoka starost (od 80 let naprej).

Ker starost ni enako onemoglost, meni, da bi bila od razdelitve življenjskih obdobj na: mladost, srednja leta in starost kot sinonim onemoglosti, primernejša razdelitev na: mladost, srednja leta, aktivna starost in onemoglost (Pečjak (1998, 14–15).

Zanimivo je, da so razumevanje starosti in stališča do nje največkrat družbeno konstruirani in zato pogosto v nasprotju z realnostjo. Ker pa imajo takšne konstrukcije v obliki določenih pričakovanj okolja do starih ljudi nanje seveda vpliv, pa nastane pri njih učinek na dojemanju samega sebe in začnejo verjeti, da so takšni, kakršni v resnici niso, samo zato, ker tako mislijo drugi.

O tem navaja Požarnik zanimive izsledke raziskave, v kateri so hkrati testirali dosežke mladih in starih ljudi in slednjim med testiranjem povedali, da so njihovi rezultati bistveno slabši od rezultatov mlajših. V nadaljevanju so pri kar dveh tretjinah starejših izmerili slabši rezultat kot v prvem delu testiranja (Požarnik 1981, 33).

Tudi tu se srečamo z učinkom tako imenovane samouresničujoče se prerokbe.

Glede pogleda na starost raziskave kažejo, da je pogled na starost bolj pozitiven med starejšimi kot med mlajšimi in ni odvisen toliko od kronološke starosti, kolikor je od številnih drugih dejavnikov. Sem sodijo na primer zdravstveno stanje in počutje, pa tudi socialni sloj posameznika (Požarnik 1981, 106).

V nasprotju z upadanjem sposobnosti starejših na kognitivnem in fizičnem področju njihovo čustveno dobro počutje ostaja neprizadeto od starostnih procesov propadanja. Tako se njihova čustvena dimenzija ohranja ali celo izboljšuje, kar lahko imenujemo paradoks staranja. V starosti je manj negativnih čustev, pozitivna čustva so stabilna oziroma celo naraščajo, prav tako pa se izboljšujeta čustvena kontrola in regulacija. Vse navedeno dokazuje zmoto stereotipnih predstav o zmedenosti, zagrenjenosti, črnogledosti, pesimizmu, osamljenosti, občutku nebogljenosti in nemoči starejših. Te naj bi namreč vodile v nadaljnje stereotipe o čustveni otopelosti oziroma celo osredotočenosti starejših na nenadzorovana negativna čustva, kot so na primer pesimizem, strah in depresija, njihova življenja pa naj bi bila zaradi tega neprijetna in malo vredna, sami pa zgolj v breme ljudem okrog sebe (Šadl 2007, 14).

Požarnik se v pomembnem delu svoje knjige Umetnost staranja ukvarja s stereotipi o starih ljudeh in razbijanju teh stereotipov. Z veliko večino navedenega v knjigi se strinjam, vendarle pa bi si z vsem spoštovanjem drznil označiti trditev, da so starejši ljudje duševno in telesno zvečine enako sposobni kakor mlajši ali pa jih celo prekašajo (Požarnik 1981, 27), za pogumno. Trditev avtor seveda utemelji, vendar me ti argumenti ne prepričajo povsem. Pri tem je treba takoj opozoriti, da je avtor trditev postavil v knjigi, ki je izšla pred 35 leti in je bila takrat verjetno točna. Po treh

desetletjih in pol pa je povprečna starost starejših od 65 let bistveno višja, torej je tudi število ljudi v visoki starosti bistveno višje. Sposobnosti ljudi seveda ne upadejo z njihovim 65. letom, ampak postopno in sčasoma vedno hitreje. Iz tega razloga primerjave med mladimi in starimi nekdanj verjetno ne ustrezajo današnjim.

Iz istega razloga tudi njegova trditev, da so starejši vozniki še najmanj nevarni na cesti (Požarnik 1981, 38) danes verjetno ni več tako točna. Vse prepogosto smo namreč priče nerazumnim ravnanjem voznikov, ki na primer zapeljejo na avtocesto v napačno smer. Pogosto se namreč izkaže, da je bil kršitelj starejša oseba.

Javna agencija za varnost v cestnem prometu (2014), ki se sklicuje na študijo AAA (American Automobile Association), navaja, da je v starostni skupini voznikov od 74 do 85 let delež povzročiteljev prometnih nesreč s smrtnim izidom enak deležu mlajših voznikov, medtem ko po 85. letu to povprečje zraste na skoraj 4–kratno povprečje pri mladih voznikih. Slabšanje njihove zmožnosti zaznavanja in njihovih voznških sposobnosti pa s starostjo še pospešuje.

Osebno poznam primer gospe, katere vožnja po avtocesti je bila tudi v prispevkih vseh slovenskih televizijskih informativnih oddaj in ki še danes trdi, da sploh ni bila na avtocesti, ampak da so vsi prehitevali proti njej po njenem pasu. Policisti, s katerimi je šlo tudi njeno voznško dovoljenje, so bili seveda drugačnega mnenja. V konkretnem primeru je posredi bolezen – demenca, zato bi bilo, ko se pogovarjamo o potencialnih nevarnostih, pravilneje govoriti o bolezni kot pa o starosti. Starost namreč ni enako bolezen in na drugi strani tudi mladost ni enako zdravje. Dejstvo je le, da je v starosti bolezni več in da se določene bolezni, med njimi ravno demenca, pojavljajo pretežno v starosti. Menim skratka, da je na primer človek z demenco na cesti nevaren. V preteklosti te nevarnosti ni bilo, ker je bilo ljudi v visoki starosti manj in še ti praviloma niso vozili. Danes pa v visoko starost prihajajo pripadniki generacije, ki so v mlajših življenjskih obdobjih aktivno vozili avtomobile, zato osemdeset– in devetdesetletniki na cesti niso nobena redkost, njihovo število pa se bo še povečalo. Na ta problem se bodo morali zato strokovnjaki s področij, ki jih zadeva, ustrezno odzvati.

Strinjam pa se s tem, kar Požarnik (1981, 75) navaja glede percepcije okolja o ravnanju mladih ali starih ljudi, ko določeno ravnanje mladega človeka poimenujemo drugače kot enako ravnanje starega. Nekaj Požarnikovih primerov sem zbral in prikazal v tabeli 2.1.

Tabela 2.1: Primerjava poimenovanj ravnanj mladih in starih ljudi

MLAD ČLOVEK	STAR ČLOVEK
Mirnost	brezbrižnost, neobčutljivost, vdanost v usodo, miselna lenoba
spoštovanje tradicije in vzorov	konzervativizem, togost, trmasto zavračanje vsega novega
razumljiv in upravičen protest	starostno nerganje, sebičnost, čustvena neuravnovešenost, starostna depresija

Pri tem bi rekel, da gre v bistvu za dvojna merila oziroma interpretacijo na podlagi stereotipov. To pa lahko, kot smo že rekli, dejansko rezultira celo v učinku tako imenovane samouresničujoče se prerokbe.

Starostni stereotipi starega človeka stigmatizirajo in negativno vplivajo na njegovo doživljanje samega sebe, zato se zlahka počuti starejšega, kot dejansko je. »Sivi lasje, upočasnjene telesne funkcije, starost nad 60 let še ne pomeni, da se človek počuti starega in da mora biti osamljen, depresiven, nostalgičen, kar naj bi bila tipična čustva, povezana s starostjo.« (Mali 2002, 318).

Dragoš (2000b, 296) opozori na dejstvo, »da je uporaba kategorije 'star', 'starostnik', 'ostarel' nevarna takrat, ko prekrije bitne lastnosti osebe, ki jo taka opredelitev zadeva.«

Ramovš postavi o starosti nekaj temeljnih misli, ki jih mirno lahko sprejmemo kot življenjske resnice, in sicer, da se starost razlikuje od mladosti in srednjih let, a ni v ničemer manj vredno in smiselno življenjsko obdobje, ravno tako pa nič manj dejavno in življenjske naloge v starosti v ničemer manj pomembne. Za doživljanje vrednosti in smisla starosti mora človek starost najprej sprejeti, za kar je potrebna priprava že v srednjih letih, se aktivno truditi za njeno kakovost, sprejemati pomoč in si prizadevati za pristen medčloveški odnos in osebno povezanost z ljudmi mlajših generacij (Ramovš 2003, 50–51).

O tej povezanosti Čačinovič–Vogrinčičeva meni, da bi morala družina omogočiti staremu človeku udeležnost v njej tako, da vanjo »prinese pomembno dimenzijo, ko

skupno sedanost poveže s preteklostjo, da bi jo lahko vzeli s seboj v prihodnost« (Čačinovič–Vogrinič 2000, 287).

Berčanova glede tega ugotavlja, da imajo starejši skozi medgeneracijsko povezovanje možnost prenašanja znanj in izkušenj na mlajšo generacijo, medtem ko mladi v njihova življenja prinašajo vedrino in veselje. To jim pomaga pri premagovanju občutka nepotrebnosti in osamljenosti, zato si sodelovanja z mladimi želijo, želijo jim pomagati pri reševanju njihovih težav in jim biti vzor za njihovo starost (Berčan 2007, 89).

Staranje in starost sta kot socialna konstrukta podvržena procesom družbenega instituiranja, ki »proizvajajo tisto, kar označujejo, se sčasoma utelešajo v habitusih in tako legitimirajo socialno distanco med starostnimi skupinami prebivalstva« (Rener 1997, 41). Renerjeva izrazi dvom, da se s spremembami v družbi v smeri hitrega staranja prebivalstva (najhitreje rastoča populacijska manjšina) spreminjajo tudi socialni pomeni staranja in starosti, saj ju še vedno razumemo v kontekstu šibkosti in nebogljenosti, odvisnosti in nekoristnosti. Misel na staranje in starost odrivamo iz zavesti, kar velja tako za posameznike kot za družbo, zato nanju nismo pripravljeni (Rener 1997, 41).

Ta nepripravljenost pomeni, da se želi človek kljub pričakovanju starosti njenemu prihodu izogniti in se težko sooči z dejstvom, da se njegove spretnosti in sposobnosti zmanjšujejo in da postaja počasen, skratka, da se stara. To vodi v zatiskanje oči pred resnico do trenutka, ki ga prisili v to spoznanje, takrat pa nastopita šok in presenečenje (Milošević Arnold 2003, 4).

Ena zanimivejših resnic, povezanih s starostjo, je gotovo značilno spreminjanje percepcije posameznika o njegovi lastni starosti oziroma njegovega prepričanja, pri katerih letih je človek star, skozi posameznikovo življenje in seveda staranje.

Mladim ljudem običajno to ni poznano in se bodo s tem spoznanjem srečali v srednjih letih in pozneje v starosti, tisti, ki smo že tam, pa se zelo dobro spomnimo na primer svojih najstniških pogledov na trideset– in štiridesetletnike – »starci«, seveda.

Tudi Pečjak (1998, 6), letos žal preminuli slovenski strokovnjak, o tem izpove lastno izkušnjo, takrat star 69 let, in jo še dopolni, in sicer, da ima sebe za mlajšega, kot je v

resnici, enako stare ljudi pa za starejše. Poleg tega vidi sebe takega, kot je v njegovih spominih, ti pa segajo v prvo in drugo življenjsko obdobje.

Na dojetje sebe kot starega pa vplivajo tudi stresni dogodki, kot so na primer bolezen, izguba partnerja in prijateljev, sindrom praznega gnezda, poslabšanje materialnega stanja in podobno. Več ko posameznik doživi takšnih dogodkov, prej se označi za starega (Požarnik 1981, 107).

Naboru takšnih dogodkov bi bilo mogoče dodati še številne, sam pa naj prispevam vsaj enega: odhod starega človeka v dom za starejše, ki se mu podrobneje posvetim v kasnejših delih naloge.

Vprašanje o starosti zelo dobro razdela Dragoš, ki na Heideggerjevo vprašanje glede starosti oziroma zgodovinskosti predmetov nasloni razpravo o tem, kaj je starost oziroma kdo je star, in izpelje štiri opozorila o tem, kar ne more biti specifičnost starih, čeprav se v vsakdanji govorici zmotno predpostavlja, da je:

- 1. specifičnost starih ni v kakšni objektivni danosti, zaradi katere bi spadali v pretekli čas (v zgodovino), saj so navzoči v sedanjosti, tu in zdaj; imajo pa, tako kot vsi mi, svojo preteklost;*
- 2. specifičnost starih tudi ni v subjektivni kategorizaciji, kot jih pač mi (= mi mlajši, mi delovno aktivni, mi v socialnem delu, statistika, socialna politika) samovoljno označujemo za stare;*
- 3. prav tako ni specifičnost starih »minevanje«, se pravi, nekakšno stanje izgubljanja ali izgube, ko se v sedanjosti znajdejo brez tistih značilnosti ali sposobnosti, ki so jih imeli nekdanj, pa so jih zaradi procesa staranja izgubili; izguba ne more veljati kot specifičnost starih zaradi (vsaj) petih razlogov:*
 - a) ker ni konsenza in tudi ni povsem jasno, katere lastnosti so odločilne za uvrstitev v kategorijo starih in kaj velja za mero njihovega »minevanja« oz. slabljenja;*
 - b) da slabitev, krnitev ali izguba nekih lastnosti ne more biti glavni razlog za to, da koga opredelimo za starega, je razvidno že iz dejstva, da izmed vseh, ki jim je opešal vid, izmed vseh, ki se ne morejo premikati brez tuje pomoči, ki imajo psihične probleme, ki se težko prilagajajo na spremembe, ki imajo težave s samostojnostjo, ki so tik pred smrtjo itn. — med vsemi temi opredelimo kot stare le nekatere, drugih pa ne;*

- c) ker za nekatere lastnosti velja ravno narobe, da se s časom ali z uporabo krepijo ali celo dozorijo, ne pa slabijo;
- č) ker takrat, ko se osredotočamo na neke določene lastnosti in njihovo slabljenje ali krepljenje, dobimo razlike, ki so večje med posamezniki znotraj iste kategorije kot pa med eno in drugo starostno kategorijo (razlika med sto let starim nepokretnim starostnikom in npr. stoletnikom Leonom Štukljem je večja kot pa med povprečnim starostnikom in povprečnim odraslim pripadnikom ali mladostnikom);
- d) ker se o vseh štirih poudarkih (pod a, b, c, d) lahko na enak način sprašujemo za vsako starostno kategorijo, ne pa le za tisto nad 65 let;
4. specifičnost starih tudi ni v tem, da so »zunaj uporabe«, npr. izključeni iz trga delovne sile; kajti tudi v primeru, da so zaposleni honorarno ali pa v sivi ekonomiji, jih še vedno opredeljujemo kot stare, hkrati pa vseh ostalih, ki so dejansko brezposelni ali pa za delo nesposobni, ne opredeljujemo kot starih. (Dragoš 2000 b, 296–297).

Kasneje v nadaljevanju istega članka Dragoš navaja naslednje, kar se mi zdi zelo pomembno za razumevanje pogleda na starost:

Če preteklost, sedanjost in prihodnost razumemo zgolj kot izključujoče zaporedje v smislu: ne več / zdaj / še ne? Kaj se zgodi s tako razumljenim časom v neizbežnem kontekstu, kjer smo izpostavljeni oskrbovanju in priročnosti?

Z vidika priročnosti je vse, kar je preteklo, neuporabno, torej nepomembno. Tudi prihodnost je nepomembna, ker je sploh še ni, oziroma, kolikor se sploh oziramo naprej, to počnemo le z vidika sedanjosti kot trenutnosti: le to, kar imam zdaj za potrebno, računam, da mi bo tudi v prihodnje. Če se oziram v zgodovino, produciram npr. le tako zgodovinopisje, kot ga potrebujem zdaj; zgodovino reduciram na oskrbovanje zdajšnjosti, vse drugo me ne zanima. Isto je s predmeti in ljudmi, ki jih opredelim za stare v kontekstu vulgarno razumljene časovnosti — kolikor jih sploh še potrebujem, jih imam le za ostalino preteklosti, za relik. Redukcija preteklosti na relik predpostavlja ravnanje, ki v celoti zapade oskrbovalnosti. Če namreč preteklost velja za minulost (saj je ni več), se tudi do stvari in ljudi — kot relikto — obnašam enako kot do preteklosti. Ali jih ignoriram ali pa imam do njih povsem drugačen odnos kot do vseh ostalih tukajšnjih stvari, ki so mi (kot sedanje) bolj

pomembne, saj so uporabne. Česar ne uporabim, je z vidika uporabnosti nevidno, oziroma, za nevidno naredim vse, česar ne uporabljam, kar pomeni, da zavržem (na odpad) oz. odložim v skladišče (na podstrešje, v muzej, v izolirane institucije). S tujko se temu reče ageism, ki ima enak pomen kot rasizem, seksizem ali etnocentrizem. Gre za diskriminacijo (Dragoš 2000 b, 299).

Navedeno bi morali poznati in razumeti vsi, zlasti tisti, ki na katerem koli področju delajo s starimi ljudmi. V teh poklicih so opisani elementi ageisma namreč še vedno dokaj prisotni.

2.2 DEMOGRAFSKE SPREMEMBE

2.2.1 Staranje prebivalstva v svetu

Vpogled v demografska gibanja v smeri staranja prebivalstva se mi zdi pri ukvarjanju s katerim koli vprašanjem, povezanim s starimi ljudmi, nujen. Posledice večanja deleža starih ljudi po mojem mnenju namreč ne bodo sorazmerne s samo rastjo, temveč mnogo obsežnejše, saj bodo globoko posegle v medgeneracijska razmerja in jih spreminjale v njihovih temeljih.

Rodnost je v večini severno– in zahodnoevropskih držav pričela upadati že sredi šestdesetih let, v južnoevropskih državah pa nekoliko kasneje. V vseh državah članicah Evropske unije je rodnost pod stopnjo ohranjanja prebivalstva. V vseh državah se je bistveno zmanjšal delež družin s po štirimi otroki in več, predvsem v severnih in zahodnih državah pa beležijo hiter porast enočlanskih gospodinjstev.

Od vseh svetovnih regij je v Evropi proces staranja prebivalstva najbolj izrazit. Po projekcijah OZN bo do leta 2050 vsak tretji prebivalec Evrope starejši od 60 let. (Skupnost socialnih zavodov Slovenije 1999, 39-40).

Ob tem se soočamo tudi s staranjem same stare generacije, torej povečevanjem deleža ljudi, starejših od 80 let, to pa je tista starostna skupina, ki potrebuje največ pomoči pri zadovoljevanju osnovnih življenjskih potreb in predstavlja več kot polovico stanovalcev domov za starejše.

Zagotavljanje medgeneracijske solidarnosti predstavlja zaradi usodnih učinkov staranja prebivalstva na ravnotežje med generacijami za večino držav v svetu že danes veliko težavo, ki se bo v prihodnje le še hitro stopnjevala. Ti učinki so najizrazitejši na področju socialnega varstva in pokojninskega sistema, zdravstvenega varstva, na trgu delovne sile in v medgeneracijskih odnosih.

Z večanjem deleža starejših od 65 let se spreminja tudi pomen, ki ga zahodne države pripisujejo tej skupini prebivalstva, saj postaja čedalje pomembnejši del volilnega telesa in s tem zelo močna politična sila, pa tudi pomembna skupina potrošnikov.

2.2.2 Staranje prebivalstva v Sloveniji

V Sloveniji smo, tako kot drugod v Evropi in svetu, priča radikalnim demografskim spremembam. Staranje prebivalstva odpira nova vprašanja na različnih področjih družbenega življenja, predvsem na socialnem področju, kjer pomeni poleg vzdrževanja ravnovesja med generacijami največji izziv za državo in stroko zagotavljanje zadostnega obsega, raznolikosti in kakovosti storitev za zadovoljevanje specifičnih potreb starih ljudi.

Izjemen porast števila starih, posebej pa zelo starih ljudi, čemur smo priča že danes, trend pa se bo v prihodnosti še okrepil, narekuje poleg zagotavljanja zadostnega števila mest v institucionalnem varstvu tudi razvijanje oblik storitev pomoči starejšim v njihovem domačem okolju. Ker smo si ljudje različni, bo treba predvsem zagotoviti čim več različnih vrst storitev in s tem omogočiti izbiro. Pozornost pri načrtovanju in izvajanju storitev bo treba še bolj usmeriti v zadovoljevanje vseh potreb starih ljudi, tudi nematerialnih, in se osredotočiti na njihovo splošno dobro počutje.

Glede možnosti izbire pa lahko ugotovimo, da jo zapoveduje že Konvencija ZN o pravicah invalidov (2006). Poimenovanju te konvencije Zavirškova očita neustreznost, zato sama uporablja drugačno poimenovanje, in sicer Konvencija ZN o pravicah ljudi z ovirami. Da gre v primeru starih ljudi za ljudi z ovirami, ne gre dvomiti. Konvencija kot rečeno uporablja manj korekten izraz invalidi, definira pa ga takole: »Invalidi so ljudje z dolgotrajnimi telesnimi, duševnimi, intelektualnimi ali senzoričnimi okvarami, ki jih v povezavi z različnimi ovirami lahko omejujejo, da bi enako kot drugi polno in učinkovito sodelovali v družbi.«

Navedeno pravico pa opredeljuje kot prvega med splošnimi načeli v alineji a) 3. člena: »spoštovanje prirojenega dostojanstva, osebne samostojnosti, ki vključuje svobodo izbire, in neodvisnost posameznikov.«

Pri nas je situacija podobna kot v gospodarsko razvitih državah. Imamo razmeroma dobro urejeno zdravstveno varstvo, pričakovano trajanje življenja primerljivo z drugimi evropskimi državami, ob tem pa nizko stopnjo rodnosti in posledično visok delež starega prebivalstva. Spremembe v starostni strukturi in demografske projekcije nas opozarjajo, da se bo ta proces v naslednjih letih in desetletjih pospešeno nadaljeval (Leskovic 2004, 737).

Slovenci z 18,2 % starih nad 65 let spadamo že danes med populacijsko zelo stare narode. O zelo stari družbi namreč govorimo že, ko je odstotek prebivalstva, starega nad 65 let, višji od 10 %.

Delež prebivalstva, starejšega od 65 let, že nekaj let presega število prebivalcev, starih do 14 let. Normalen indeks staranja, to je razmerje med prebivalci, starimi 65 let in več ter otroki do 14. leta je od 32 do 40. Slovenski indeks staranja pa je znašal na dan 01. 07. 2015 kar 130,6. Raste celo kljub nekoliko višji rodnosti v zadnjih letih v primerjavi z obdobjem med letoma 1989 in 2003, saj, kot smo že ugotovili, starostno mejo 65 let množično prestopa izjemno številčna baby–boom generacija.

Formula za izračun indeksa staranja:

$$\frac{\text{število starejših od 65 let}}{\text{število mlajših od 14 let}} \times 100$$

$$\text{Indeks staranja v Sloveniji (01. 07. 2015): } \frac{374.543}{286.660} \times 100 = 130,66$$

Rodnost (razmerje med številom rojstev v prebivalstvu in številom tega prebivalstva) je v Sloveniji upadalo celo stoletje, najintenzivneje pa med letoma 1989 in 2003. Upad je vplival na naravni prirastek, ki se je v Sloveniji drastično zmanjšal. Leta 2003 je rodnost dosegla doslej najnižjo stopnjo, zaradi česar je število umrlih že preseglo število živorojenih, kar imenujemo depopulacija. Po tem letu se je začelo število novorojenih otrok postopoma višati do leta 2010, ko je doseglo 22.343 novorojenčkov, v letu 2014 pa je bilo 21.165 novorojenčkov.

Preobrat in rahel trend rodnosti navzgor pa seveda ne predstavljata razloga za odpiranje šampanjca, saj je rodnost še vedno prenizka za zagotavljanje ravnovesja med generacijami v naslednjih letih in desetletjih. Ta dejstva odpirajo vrsto novih vprašanj in dilem, na katere danes še nimamo pravih odgovorov. Jasno pa je, da bodo družbe prihodnosti, pri čemer Slovenija seveda ne bo izjema, močno zaznamovane s korenitimi spremembami v starostni strukturi prebivalstva, s tem pa bistveno drugačne od preteklih oziroma sedanjih.

Tabela 2.2: Število starih ljudi po starostnih skupinah v Sloveniji

SLOVENIJA	01. 07. 2015
65–69 let	109.811
70–74 let	88.377
75–79 let	75.426
80–84 let	56.402
85 + let	44.527
Skupaj	374.543

Vir: Statistični urad Republike Slovenije.

Iz zgornje tabele je razvidno, da je v Sloveniji število starejših prebivalcev že sredi leta 2015 doseglo številko 374.543, sklepamo pa lahko, da se je danes ob nadaljevanju dosedanjega tempa povečevanja že približalo številki 380.000.

S tem je rast števila in deleža starejših od 65 let v Sloveniji celo presegla pričakovanja izpred približno dvajsetih let, ki je že tako predvidevala povečanje te starostne skupine od leta 1995 do 2015 za kar 40 %. Po srednji varianti smo takrat predvidevali, da bo ta številka do leta 2015 zrastle na približno 350.000, pri čemer je bila domneva raziskovalcev, da bodo realna gibanja bližje nizki varianti. Ta pričakovanja se, kot smo videli, torej niso uresničila (SURS 1997).

Posebej je treba izpostaviti starostno skupino 80 let in več, saj v njej kar 60 % ljudi potrebuje pomoč drugih. Število prebivalcev te starostne skupine, ki bi moralo po projekciji v letu 2015 znašati 87.180, je že koncem leta 2010 preseglo številko 85.000, (SURS v Skupnost socialnih zavodov Slovenije 1999) sredi leta 2015 pa je znašalo že 100.929.

To pa pomeni kar 15–20–odstotno odstopanje od projekcije oziroma prehitevanje predvidenega trenda za polnih pet do deset let.

Primerjava dejanskih demografskih gibanj s predvidenimi je pomembna zaradi tega, ker je na teh projekcijah temeljila strategija stroke in države za reševanje problematike, ki jih staranje prebivalstva prinaša. In ker dejansko staranje prebivalstva pomembno prehiteva projekcije, sorazmerno temu zamujajo ukrepi, ki naj bi blažili stiske starih ljudi, ki iz teh sprememb izhajajo.

Poglejmo torej še projekcijo števila starejših prebivalcev v Sloveniji za obdobje 2020–2050 po srednji varianti:

Tabela 2.3: Projekcija števila starejših prebivalcev v Sloveniji 2020–2050

	2020	%	2030	%	2040	%	2050
nad 65 let	420.217	20,4	511.533	25,3	569.366	29,1	610.430
nad 80 let	111.320	5,4	135.110	6,7	193.333	9,9	
Skupaj vseh prebivalcev	2.058.003	100	2.022.872	100	1.957.942	100	1.878.003

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2009, 33).

Iz tabele je med drugim razvidno, da bosta tudi v prihodnje najhitreje rastla število in delež skupine najstarejših prebivalcev, ti pa predstavljajo starostno skupino ljudi, ki, kot navedeno, potrebujejo največ pomoči pri opravljanju osnovnih življenjskih opravil in opore za preprečevanje socialne izključenosti. Slednje tudi zaradi tega, ker najstarejši danes še ne uporabljajo informacijsko komunikacijskih tehnologij, kar bom obširneje obdelal v nadaljevanju.

2.2.3 Spremembe v strukturi družine in sorodstvenega omrežja

Mesto družine v sistemu varovanja starih ljudi se spreminja z družbenimi razvojnimi tokovi. Tako je družina prešla razvojne stopnje od večgeneracijske družinske skupnosti z reprodukcijsko, ekonomsko in varovalno funkcijo pred industrijsko epoko, preko zmanjšanja družine na dvogeneracijsko skupnost z družbeno institucionalizacijo nekaterih njenih funkcij (otroški vrtci, družbena prehrana, domovi za starejše ljudi) v obdobju industrializacije do povezovanja družine in institucij na eni strani ter nadomeščanja spremenjenih družinskih oblik z

neformalno organiziranimi skupinami civilne družbe in formalno organiziranimi oblikami pomoči v lokalni skupnosti na drugi strani v moderni družbi (Hojnik–Zupanc 1999, 139).

Spremembe v strukturi družine in sorodstvenega omrežja me zanimajo predvsem v luči njihovega vpliva na njeno nekdanjo splošno razširjeno funkcijo poskrbeti za svojega ostarelega družinskega člana.

Ugotovitve in prognoze glede tega vprašanja niso enoznačne. Kot navaja Hojnik–Zupančeva (1999, 141), se na podlagi ugotovitev nekaterih raziskav predvideva, da s spremembami vzorcev družinskega sožitja tudi v starosti tradicionalna družina izgublja to svojo vlogo, medtem ko druge raziskave ugotavljajo, da je medgeneracijska medsebojna pomoč v družini v partnerstvu s prijateljsko in sosedsko pomočjo velikega pomena.

2.3 OMREŽJE SOCIALNE OPORE

2.3.1 Definicija omrežja socialne opore

Prve raziskave socialne opore so dale množico poskusov definiranja le–te, ki pa niso bili najbolj uspešni, saj so bile nekatere nastale definicije preozke ali krožne. Zato je treba, v kolikor želimo oblikovati bolj nedvoumne teorije glede tega, kaj socialna opora je in kako deluje v starosti, najprej dognati, katere oblike opore so pomembne za zdravje in dobro počutje in zatem odkriti natančne socialne mehanizme, ki nanju učinkujejo pozitivno (Binstock in George 2001, 273).

Socialno omrežje določa množica enot, ki jih povezujejo socialne vezi (Iglič 1988, 82). Socialno omrežje posameznika za izvajanje socialne opore tvorijo osebe, ki jih posameznik navede kot vire socialne opore, pri katerih lahko v primeru različnih stisk in problemov poišče pomoč ali oporo. Posameznikovo socialno omrežje sestavljajo člani omrežja in odnosi med njimi (Dremelj 2003, 157).

Določajo ga stiki, ki govorijo o ljudeh, s katerimi se posameznik povezuje, kdo so, koliko jih je in kako tesne so te vezi, o tem, ali je posameznik tisti, ki odloča o tem, s kom in kdaj bo vzpostavil stik in kakšna je njihova narava (Zaviršek in drugi 2002, 157).

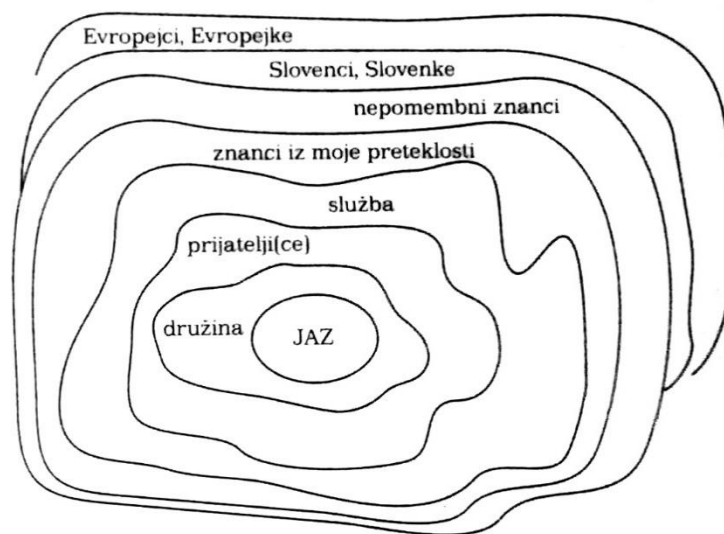
Znotraj kohezivne skupine je značilnost socialnih vezi ta, da so strnjene in večino posameznikov v skupini povezujejo z velikim številom drugih članov skupine. Te vezi težijo k razvrščanju v skupine, kar pomeni, da so prijatelji prijateljev prijatelji. Za razliko od tega pa člane heterogenih skupin povezuje dokaj malo socialnih vezi, zato je tu razvrščanje v skupine razmeroma redko (Freeman 2011).

Analiza socialnih omrežij omogoča merjenje in analiziranje socialnih omrežij posameznikov in njihovo strukturo teh omrežij, moč in način vezi med člani omrežij, demografske in druge značilnosti članov, podobnosti ter razlike med njimi in podobno (Kogovšek in Ferligoj 2003, 129).

Kakovost merjenja omrežij socialne opore določata zanesljivost in veljavnost, pri čemer zanesljivost pomeni zmožnost, da ob ponovnem merjenju pridemo do enakih ali dovolj podobnih rezultatov, veljavnost pa, da merimo ciljano oziroma tisto, kar dejansko želimo (Kogovšek in Ferligoj 2004, 33).

Shema biografskega prereza območij socialnih relevanc [»kolobarjev«], razmejenih z izočrtami, Dragoša in Leskoškove preprosto in nazorno prikazuje konstelacijo relacij med posameznikom in alterji v njegovem egocentričnem socialnem omrežju. V sredini omrežja je posameznik – jaz oziroma ego, okrog katerega so, glede na pomen in moč vezi, v koncentričnih krogih prikazani njegovi alterji, združeni v skupine. Vezi z alterji v bližnjih kolobarjih imajo večji pomen od tistih v bolj oddaljenih. Kolobarji s skupinami alterjev se oddaljujejo od najbližjih – družinskih članov do tistih najbolj oddaljenih, s katerimi posameznika vežejo le še na primer nacionalna pripadnost ali sobivanje na istem kontinentu.

Slika 2.1: Shema biografskega prereza območij socialnih relevanc («kolobarjev»), razmejenih z izočrtami

Vir: Dragoš in Leskošek (2003, 17).

Binstock in George pripisujeta poseben pomen pričakovani opori, ki se za koristno izkazuje predvsem zato, ker spodbuja odziv posameznika na spopadanje s stresom, krepi nemoteno delovanje omrežja in ohranja upanje, vrh tega pa ne koristi le prejemnikom pomoči, temveč tudi osebam, ki pomoč nudijo.

Zaznavanje dostopnosti opore lahko temelji na preteklih izkušnjah, in več kot jih posameznik ima, bolj se lahko zanese na to, da mu bodo pomembni drugi nudili oporo tudi v prihodnje. Zavedanje posameznika, da so njegovi pomembni drugi pripravljeni priskočiti na pomoč, lahko pri njem spodbudi zavest o možnosti, da se bo povzročitelj stresa sčasoma zmanjšal. To upanje, ki ga spodbudi mreža socialne varnosti, pa je za starejše velikega pomena. Še več, namesto dejanskega nudenja opore starostniku mu lahko pomembni drugi zgolj dajo vedeti, da so mu v primeru njegove potrebe pripravljeni pomagati, ta ponudba pa pri njem ustvari upravičeno pričakovanje, da bodo v prihodnosti deležni pomoči, čeprav je doslej še niso bili. Pričakovanje pomoči pa lahko starejši razvijejo tudi s tem, ko opazujejo socialne izmenjave med drugimi ljudmi v svojem omrežju socialne opore. Poleg tega pričakovanje starejših, da jim bodo njihovi otroci nekoč pomagali, izvira iz prevladujočih družbenih norm in dejstva, da so oni nekoč pomagali njim, ko so bili še mladi (Binstock in George 2001, 275–277).

Ramovš govori o socialnih mrežah kot o enem polu nasproti intimnemu življenju kot drugem polu, oba pa sta enako pomembna. Razlikuje tri kroge zaupnosti: zunanjega, srednjega in notranjega, pri katerih spet navaja, da so vsi enako pomembni.

Tudi on poudarja varovalni učinek socialnih mrež za človeka in se zavzema za oblikovanje novih socialnih mrež za kakovostno staranje in medgeneracijsko povezovanje po meri človeka in današnjih življenjskih razmer, usklajenih s tradicionalnimi socialnimi mrežami (Ramovš 2003, 181–186).

Socialno oporo strokovna literatura pretežno deli na štiri osnovne vrste oziroma razsežnosti:

1. materialna opora,
2. informacijska opora,
3. druženje in
4. emocionalna opora.

Različice vrst socialne opore so običajno izpeljane iz navedene delitve in širijo razsežnosti z deljenjem materialne opore na manjšo in večjo materialno oporo, na finančno oporo, na oporo v primeru bolezni in podobno (primer Dremelj in drugi 2004).

Zelo pomembno domače delo na temo omrežij socialne opore je tudi knjiga Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije (Novak, Mojca in drugi, 2004), v kateri osem avtorjev obdelata koncepte in metode raziskovanja omrežij socialne opore v svetu in v Sloveniji, omrežja socialne opore različnih družbenih skupin, drugačne zorne kote raziskovanja socialnih omrežij in drugo.

Raziskava o omrežjih socialne opore prebivalcev Slovenije (Dremelj in drugi 2004, 55) med drugim ugotavlja, da imajo najmanjša omrežja druženja in materialne opore osebe stare 65 let in več, poleg tega pa na šibkost omrežij vplivajo še spol – moški, nižja izobrazba, zakonski stan – ovdoveli in nižji materialni standard.

Če poskusimo iz teh ugotovitev potegniti profil tipičnega posameznika z najšibkejšim omrežjem socialne opore, bi to bil starejši, gibalno oviran, slabo izobražen vdovec skromnih prihodkov in premoženja.

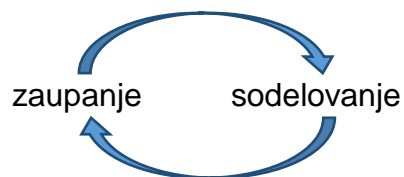
Kogovškova in Hlebčeva navajata, da pri socialni opori zgodnejše opredelitve iz sedemdesetih let 20. stoletja poudarjajo pretežno njeno emocionalno razsežnost,

torej kot občutka pripadnosti in sprejetosti ter skrbi pri pomembnih drugih. Med drugimi avtorji tako tudi Cassel, Caplan in Cobb, ki socialno oporo razumejo predvsem v kontekstu zaščite pred negativnimi vplivi stresa na posameznika (Kogovšek in Hlebec 2004, 15).

»Novejše opredelitve pa poudarjajo, da je socialna opora tudi inter–akcijski in komunikacijski proces med ljudmi« (Novak 2004, 5).

Vendar poznejši teoretiki kljub pojmovanju socialne opore kot kompleksnega večrazsežnostnega pojma še vedno poudarjajo primarni pomen emocionalne opore najpomembnejših drugih za zmanjševanje stresa in njegovih posledic (Kogovšek in Hlebec 2004, 16).

O pozitivnih učinkih socialnih omrežij kot izvora socialnega kapitala govori Dragoš (2004, 145), ki navaja, da učinkujejo tako na zadovoljstvo posameznikov z lastnim zdravjem kot tudi dejansko na boljše zdravstveno stanje in posledično nižjo umrljivost. Vezivo socialnih omrežij in socialnega kapitala je zaupanje, ki je lahko vzrok in hkrati posledica sodelovanja, saj preko pozitivne povratne zveze zaupanje rojeva sodelovanje in sodelovanje rojeva zaupanje.

Socialna omrežja so ključna za reševanje prihajajočih problemov na področju socialne politike in dolgotrajne oskrbe vse številčnejših starih ljudi, posledično pa za stabilnost naše družbe. Med drugim socialna omrežja pri starih ljudeh kot varovalni dejavnik učinkujejo na zmanjšanje srčno–žilnih in rakavih bolezni ter umrljivost in delujejo tudi na ohranjanje funkcionalnih zmožnosti. Ker so učinki odvisni od številnih dejavnikov, pa seveda niso za vse enaki (Dragoš 2004, 147).

Izsledki večine raziskav kažejo na to, da je več pomoči starejšim nekaj dobrega in da bodo posamezniki, ki so deležni največ opore, od tega imeli največ, vendar druge raziskave kažejo, da lahko pri tem nastopijo težave, ker lahko opora s strani članov omrežja socialne opore okrepi občutek nadzora. Prva razlaga za to je povezana s potencialno koristjo stresnih dogodkov, druga pa vključuje splošne norme, ki naj bi urejale socialne izmenjave v poznejših letih (Krause 1997, 338).

»Paradoksalnost socialnih vezi je v tem, da ob njihovem pomanjkanju postanejo ljudje neobčutljivi in da se enako dogaja tudi takrat, ko so vezi premočne. Biti popolnoma povezan z drugimi z močnimi vezmi pomeni biti totalno nadzorovan od drugih, odvisen, ujet, zato je umika vase značilna slovenska »rešitev« (alkoholizem, samomori).« (Dragoš in Leskošek 2003, 62).

Dragoš in Leskoškova (2003, 62) še dodajata, da mora imeti posameznik v primeru šibkih socialnih vezi le-teh dovolj, saj prejema s strani določenih ljudi zgolj določeno vrsto pomoči. Na ta način je lahko dovolj mobilan, da si z zagotavljanjem različnih vrst pomoči s strani različnih ljudi ohranja svobodo.

Stroka socialnega dela je že pred časom spoznala problematičnost nudenja pomoči ljudem, ki jo potrebujejo, po principu »lovljenja rib zanje«. Zato pri svojem profesionalnem delu v neposrednem stiku s pomoči potrebnimi že dolgo vrsto let udejanja pristop pomoči in podpore ljudem, da razvijejo svoje lastne potenciale in močne strani, torej po principu »podpore ljudem pri učenju lovljenja rib zase«. Med drugim je na ta način odpravila problem nadzorovanosti, ki se pridruži prepogostemu in vseobsežnemu nudenju pomoči.

O tem Krause meni podobno, in sicer, da socialna opora včasih pomeni le to, da pomagamo ljudem, da si pomagajo sami in čeprav smo pripravljeni pomagati ljudem, potrebnim pomoči, ne naredimo vsega namesto njih. Primernejše je svetovanje in spodbujanje, medtem ko glavno breme reševanja težave prepustimo njim samim (Krause 1997, 338).

Navedeno bi moralo ravno tako veljati za način nudenja pomoči starejšim v domovih za starejše, vendar imajo domovi kljub vloženim naporom v smeri individualnega pristopa k uporabniku še vedno težave, saj zaradi številnih ovir še niso dosegli popolne naravnosti na uporabnika. Zaradi tega so številne storitve opravljene namesto ljudi, ki bi jih bili sposobni opraviti še sami, s tem pa se jih pasivizira in posledično tudi skrajša čas, ko so jih dejansko še sposobni opraviti sami.

Pomoč starostniku s strani članov njegovega omrežja socialne opore, ki gre predaleč in poseže na polje njegovih še ohranjenih sposobnosti, ima nanj prej slabe kot dobre učinke.

Krause pravi, da namesto da bi starejši ljudje v procesu pomaganja samim sebi dobili občutek, da imajo nadzor nad potekom dogodkov v svojem življenju, to pri njem vzbuja občutek odvisnosti, saj namesto njih prevzamejo nadzor nad težavo drugi iz njihovega omrežja socialne opore (Krause 1997, 338).

Socialna opora, ki jo staremu človeku nudijo svojci, sorodniki, prijatelji in sosedge, ima pozitiven vpliv na njegovo psihično počutje in splošno funkcioniranje, saj zmanjšuje stres in prispeva k boljšemu zdravju. Najbolj to velja v primeru ločenega življenja različnih generacij, ki so po drugi strani vendar dovolj blizu skupaj, da jim je omogočena možnost ustreznega obsega stikov (Hojnik–Zupanc 1994a, 5).

2.3.2 Značilnosti in različne tipologije omrežij socialne opore

Socialna omrežja se med seboj razlikujejo in poznamo dve osnovni vrsti, to sta popolno socialno omrežje na eni strani in egocentrično ali osebno na drugi.

»O popolnem omrežju govorimo, ko v medsebojno povezani skupini enot (oseb) opazujemo vse pripadajoče relacije (odnose)« (Hlebec in Kogovšek 2006, 11).

Wengerjeva je oblikovala in povzela pet tipov odnosov ali neformalnih podpornih omrežij starih ljudi:

1) Pri od družine odvisni podporni mreži je glavni poudarek na ožjih sorodstvenih vezeh, dobrih odnosih v družini in le majhnem številu prijateljev in sosedov. Pogosto temelji na skupnem gospodinjstvu z odraslimi otroki, sorojenci ali na ne zelo oddaljenih ločenih gospodinjstvih. Običajno se starostnik zanaša na hčer.

2) Lokalno integrirana podporna mreža vključuje dobre odnose z lokalno živečimi družinskimi člani, prijatelji in sosedi. Veliko prijateljev imajo tudi med sosedi. Ta mreža običajno temelji na dolgotrajnem bivanju v kraju in aktivnem vključevanju v lokalno skupnost v sedanosti ali bližnji preteklosti.

3) Lokalna samostojna podporna mreža, ta ima običajno formalne odnose ali redke stike z vsaj enim sorodnikom, ki živi v isti ali sosednji skupnosti, običajno je to sorojenec, nečakinja ali nečak. Opора se osredotoča na sosede, toda

respondenti s to vrsto mreže sprejmejo življenjski slog s poudarkom na gospodinjstvu in se le malo, če sploh, vključujejo v lokalno skupnost.

4) Za podporno mrežo s poudarkom na širši skupnosti so značilni aktivni odnosi z daljnimi sorodniki, običajno z otroki, posebej izstopa veliko prijateljev in le malo sosedov. Ohranja se razlikovanje med prijatelji in sosedmi. Respondenti s to vrsto mreže se v glavnem vključujejo v prostovoljne organizacije lokalnih skupnosti. To, da sorodniki ne živijo v istem kraju, je pogosto. Ta mreža je običajno adaptacija srednjega razreda.

5) Pri zasebni omejeni podporni mreži ni lokalno živečih sorodnikov razen v nekaterih primerih zakonski partner; minimalni stiki s sosedmi.

(Wenger 1991, 152).

Hlebčeva je ob primerjavi s tipologijo omrežij Wengerjeve izdelala šest skupin starih ljudi pri nas glede na značilnosti njihovih omrežij socialne opore, med katerimi prevladuje družinski oziroma sorodniški tip.

Ugotovitve je postavila tudi v perspektivo razmerij med spoloma in opozorila na večjo obremenitev žensk v družinskem omrežju starostnika.

Izpostavila je razlike med podeželskim in mestnim okoljem ter ugotovila, da so pri slednjem šibkejša neformalne oblike socialne opore in je zato treba razvijati formalne oblike pomoči (Hlebec 2004).

V soavtorstvu (Hlebec in drugi 2005) primerja nekatere tipologije socialnih omrežij, in sicer tipologijo Wengerjeve, Litwina in njeno lastno. Ukvarja se s sosedskimi vezmi kot enim od pomembnih virov socialne opore. Avtorice tako ugotavljajo, da se sosedske vezi udeležujejo predvsem v obliki praktične pomoči, pa tudi druženja, in so pomembnejše pri starih ljudeh, ki so bolj vezani na lokalno okolje, na splošno pa njihova pomembnost narašča s starostjo.

Pomen sosedske pomoči poudarja tudi Ramovševa: »Smo pa prebivalci Slovenije posebni še v nečem, česar v drugih evropskih državah ne zaznavajo v takšni meri. Izjemno razvito imamo sosedsko pomoč. Več kot 90 odstotkov ljudi iz soseske je pripravljenih pomagati starejšim, ti pa so pripravljeni prejemati pomoč sosedov.«

(Mlakar 2016, 33).

Socialno delavsko področje so različne socialne mreže, zlasti:

- *naravne socialne mreže (družina, sosedstvo, sorodstvo, prijateljstvo ...),*
- *umetno oblikovane socialne mreže za krajši čas ali za zelo parcialne vidike življenja (skupine za samopomoč, terapevtske skupine ...),*
- *trajnejše in bolj celostne socialne mreže za socialno urejanje (prevzgojni zavodi),*
- *nadomestne socialne mreže ob izpadu kake bistvene socialne funkcije iz naravnih socialnih mrež (rejniške in oskrbniške družine, domovi za stare ljudi ...) ipd.*

(Ramovš 2003, 190).

Goffman govori o tem, da »biti z nekom« pomeni, da se ob določenih družbenih priložnostih pokažeš v njegovi družbi, da se sprehajaš z njim po ulici, da sediš z njim za isto mizo v restavraciji in tako dalje. Socialna identiteta tistih, s katerimi se posameznik družijo, je lahko vir informacij, ki zadevajo njegovo lastno identiteto, ker se predpostavlja, da je takšen, kakršni so tisti, s katerimi se družijo (Goffman 2008).

2.4 OMREŽJA SOCIALNE OPORE STARIH LJUDI

2.4.1 Značilnosti omrežij socialne opore starih ljudi

Na splošno velja, da imajo stari ljudje najmanjša omrežja socialne opore, pri čemer obstajajo pri različnih vrstah socialne opore manjše razlike. Tako raziskovalke omrežij socialne opore prebivalstva Slovenije (Dremelj in drugi 2004, 55) ugotavljajo, da imajo starejši najmanjša omrežja druženja, najmanjša omrežja manjše materialne opore in najmanjša omrežja večje materialne opore.

»Tipično omrežje socialne opore starostnika šteje 5–7 oseb, med katerimi so večinoma člani družine, sledijo drugi sorodniki, nekateri prijatelji in sosedje« (Hlebec 2003, 171–172).

Pri parih brez otrok imajo stari ljudje (65 let in več) manjša omrežja materialne in čustvene opore ter opore v primeru bolezni kot pari v starosti do 34 let (Nagode 2004, 89).

Ljudje, stari 65 in več, zastopajo tudi več kot polovico enočlanskih gospodinjstev v Sloveniji, večidel teh pa zaradi daljše življenjske dobe od moških predstavljajo ovдовеle ženske. Stari ljudje, ki živijo v enočlanskem gospodinjstvu, torej sami, se glede manjših hišnih opravil pretežno opirajo na sosede za razliko od mlajših, ki se pretežno opirajo na prijatelje. V primeru potrebe po večji materialni pomoči se opirajo na svoje otroke, obenem pa imajo stari ljudje, živeči v enočlanskem gospodinjstvu, tudi najmanjše število ljudi, na katere se lahko obrnejo v primeru takšne potrebe. Glede čustvene opore pa jim njihovi otroci in prijatelji pomenijo enako močan vir (Nagode 2004, 87–88).

Ugotovitev, ki velja za vse tipe družin in gospodinjstev, je, da imajo stari ljudje (65 let in več) skupaj z osebami z nizko izobrazbo, osebami z nizkimi dohodki in ovdovelimi osebami manjša omrežja socialne opore od ostalih, kar seveda posebej velja za tiste stare ljudi, ki živijo sami (Nagode 2004. 93).

Težavo predstavlja tudi fizični prostor, ki postaja zaradi omejene mobilnosti ovira gibalno oviranim osebam, kamor sodi tudi velik delež starih ljudi, zlasti v visoki starosti. To zanje pomeni omejen dostop do ključnih, življenjsko pomembnih elementov v njihovem okolju in širše (Hojnik–Zupanc 1999, 178).

Phillipson in drugi so socialna omrežja starejših iz svoje raziskave razdelili na štiri skupine:

1. neposredna družina: zakonec ali partner, sin, hči, snaha, zet, vnuk, vnukinja, brat, sestra;
2. razširjena družina;
3. osebe, s katerimi niso v sorodu: prijatelji in sosedje;
4. osebe, ki nudijo nego.

(Phillipson in drugi 2000, 63).

Med drugim ugotavljajo, da se zdi, da se velikost socialnih omrežij s starostjo ne zmanjšuje, da se v poznejših letih čustvene vezi ohranijo in postanejo vedno bolj poglobitnega pomena, medtem ko druga razmerja odpadejo. Socialni svet starejših se z leti širi onstran meja okolja, ki ga nudijo sorodniki, vendar je družina večini starejših oseb še vedno najpomembnejša.

V socialnem omrežju starejših igrajo pomembno vlogo tudi prijatelji, in sicer kot zamenjava družine pri tistih, kjer so drugi sorodniki nedosegljivi, posebnega pomena pa so seveda zlasti pri tistih starejših osebah, ki otrok nimajo.

Velik pomen sorodstvenih vezi starih ljudi pri izmenjavi socialne opore, še posebej vezi s partnerjem in otroci, sta skozi proučevanje številnih domačih in tujih raziskav ugotovili tudi Hlebčeva in Mandičeva (2005, 4).

Omrežja se lahko razlikujejo glede na vire, ki jih zagotavljajo svojim članom. Neenakosti znotraj posameznih okolij vzajemno delujejo z osebnimi omrežji in ustvarjajo nove oblike socialne stratifikacije v poznejših letih. Čeprav rezultati navedene raziskave potrjujejo, da so starejše osebe obdane s številnimi intimnimi razmerji, se lahko razlikujejo ne le v pogledu na število in bližino, temveč tudi glede na lahkotnost dostopa za izmenjavo podpore in pomoči (Phillipson in drugi 2000, 80).

Omrežja socialne opore starih ljudi se od omrežij pripadnikov srednje in mlajše generacije ločijo med drugim tudi po načinu delovanja, torej v tem, na kakšen način se med člani omrežja nekega posameznika vzpostavljajo stiki. Starim ljudem je v pretežni meri najbližji način za vzpostavljanje interakcij s svojimi ljudmi še vedno osebni stik. Večina današnjih starih ljudi je namreč iz svojega življenja navajena skoraj izključno osebnih stikov z drugimi ljudmi. Te pa pri mlajših generacijah deloma nadomeščajo stiki preko informacijsko komunikacijskih tehnologij, internetnih socialnih omrežij, Skypa in podobno, pri najmlajši generaciji celo v vse večji meri.

Stari ljudje zaradi pomanjkanja znanja, pomanjkanja volje ter interesa, nekateri tudi zaradi upada kognitivnih sposobnosti in kot posledice vsega naštetega zaradi odpora pred tovrstno tehnologijo, večinoma niso večji njene uporabe. Zaradi tega so izključeni iz interakcij, ki se odvijajo na ta način, kar seveda nujno pomeni manjši obseg interakcij z drugimi ljudmi, kot bi jih lahko imeli sicer.

Domnevno nezainteresiranost starejših za uporabo interneta pa Millward postavi pod vprašaj in iz ugotovitev svoje raziskave izpelje domnevo, da gre pri nekaterih v bistvu bolj za neke vrste izgovor in je težava namesto v pomanjkanju interesa v resnici v pomanjkanju spretnosti in znanj za uporabo interneta, od navedenega pa se jim zdi bolj družbeno sprejemljiva njihova drža, da jih internet pač ne zanima (Millward 2003).

Zavirškova glede tega ugotavlja, da je uporaba novih tehnologij – na primer interneta – bistveno izboljšala kvaliteto življenja nekaterih gibalno oviranih ljudi. To pa seveda velja le za tiste, ki jim je ta tehnologija dostopna.

K temu bi sam dodal še: »in ki jo znajo uporabljati«, kar pa za stare ljudi v pretežni meri ne velja. To povzroča novo vrsto hendikepa.

Zavirškova še pravi, da se navkljub globalizacijski ideologiji, ki poudarja, da se življenjski standard vseh ljudi relativno izboljšuje, s povečevanjem storilnosti širi koncept prizadetosti na čedalje večje segmente ljudi: stare, tiste, ki ne obvladajo novih tehnologij, na osebe, ki ne dosegajo zahtevanih delovnih rezultatov (Zaviršek 2000, 28–29).

Stari ljudje niso ciljna skupina razvijalcev in proizvajalcev informacijsko komunikacijskih tehnologij, zato izhajajo predvsem iz potreb mlajših generacij, ki med uporabniki seveda predstavljajo veliko večino. To pa skupaj z drugimi vzroki povzroča relativno visoko stopnjo izključenosti starih ljudi iz tako imenovane informatične družbe, kar je lepo razvidno iz primera uporabe interneta (Lenarčič 2005, 26–27).

Hojnik–Zupančeva pa je že pred več kot 20 leti ugotavljala, da sta v razvitem svetu razvoj novih tehnologij in staranje prebivalstva pravzaprav premo sorazmerna procesa in da oba ekspandirata z astronomsko hitrostjo. Gibalno oviranemu starostniku, ki ima možnost vzpostaviti stik z drugimi ali priti do želene informacije, prostorska razdalja ne predstavlja več ovire. Krčenje njegovega fizičnega prostora je tako lahko obratno sorazmerno s širitvijo njegovega komunikacijskega prostora (Hojnik–Zupanc 1993, 625, 627).

Sam sem pridobil sveže podatke (za leto 2015) o uporabi interneta po starostnih skupinah prebivalstva:

Tabela 2.4: Število prebivalcev, ki uporabljajo internet – po starostnih skupinah

		16–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65–74
2015	V zadnjih 3 mesecih (redni uporabniki interneta)	182580	272064	281005	215522	133206	51630

Vir: Statistični urad Republike Slovenije.

Iz tabele je razvidno, da redno uporablja internet 51.630 prebivalcev Slovenije v starosti med 65 in 74 let, kar v celotnem številu prebivalcev te starosti (198.133) predstavlja 26 odstotkov. V primerjavi s podatki iz leta 2002, ki jih navaja Lenarčič in so kazali, da je v starostni skupini od 66 do 75 let uporabnikov interneta pičle 3 odstotke, so novejši podatki seveda spodbudni.

»Če ne uporabljaš računalnika, si danes star, četudi še nimaš tistih let, ki jih družba predpisuje kot mejnik starosti (Pečjak 1998, 8).«

Jasno je, da bo sčasoma staro generacijo v vse večji meri sestavljala populacija, ki je že v svojih mlajših letih uporabljala informacijsko komunikacijsko tehnologijo (v nadaljnjem besedilu IKT), tako, da bo težava medgeneracijskega digitalnega razkoraka sčasoma bistveno manjša. A po mojem mnenju ne tudi povsem odpravljena, saj bo ostal problem upada kognitivnih funkcij pri starejših, kar jim bo v dinamiki stalnega spreminjanja in nadgrajevanja IKT še vedno predstavljalo pomembno oviro za uporabo.

Na tem mestu je treba poudariti, da se navedena statistika ukvarja le z ljudmi, starimi od 65 do 74 let, kar je več kot 10 let manj od povprečja starosti stanovalcev domov za stare. Ta razlika je pri tem vprašanju ključnega pomena, saj je v skupini prvih že precejšen delež ljudi, ki so se z računalnikom srečali že v službi v času svoje aktivne dobe in že takrat razvili znanja in spretnosti za uporabo IKT. Ko torej fokus usmerimo na še starejše ljudi, torej tudi tiste, ki danes bivajo v domovih, moramo ugotoviti, da je stanje glede uporabe IKT še vedno izjemno slabo in je pri njih komunikacijska in informacijska prikrajšanost še vedno močno prisotna.

Tudi sam bi lahko v Trubarjevem domu upokojencev kljub temu, da so z brezžičnim internetnim signalom pokriti vsi prostori doma, na prste ene roke preštel stanovalce, ki uporabljajo osebni računalnik in internet, kar v celotnem številu stanovalcev predstavlja delež med enim in dvema odstotkoma. Poleg tega so ti stanovalci praviloma precej mlajši od povprečno starih stanovalcev.

2.4.2 Spremembe omrežij socialne opore povezane s staranjem

S staranjem se spreminja tudi sestava omrežja socialne opore posameznika, in sicer se v omrežju socialne opore, razumljivo, manjša delež staršev, poleg tega pa tudi prijateljev, na drugi strani pa povečuje delež njihovih otrok in sosedov. Njihov najpomembnejši vir opore so otroci, zatem pa prijatelji, sorodniki in sosedji, slednji, verjetno zaradi krajevnosti bližine, posebej pomembna opora v primeru bolezni in manjše materialne opore (Dremelj in drugi 2004, 57–58).

Morebitno krčenje omrežja socialne opore s staranjem človeka ima drugačen vpliv na njegovo življenje glede na to, ali živi v mestnem, primestnem ali vaškem okolju.

Ključne za dostop posameznika do resursov in vzdrževanje njegovega duševnega zdravja so okrepitevi istovetnosti in prepoznavnosti posameznika, ki izvirajo iz njegovih socialnih stikov.

Izločenost starostnika iz skupnostnih mrež vodi v osamljenost, ki je veliko bolj usodna v vaškem okolju kot v mestnih jedrih, saj je tu dostopnost do vsega, kar človek potrebuje za življenje, mnogo boljša. Razdalje do trgovin, zdravstvenega doma in drugih javnih služb ter ostalega so manjše in jih je mogoče premagati peš, poleg tega pa je na voljo še javni prevoz (Dragoš in Leskošek 2003, 60, 51).

Pomen socialnih stikov starega človeka poudarja tudi Požarnik (1981, 24), ki pravi, da jih mora poleg svojih sposobnosti, domišljije in interesa razvijati vsakdo, ki želi ohraniti duševno zdravje tudi v poznih letih.

Glede modernizacije in njenega vpliva na socialne mreže je raziskava Igljčeve ovrgla pričakovanja, da modernizacija povzroča socialno dezintegracijo ter pokazala, da se mreže le prilagajajo. Glede velikosti mrež pa ugotovitve kažejo na to, da je le-ta v

obratnem sorazmerju s starostjo in stopnjo izobrazbe ter razvitostjo regije na prostoru nekdanje Jugoslavije (Iglič 1988, 92).

2.5 VPLIV ODHODA V DOM NA STAREGA ČLOVEKA

Dom za starejše kot institucija omogoča visoko stopnjo prostorske povezanosti in obenem nizko stopnjo zasebnosti in »zadovoljuje le del človekove osebnosti« (Hojnik–Zupanc 1994b, 2–3).

Glede zasebnosti trditev drži zlasti za stanovalce, ki ne bivajo v lastni sobi, teh sob pa v domovih praviloma primanjkuje, saj je povpraševanje po njih večje od ponudbe. Slednje velja predvsem za urbana okolja z višjo kupno močjo, medtem ko je na deželi stanje drugačno in tako kot v primeru Trubarjevega doma upokojencev lahko celo obrnjeno, ko trenutno torej ponudba presega povpraševanje. Občasno so zato nekatere enoposteljne sobe ali garsonjere, na katere na primer v Ljubljani interesenti čakajo leta, v Loki pri Zidanem Mostu prazne. Sicer pa Trubarjev dom upokojencev razpolaga s 53 enoposteljnimi bivalnimi enotami (sobe in garsonjere), kar je v primerjavi s povprečjem domov v državi celo nekoliko nad njim, pa vendar lahko lastno sobo ponudi zgolj slabi četrtini stanovalcev v domu.

Na eni strani imamo tu opravka z nizko kupno močjo v tem okolju, ko bi si ljudje svoje sobe želeli, pa si je ne morejo privoščiti. Na drugi strani pa gre za veliko požrtvovalnost starostnikov, povezano tudi z nizko kupno močjo, ki s stroški na noben način ne želijo obremeniti svojih otrok ali premoženja, ki so ga ustvarili sami in ga prepustili potomcem. V ozadju pa je še navezanost starostnikov na tisto, kar so v življenju ustvarili, s čimer se, sicer v drugem kontekstu, ukvarjam v nadaljevanju.

Večina današnjih starih ljudi pri nas je v svojem življenju poleg vojne in njenih posledic okusila hudo pomanjkanje tudi v času po drugi svetovni vojni. Primanjkovalo je vsega, tudi najnujnejšega, kot so oblačila in obutev, predvsem pa seveda hrana. V takšnih razmerah so ljudje garali za golo preživetje in so tisto, kar jim je ob tem uspelo ustvariti, ustvarili mukoma in ob velikem odpovedovanju.

Tudi kasneje so ljudje gradili hiše ob pomoči sorodnikov in sosedov praktično »na roke«, sami izdelovali tudi material, npr. betonske zidake in strešnike, vse seveda brez pomoči današnje mehanizacije, kot so mešalniki za beton in podobno. Takšne delovne akcije enkrat pri enem in drugič pri drugem sorodniku ali sosedu je

medsebojno povezovalo in ustvarjalo močno koherentnost sosedskega in sorodstvenega omrežja socialne opore.

To, k čemur vodim to svoje razmišljanje, pa je nekaj drugega, in sicer dejstvo, da je na to, kar uspe človek v takšnih razmerah ustvariti, razumljivo močno navezan, ta navezanost pa nosi močna čustva. Zlasti domovi na podeželju so zato polni potrlih posameznikov, ki jih je življenje v večini primerov prisililo v odločitev za odhod v dom. Ta je bila še toliko težja prav zato, ker je zanje pomenila iztrganje iz njihovega okolja in od posestva, ki jim je leta ali desetletja, morda celo vse življenje, nudilo preživetje in je iz tega razloga deležno njihovega posebnega odnosa in globokega spoštovanja. Ko imamo pred očmi starostnika z dežele, pa ob že navedenem ne smemo zanemariti tudi spremembe načina bivanja, ko torej pride iz individualne hiše, navajen tudi svojega miru, živet v ogromno stavbo podobno stanovanjskemu bloku, le še z manj zasebnosti.

Ramovševa v zvezi s tem pravi naslednje: »Slovenci težko zapustimo domače štiri stene in se odselimo drugam. Takšne močne navezanosti na dom drugje ne poznajo.«

(Mlakar 2016, 33).

Da bi bila ta sprememba v načinu bivanja, ta pomemben življenjski prehod, vendarle lažji in manj stresen, je pomembno, da je dom umeščen v okolje, ki je starostnikom blizu, domače in vsaj približno poznano. Za ljudi s podeželja to pomeni, da jim mora biti omogočena možnost, da lahko gredo v dom, ki deluje na podeželju, v mirnem, preprostem naravnem okolju.

»Star človek, ki se iz kmečkega okolja preseli v dom za starejše v mestnem okolju, se bo težje prilagodil novemu okolju, kot če bi ga preselili v kakšno organizirano obliko varstva v bližini njegovega doma.« (Hojnik–Zupanc 1999, 36).

Podobno pa lahko velja tudi za mestnega človeka, ki bi se nastanil v domu na podeželju, čeprav je takšna rešitev gotovo problematična za manjši delež ljudi, kot v prvem primeru.

Dragoš (2000a, 244, 247) pravi, da ima Slovenija po eni strani z razvitejšimi državami številne podobnosti, medtem ko se od njih razlikuje na primer po tem, da smo prebivalci slabo prostorsko mobilni in večidel ali celo vse življenje preživimo v istem okolju. To v določenih okoliščinah predstavlja potencialno težavo za zadovoljevanje

potreb oziroma razreševanje specifičnih življenjskih situacij. Poleg tega je v slovenski družbi premalo zaupanja, ki predstavlja najpomembnejši indikator socialnega kapitala.

Prehod starega človeka iz bivanja v domačem okolju v institucionalnega lahko torej obravnavamo kot pomemben prehod in spremembo v življenjskem poteku, ki je za posameznika vse prej kot enostaven in gladkega poteka.

Po Pečjaku (1998, 13) gre pri odhodu človeka v zavod oziroma dom za stare ljudi za enega najhujših stresov v življenju.

Ker sta na stara leta človekovo bivališče in njegova okolica skorajda del njega, mu predstavlja selitev v dom za stare ljudi izgubo intimnega prostora in globok osebni šok (Ramovš 2003, 183).

Tako Požarnik (1981, 148) navaja, da skoraj polovica stanovalcev domov umre v prvem mesecu po sprejemu, kar pripisuje nepripravljenosti starostnikov na ta življenjski prehod.

Večina starejših pa se prilagodi na dom že po dokaj kratkem času, pri čemer govorijo izsledki raziskav o tem, da se kljub odhodu v dom z odporom in strahom sčasoma število tistih, ki so v domu zadovoljni, poveča (Požarnik 1981, 146).

Šadlova glede učinkov bivanja starostnika v ustanovi, torej tudi v domu za starejše, z vidika emocij navaja, da lahko institucija spodbuja negativna čustva, kot na primer nizko samozaupanje in otopelost. V takšnem primeru je vzrok podvrženost starostnika institucionalnemu redu, razosebljanje, infantilizacija in ponižanje. Podobne čustvene odzive starostnika pa lahko sprožajo tudi odzivi okolja in družbe nasploh, zlasti diskriminacija in stigmatizacija (Šadl 2007, 15).

Domovi za starejše kot institucije nimajo adekvatnega odgovora na čustvene in psihološke potrebe stanovalcev, saj jih ti ne morejo zadovoljevati s tujimi ljudmi (drugimi stanovalci, osebjem, prostovoljci in drugimi), temveč le s sorodniki oziroma svojimi bližnjimi, ki pa se po njegovem odhodu v dom od njega tako fizično kot tudi psihično vse bolj oddaljujejo (Cafuta 1997, 145).

S tem v zvezi tudi Milošević Arnoldova ugotavlja, da v nasprotju s socialnim modelom delovanja institucij, med njimi tudi domov za starejše, še vedno prevladuje medicinski model, ki na račun zadovoljevanja bioloških potreb stanovalcev zapostavlja njegove psihološke in socialne potrebe (Milošević Arnold 2003, 30).

S tem sovpadajo ugotovitve Analize sistema institucionalnega varstva in možnosti nevladnih organizacij zagotavljati storitve v skupnosti za uresničevanje deinstitucionalizacije v Sloveniji, in sicer, da je za institucionalno varstvo zgodovinsko značilno, da deluje po medicinskem modelu (Zaviršek in drugi 2015, 73).

Po moji oceni se je v zadnjih letih način dela v domovih že precej odmaknil od medicinskega v smer psihosocialnega modela, osebje pa izobrazilo za način dela, naravnano na stanovalce. Na ta način je bivanje v domu za stanovalce že bolj kakovostno, kar pa seveda ne pomeni, da pristopa ni mogoče še izboljšati.

Kakovost bivanja v domovih za stare pa ogrožata dva dolgoročna trenda.

Prvi je spreminjanje domov za stare v negovalne oziroma geriatrične bolnišnice, ki se je do določene mere že zgodila, saj danes preko 70 % stanovalcev domov prejema tretjo od štirih stopenj zdravstvene nege in oskrbe (zahtevnost nege narašča od stopnje ena kot najmanj zahtevne do štiri kot najzahtevnejše). Z razvojem in krepitvijo pomoči in oskrbe starostnikov na njihovih domovih bo mogoče pokriti vse večji delež njihovih potreb, kar je z vidika starostnika vsekakor dobrodošlo in iz tega razloga tudi že (pre)dolgo pričakovani Zakon o dolgotrajni oskrbi na tem področju predvideva deinstitucionalizacijo.

Na koncept deinstitucionalizacije so vezane te temeljne vrednote socialnega dela:

- *spoštovanje ljudi,*
- *pravica do samoodločbe, vključujoč pravico do napake,*
- *omogočanje in spodbujanje normalnega življenja, uživanje enake vidnosti kot ostali,*
- *možnost biti cenjen član skupnosti, ne pa stigmatiziran in ločen od skupnosti,*
- *osredotočenje na posameznikove moči in možnosti razvoja namesto pestovanja slabosti in patologij,*
- *učenje iz izkušenj uporabnikov storitev duševnega in telesnega zdravja, da bi izboljšali sisteme socialne varnosti in hkrati omogočili uporabnikom, da postanejo samostojnejši (Ramon 2003, 212).*

Vendar pa za oskrbo v domovih krepitev neinstitucionalnih oblik pomoči starim ljudem pomeni, da se bo še zvišal delež tistih, ki potrebujejo najzahtevnejšo zdravstveno oskrbo. Sem sodijo najtežja zdravstvena stanja, ki jih v domačem okolju ni mogoče oskrbeti, in vmesne stopnje demence, ko stanovalec ni več krajevno in časovno orientiran, vendar pa je še popolnoma mobilen in zato potrebuje stalni nadzor.

Splošne bolnišnice za navedene primere niso ustrezna rešitev, ker ne gre toliko za zdravljenje kot za nego in oskrbo. Najverjetnejši scenarij je torej, da se bodo današnji domovi za stare še naprej prilagajali potrebam starih ljudi in se tako spremenili v negovalne oziroma geriatrične bolnišnice.

Drugi trend pa je krepitev trenda privatizacije institucionalne oskrbe starih ljudi zaradi umikanja države iz financiranja izgradnje domov. V zadnjih 15 letih je v državi zrastle okrog 40 domov, od katerih je država financirala izgradnjo komaj enega ali dveh, medtem ko so vse ostale zgradili koncesionarji, ki so seveda stroške kreditov prenesli v cene stanovalcem. Cene bivanja v zasebnih domovih so tako za vsaj četrtno višje od cen v državnih domovih, zaradi česar prvi drugim očitajo neloyalno konkurenco.

Posledica teh sprememb bo večje razslojevanje uporabnikov, v primeru sprememb pri participacijah občin pri plačilu stroškov bivanja v domovih revnejšim pa celo nedostopnost institucionalne oskrbe zanje.

Čustvena opora je za uspešno staranje, pozitivne afekte in zadovoljstvo z življenjem starostnika izjemnega pomena. Z njeno pomočjo se lahko učinkoviteje spopadajo s stresom in njegovimi negativnimi učinki (Hlebec in Šadl 2007, 229).

»Za posameznika ali posameznico so kot usmerjevalci življenjskega poteka ključni pomembni življenjski dogodki, biografske spremembe, ki (pre)usmerjajo življenjski potek«. Razlikujemo normativne življenjske dogodke kot pričakovane, torej tiste, na katere se lahko pripravimo, ter nenormativne, ki nas doletijo nepričakovano (Ule 2014, 234–235).

Upokojitev je v večini primerov gotovo normativni življenjski dogodek, težje pa bi kot takšnega opredelili prehod v tretje življenjsko obdobje oziroma starost. Razlogi so številni, in sicer je najprej težava, kot smo videli, že v vprašanju, kaj starost pravzaprav sploh je in kdaj nastopi. Ne gre namreč za enkratni dogodek oziroma spremembo z ostro ločnico med prej in potem. Dovolj velika težava torej že brez

upoštevanja dejstva, da večina ljudi sebe težko dojema kot stare in se skozi življenje posameznika v njegovi percepciji ta meja domnevnega prehoda v starost nenehno odmika.

Druga težava torej tiči v posameznikovem dojetanju samega sebe in sprememb, ki mu jih življenje postavlja na pot. Ključni vir nepripravljenosti na spremembe se zato zdi, da se skriva v zatiskanju oči pred prihodom nezaželenega. To velja tudi v primeru upokojitve pri tistih, ki si je ne želijo, čeprav gre očitno za tipičen normativni in običajno torej natančno predvidljiv življenjski prehod.

Še toliko bolj pa torej velja za življenjski prehod, ki je manj predvidljiv in obenem manj zaželen. Zato se mi zdi pri ukvarjanju z normativnimi življenjskimi dogodki, na katere se lahko pripravimo, ključna beseda »lahko«, ki ima seveda tudi svoj nasprotni pol. Iz razlogov, ki sem jih navedel, torej ljudi številni življenjski prehodi, na katere bi se zaradi njihove predvidljivosti lahko pripravili, doletijo nepripravljene. To nas na primeru lastne starosti posameznika, glede na precej razširjeno odiranje misli nanjo iz polja svoje zavesti, niti ne more presenetiti.

Eden izmed takšnih manj predvidljivih in obenem manj zaželenih življenjskih prehod je tudi odhod posameznika v dom, torej prehod iz bivanja v domačem okolju v bivanje v instituciji. Starostnikov, ki pridejo v dom pripravljeni in pomirjeni s svojo odločitvijo, ni veliko, pri čemer moramo imeti pred očmi dejstvo, da tudi te v njihovo odločitev bolj ali manj prisilijo življenjske okoliščine. Zato je v domovih starejših takšnih starostnikov, ki so si v dom resnično želeli iz nekih notranjih vzgibov, ki torej niso povezani s prisilo neugodne realnosti njihovega položaja v domačem okolju, še toliko manj, če sploh kaj.

Še tisti, ki so si v dom želeli preprosto zaradi osamljenosti in izpovedujejo, da jim je sedaj v domu mnogo lepše kot prej doma, bi bili raje doma, če jih seveda tam ne bi bremenila osamljenost.

Pri odhodu starostnika v dom imamo torej skoraj brez dvoma opravka z nenormativnim življenjskim dogodkom oziroma biografsko spremembo, saj jo je težko napovedati, kar je skupaj z vsemi že navedenimi razlogi vzrok dejstvu, da jo le redkokdo pričaka zares pripravljen.

Star človek se z odhodom v dom preseli iz svoje sredine, običajno dlje od svojih ljudi, kar morda velja nekaj manj za starostnike iz urbanih okolij, medtem ko za tiste iz ruralnih, geografsko razgibanih in redko poseljenih okolij skoraj brez izjeme. To lahko pomeni oviro za neposredne osebne stike z alterji, ki jih deloma nadomestijo stiki preko telefona.

Ti pa po Hojnik–Zupančevi (1999:154) niso enakovredno nadomestilo neposrednim osebnim stikom, temveč zgolj njihovo dopolnilo, kljub temu pa je zelo ekonomično in učinkovito sredstvo za stike z ljudmi in dostop do želenih informacij.

Požarnik (1981, 149) navaja pešanje ali celo izgubo starostnikovih prejšnjih socialnih stikov kot glavno slabo stran bivanja v domovih za stare ljudi, to pa naj bi se pogosto končalo s popolno osamo, zlasti če človek nima otrok, sorodnikov in znancev. Tisti, ki otroke imajo, pa so v domu za stare ljudi bolj oddaljeni od njih, zato naj bi jih ti obiskali bistveno redkeje kot v domačem okolju. Poleg pogostosti naj bi se poslabšala tudi kakovost stikov, ki naj bi postali bolj površni, vezi z otroki in sorodniki pa naj bi se sčasoma rahljale.

»S podaljševanjem življenjske dobe se nenehno povečuje raznolikost stare populacije, ki postaja vedno bolj heterogena skupina prebivalstva.« (Hojnik–Zupanc 1999, 104).

Ena od pomembnejših težav, s katero se bolj ali manj uspešno spopadajo domovi za starejše kot institucije, pa je še vedno nezadostna individualizacija storitev. Če pristop k posamezniku ni dovolj individualiziran, je samo po sebi umevno, da je deležen preveč ali premalo pomoči oziroma je ta neustrezna. Nudena pomoč, ki je zgrešena v katero koli od navedenih smeri, na stanovalca vpliva slabo. Pogosto pa imamo opravka s kombinacijo, ko stanovalec prejema določene pomoči, ki bi jo potreboval, premalo, druge vrste pomoči, ki je ne potrebuje, pa preveč, kar skupaj seveda pomeni neustrezen tretma. Poleg na prvi pogled bolj problematičnega manka pomoči, je stanovalcu torej škodljiv tudi presežek pomoči, o čemer sem že navedel, da lahko vodi v pasivizacijo.

S problemom posamezniku neprilagojene vrste in količine pomoči v instituciji so se ukvarjali številni avtorji.

Malijska na primer o domu za stare ljudi kot o totalni instituciji pravi, da za starostnika pomeni nevarnost razkroja njegovega odnosa do lastne identitete, saj mu z nadomeščanjem njegovih potreb v veliki meri odvzame skrb za samega sebe (Mali 2002, 319).

Za razliko od starostnikov, ki bivajo v lastnem domu in vodijo svoje gospodinjstvo, so v domovih za stare stanovalci povsem oskrbovani in deležni premalo spodbud za aktivnost, kar vodi do pasivnosti in senzorične deprivacije. Ker jim posledično ta ne ohranja življenjske budnosti, so naslednje posledice občutki nesmiselnosti življenja, nezadovoljstvo, potrto, upad zanimanja in osebnosti nasploh (Požarnik 1981, 149).

Podobno navaja Hojnik–Zupančeva (1999, 38), ko pravi, da običajno pri institucionalnem bivanju premalo stimulatивно okolje oziroma prostor, ki starostniku ponuja preveč pomoči, pri njem privede do upadanja njegovih sposobnosti, saj mu odvzema skrb za samega sebe. Navedena avtorica torej ugotavlja, da je institucionalna pomoč za razliko od storitev v bivalnem okolju starejšega človeka večinoma do njega še vedno preveč zaščitniška, s čimer ga postavlja v odvisen položaj tudi takrat, ko je nekatere življenjske potrebe še sposoben samostojno zadovoljevati (Hojnik–Zupanc 1999, 107).

Tudi tu dodajam svojo oceno, da se je glede tega problema stanje v domovih v zadnjih letih oziroma desetletjih že precej izboljšalo v smer zagotavljanja številnih dnevnih aktivnosti, pa tudi prireditev, ki stanovalcem omogočajo dejavno in s tem izpolnjeno preživljanje starosti.

Brez dvoma pa je prostora za izboljšanje še veliko.

Pečjak govori tudi o »samouresničujoči se prerokbi«, ki naj bi se uresničevala v domovih za starejše ljudi, ko torej zaradi odnosa osebja do stanovalcev kot do nemočnih ljudi ti takšni tudi dejansko postanejo (Pečjak 1998, 66).

Z njim bi se verjetno strinjal Požarnik, ki splošneje pravi, da je »starostno vedenje« v družbi, ki ima glede vedenja človeka v neki starosti določena pričakovanja, posledica ravno teh pričakovanj in ne biopsiholoških procesov (Požarnik 1981, 12).

Ker se ljudje med sabo razlikujemo, kar seveda velja tudi za stare ljudi, nekaterim stanovalcem domov takšno »razvajanje« celo godi in se nanj hitro privadijo, ne zavedajoč se nastajanja škode na njihovih zmožnostih, kar je lahko v starosti celo nepovraten proces. Rešitev, razumljivo, ni v prisili, temveč v rednem spodbujanju k aktivnosti na primeren način in ob nudenju zgolj nujno potrebne pomoči.

Kot ključna ovira za takšen pristop pa se tudi tu pokažejo preskromni in neustrezni kadrovski normativi. Preskromni zato, ker mora premalo zaposlenih v kratkem času opraviti zelo veliko dela, neustrezni pa glede na smeri in stopnje izobrazbe. Od strežnice ali negovalke namreč težko pričakujemo znanja iz psihologije, potrebna za načrtno delo s stanovalcem v smeri spodbujanja k samostojnemu izvajanju čim večjega deleža življenjskih aktivnosti.

Ker ona ta opravila izvede v mnogo krajšem času, jih bo seveda raje opravila sama namesto stanovalca.

Tako imenovana notranja deinstitutionalizacija, ki jo v zadnjih letih razvijamo domovi, za stare ljudi pomeni odmik od tipičnega delovanja institucij nekdanj, pri katerem je bilo težišče na sami ustanovi, njenem ritmu in sistemu dela, čemur vsemu se je moral stanovalec pač prilagajati. Ta odmik gre torej od potreb delovnega procesa ustanove v smer potreb stanovalca, individualizacije storitev, krepitve vpliva stanovalca na način bivanja v ustanovi, torej na čas obrokov in vrsto prehrane, čas vstajanja in odhoda k počitku, na čas nege in podobno.

Institucionalno pomoč Hojnik–Zupančeva vidi kot integralni element celovite skrbi za stare ljudi, kar je dosegla z odpiranjem zunanjemu okolju, s strokovno usposobljenim osebjem, časovno neomejenimi obiski, kulturnimi prireditvami in verskimi obredi v domovih, vključevanjem svojcev v domsko dogajanje in razvojem oskrbe v domačem okolju.

K naštetemu bi lahko dodal še medgeneracijsko povezovanje, predvsem z najmlajšo generacijo.

Na ta način so torej domovi za stare ljudi skozi čas mehčali svoje meje in se iz segregiranih sistemov razvili v integrirane člene obdajajočega fizičnega in družbenega okolja (Hojnik–Zupanc 1999, 95).

2.6 SISTEM UPRAVLJANJA S KAKOVOSTJO E–QALIN

Vsi podatki v tem razdelku o samem sistemu kakovosti E–Qalin (European Quality–Improving Learning) so v pretežnem delu povzeti po predstavitvi sistema podjetja FIRIS IMPERL d.o.o., ki je aktivni partner za E–Qalin v Sloveniji. E–Qalin je namreč vseevropski in model upravljanja s kakovostjo v ustanovah socialnega varstva, katerega razvoj je v okviru sklada Leonardo da Vinci podprla Evropska skupnost. Nastal je zaradi zahteve razvoja sodobne družbe, socialne politike in sistema socialnega varstva. Njegov nastanek so pogojevale zahteve razvoja socialno varstvenih organizacij, njihove potrebe po standardih kakovosti in po specifičnem modelu obvladovanja kakovosti, ki bi bil nacionalno in evropsko priznan.

Model je prilagojen 4 branžam:

- domovom za starejše (E–Qalin/A),
- varstveno delovnim centrom in socialnovarstvenim zavodom za usposabljanje (E–Qalin/B),
- izvajalcem pomoči na domu (E–Qalin/C) in
- centrom za socialno delo (E–Qalin/D).

Model E–Qalin/A je razvijala ekspertna skupina, v kateri so sodelovali strokovnjaki za upravljanje s kakovostjo, izobraževalne ustanove, direktorji in drugi vodilni kadri iz domov za starejše, zastopniki poklicnih združenj, ustanovitelji domov in uporabniki. Sodelujoče organizacije ali posamezniki so bili iz Avstrije, Slovenije, Italije, Nemčije, Luksemburga in Nizozemske.

Sistem upravljanja s kakovostjo oz. doseganja poslovne odličnosti vključuje strukture, procese in rezultate ustanove. Kakovost vseh treh področij se preverja s pomočjo samoocenjevanja (Self Assessment). Proces samoocenjevanja v modelu E–Qalin, tako kot pri številnih drugih sistemih kakovosti, deluje po principu PDCA, torej štirih korakov: Plan – Do – Check – Act.

Za E–Qalin je značilno, da je naravnano operativno, zajema vse hierarhične ravni v organizaciji in pospešuje aktivno vključevanje zaposlenih. V ta namen so pripravljena tri izobraževanja, ki so povezana z modelom E–Qalin:

- izobraževanje za procesne vodje,
- izobraževanje za moderatorje in
- izobraževanje za naravnost na uporabnike in procese.

Predvideni učinki upravljanja kakovosti po E–Qalinu so predvsem:

- boljša kakovost storitev za uporabnike,
- večja motiviranost in zadovoljstvo zaposlenih,
- pomoč vodstvu ter zaposlenim v ustanovah pri zagotavljanju in izpopolnjevanju kakovostnih storitev,
- nacionalna ter mednarodna primerljivost ustanov in
- certificiranje specifične dejavnosti ter blagovni znak.

Model E–Qalin je trenutno razširjen v naslednjih državah: Avstrija, Češka, Francija, Hrvaška, Italija, Nemčija, Luksemburg, Slovenija in Velika Britanija.

Krovna organizacija modela E–Qalin je E–QALIN GmbH – Evropsko združenje E–Qalin s sedežem v Salzburgu v Avstriji.

Pregled pomembnih prednosti modela upravljanja kakovosti E–Qalin:

Značilnost	Prednost
Branžno specifičen model upravljanja kakovosti	Usmerjenost na branžno specifične kriterije oz. procesna področja
Transparentnost kriterijev kakovosti	Primerljivost in preverljivost
Stalen proces učenja	Stalno izboljševanje kakovosti
Povečevanje profesionalnosti in privlačnosti delodajalca	Pozitiven učinek na ugled organizacije in njeno poslovanje
Samoocenjevanje	Zbiranje in uvajanje ukrepov izboljšav, ozaveščanje o kakovosti in odgovornosti, sprejemanje sprememb – »izvedbena zagretost«
Vključevanje zaposlenih in uporabnikov v vseh korakih razvoja	Večja ozaveščenost in identifikacija z organizacijo ter dvig motivacije zaposlenih
Povzetek vseh bistvenih struktur, procesov in rezultatov v organizacijah znotraj vsake branže	V enaki meri so upoštevani interesi uporabnikov in zaposlenih
Specifične vsebine usposabljanja za izvajalce iz različnih branž	E–Qalin usposabljanja so zasnovana specifično za domove za starejše, izvajalce pomoči na domu, organizacije za osebe z motnjami v duševnem razvoju in centre za socialno delo ter upoštevajo različnost storitev in zahtev
Prilagojen specifičnostim posameznih dežel	Upoštevanje kulturnih, etičnih in pravnih danosti
Mednarodno veljavni kriteriji kakovosti	Mednarodna primerljivost
Odprt za različna vodila in filozofije organizacije oz. ustanovitelja	Zaradi sprejemljivosti, praktične potrditve in možnosti identificiranja se lahko takoj vključi v delovni vsakdanjik

Standardizirana raziskava merjenja zadovoljstva se je kot merski instrument razvila v okviru modela upravljanja s kakovostjo E–Qalin. Omogoča kvantifikacijo uspešnosti ustanove v treh perspektivah kvalitete: (1) perspektiva uporabnika, (2) perspektiva zaposlenega in (3) perspektiva svojcev oziroma skrbnikov uporabnika.

Model raziskave merjenja zadovoljstva je osnovan na merjenju dveh dimenzij: zadovoljstva s posamezno storitvijo in njeno pomembnostjo, ki torej najprej ugotovi stanje zadovoljstva z določeno storitvijo, nato pa poda še informacijo o stopnji doseženih pričakovanj oziroma potreb na tem področju. Manjši kot je razkorak med tema dvema dimenzijama, višja je stopnja zadovoljitve potreb posameznika.

Iz analize nabora vprašanj oziroma trditev, ki sestavljajo merski instrument, organizacija dodatno pridobi še informacije o njenih šibkih in močnih področjih ter možnostih za izboljšave in razvoj. Da pa bi lahko spremljala učinek uvedenih sprememb in izboljšav v organizaciji, je na voljo tudi prikaz trendov spreminjanja določenega področja. Hkrati rezultati analize omogočajo tudi uporabo posameznih kazalnikov kot mer uspešnosti. Analiza je torej visoko strokovna in temelji na naprednih statističnih in analitičnih znanjih.

Organizacija, ki se vključi v standardizirano merjenje zadovoljstva, pred merjenjem prejme s strani izvajalca, ki je hkrati tudi imetnik avtorskih pravic, vprašalnik, prilagojen specifikam tovrstnih socialnih ustanov, ter navodila za izvajanje merjenja. Iz zbranih podatkov s pomočjo vprašalnika prejme organizacija osnovno individualno analizo OA©, nato pa še primerjalno letno analizo vseh vključenih primerljivih ustanov SPLA©, s čimer pridobi dvoje informacij: spremljanje trendov individualnih rezultatov in podrobnejši vpogled v nekatera področja zadovoljstva ter primerjavo lastne organizacije z drugimi vključenimi primerljivimi organizacijami, s čimer umešča individualne rezultate v širši kontekst ter tako predstavlja osnovo za učinkovito določanje ciljev, izpostavitve prednosti organizacije pred drugimi ter odkrivanje področij, ki se v primerjavi z drugimi organizacijami izkažejo za bolj problematična. Skupaj dajeta raziskavi podlago za sprejemanje ukrepov in postavljanje prioritet pri izboljšavah storitev.

Merski instrument je prilagojen instituciji glede na storitve, ki jih izvaja. V standardizirano merjenje zadovoljstva so tako vključene naslednje vrste socialnih institucij: domovi za ostarele, centri za socialno delo, varstveno delovni centri in zavodi za usposabljanje; merjenje pa se izvaja tudi med uporabniki pomoči na domu, ne glede na to, katera ustanova je izvajalec te storitve.

Izvajalec standardiziranega merjenja zadovoljstva se zavezuje k visokim etičnim standardom pri zagotavljanju anonimnosti tako na nivoju organizacij kakor tudi na nivoju vsakega vključenega posameznika.

Upoštevajoč spreminjanje relevantnosti delovnih področij, v katerih potekajo delovni procesi z modelom E-Qalin, se standardizirano merjenje zadovoljstva razvija še naprej. Prav tako je v merjenje zadovoljstva vključenih vedno več organizacij.

(Firis Imperl 2016, 19. junij).

2.6.1. Upravljanje s kakovostjo po sistemu E–Qalin v Trubarjevem domu upokojencev Loka pri Zidanem Mostu

Trubarjev dom upokojencev Loka pri Zidanem Mostu se je v sistem vključil že leta 2007 in v letu 2012 pridobil potrdilo »Dom kakovosti E–Qalin na osnovi samoocene«. To potrdilo lahko dobi ustanova, ki z dokumentacijo izkaže, da je bila v ustanovi izvedena celovita samoocena, da dosega zahtevano stopnjo udeležnosti pri E–Qalinu (v procentu) in predloži predloge izboljšav in seznam prioritete za proces stalnih izboljšav, potrdilo pa velja 3 leta (Firis Imperl 2016, 19. junij).

Z delom po sistemu E–Qalin pa dom sedaj nadaljuje in se pripravlja na pridobivanje certifikata kakovosti. Ta ni, ne sme in tudi ne more biti končni cilj, ker je proces zagotavljanja kakovosti v bistvu nikoli končan projekt, saj pomeni kakovost storitve tudi stalno sledenje novim dognanjem stroke, predvsem pa potrebam in željam uporabnika, ki se skozi čas seveda spreminjajo.

Magična beseda oziroma besedna zveza v vsej tej zgodbi je po mojem mnenju **zadovoljstvo uporabnika**, ki predstavlja najpomembnejši namen in cilj truda, časa, znanja in finančnih sredstev, vloženih v delo po sistemu kakovosti.

Glede tega kaže, da je Trubarjev dom upokojencev Loka pri Zidanem Mostu na pravi poti, saj je zadnje merjenje zadovoljstva uporabnikov naših storitev pokazalo, da se po zadovoljstvu stanovalcev uvrščamo na 9. mesto med približno stotimi domovi v državi in preko petdesetimi domovi, vključenimi v ta sistem kakovosti.

Poleg tega tudi znotraj same ustanove ugotavljamo izboljšanje zadovoljstva uporabnikov, torej kakovosti naših storitev. Vsako leto izvedemo preverjanje zadovoljstva stanovalcev, svojcev in zaposlenih, med uporabnike pa štejemo tako stanovalce kot njihove svojce. Tako bomo v letošnjem letu anketiranje izvedli že deseto leto zapovrstjo in pri pregledu rezultatov merjenja zadovoljstva uporabnikov v preteklih letih ugotavljamo, da le–to vsa leta od vključitve doma v sistem konstantno raste. Stopnja zadovoljstva se meri z ocenami na lestvici od 1 do 5, kjer ocena 1 pomeni najnižjo stopnjo zadovoljstva in ocena 5 najvišjo stopnjo. Iz primerjave med rezultati iz prvega leta 2007 in lanskega leta, ki predstavlja zadnje meritev (za letošnje leto rezultatov namreč še ni), je razvidna rast sumarne ocene, ki kaže na splošno zadovoljstvo, z začetnih 4,11 na 4,73 od 5. Pri tem ugotavljamo, da že izhodiščna stopnja zadovoljstva iz startnega leta 2007 nikakor ni bila slaba, zato se nam vsako leto, ko zabeležimo manjšo rast zadovoljstva, zdi, da smo dosegli zgornjo mejo mogočega, ki jo bo težko, če ne nemogoče preseči.

V prihodnje bo ob tako visoki oceni torej cilj naših prizadevanj v smeri kakovosti naših storitev in zadovoljstva uporabnikov ohranjanje dosežene stopnje, to pa gotovo ne bo predstavljalo nič manj zahtevne naloge od zagotavljanja rasti v preteklih letih do današnje stopnje.

Pri naših prizadevanjih nam pomenijo veliko spodbudo izjave stanovalcev, ki nam sporočajo, da so našo ustanovo sprejeli za svoj dom. Ena izmed intervjuvanih stanovalk iz moje raziskave, ki je selitev v dom na začetku zelo težko sprejela, danes pravi takole:

»Malo so spremenili doma, kaj jaz vem, tako, tako se mi čuti, kaj jaz vem, da potem ko pridem nazaj sem, jočem od sreče, da sem tukaj.«

Zelo pogosto slišimo od stanovalcev po vrnitvi iz bolnišnice, kako so komaj čakali, da se vrnejo in da so sedaj končno spet doma. Vzrok takšnim občutenjem stanovalcev so seveda lahko tudi razmere v bolnišnici, nam zaposlenim v domu pa vendarle daje potrditev, da nam uspeva ustvarjati razliko med domskim in bolnišničnim okoljem in načinom bivanja, kar je zaradi še vedno precejšnje podobnosti cilj stroke socialnega dela.

Sam vidim pozitivne učinke dela na sistemu kakovosti E-Qalin tudi na sodelovanje med zaposlenimi, zlasti iz različnih delovnih enot znotraj doma. Med temi enotami namreč manjka komunikacije, kar je v tem primeru konstanten vir nesoglasij. Proces samoocenjevanja, pri katerem za isto mizo sedijo računovodja, dietni kuhar, srednja medicinska sestra, perica in vzdrževalec, pa sodelujočemu zaposlenemu predstavlja neprecenljiv vir vpogledov v razmišljanje sodelavca iz druge enote. Na ta način bo na primer lažje razumel, zaradi katerih omejitev ali objektivnih težav določena zadeva ni takšna, kot si je v pomanjkanju teh informacij predstavljal sam. Skozi to izboljševanje medsebojnega razumevanja na ravni komunikacije pa se razvija tudi razumevanje na ravni odnosa med sodelavci. Vse to pa preko izboljšanja sodelovanja med zaposlenimi učinkuje na kakovost storitve in zadovoljstvo uporabnika.

3 EMPIRIČNI DEL

3.1 RAZISKAVA

Predmet mojega raziskovanja so socialna omrežja, natančneje omrežja socialne opore starih ljudi nastanjenih v domu, s posebno pozornostjo usmerjeno na spremembe njihovih omrežij kot posledice odhoda v dom.

Ambicija raziskave in magistrskega dela je dodati sedanjemu védenju o omrežjih socialne opore starih ljudi kakšno spoznanje o omrežjih socialne opore starih ljudi nastanjenih v domu, predvsem o spremembah teh omrežij kot posledice prehoda starostnika iz domačega v institucionalno okolje. Na tej podlagi želim obdelati stanje in funkcioniranje preostalega (ali morebiti celo novega oziroma predrugečenega) omrežja socialne opore pri stanovalcih doma in ugotoviti, kako uspešno se soočajo s spremembami v omrežjih socialne opore in njihovimi posledicami ter poiskati morebitne možnosti za omilitev negativnih vplivov te velike življenjske spremembe za starostnike na njihova omrežja socialne opore.

Med drugim me zanima tudi, ali so nekdanje socialne vezi, ki so se zmanjšale ali so celo usahnile, morda uspeli nadomestiti z novimi.

Zanimajo me tudi uspešnost starih ljudi pri navezovanju novih poznanstev in globokih medčloveških odnosov ter spopadanje z novodobnimi načini komuniciranja na daljavo (mobilna telefonija, elektronska pošta, internet, Skype, spletna socialna omrežja in podobno), ki pri mlajših omilijo nezmožnost neposrednega komuniciranja iz tega ali onega razloga.

Pri starostnikih, ki imajo zelo šibko omrežje socialne opore, bom skušal ugotoviti še, kako ta osebna okoliščina vpliva na kakovost njihovega življenja.

Računam na to, da bodo imeli izsledki moje raziskave uporabno vrednost pri oblikovanju storitev za starejše, predvsem za uporabnike storitev institucionalnega varstva. Čeprav odhod v dom stari ljudje doživljajo različno, za posameznika gotovo pomeni zelo veliko življenjsko spremembo, ki je lahko za nekatere tudi izjemno stresna. Deloma je vir tega stresa tudi sama institucija s svojim ritmom dela in življenja v njej.

Zadnja leta se strategija razvoja storitev za starejše v Sloveniji usmerja predvsem v krepitev zunajinstitucionalnih oblik storitev oziroma pomoči v domačem okolju. Ta usmeritev zagotavljanja dolgotrajne oskrbe je brez dvoma pravilna, posebej z vidika uporabnika, v dobršni meri pa pomeni tudi deinstitutionalizacijo pomoči tej skupini prebivalstva.

Domovi pa izhajajoč iz teh usmeritev razvijamo že omenjeno notranjo deinstitutionalizacijo, v katero bi veljalo vpeljati tudi prizadevanje za ublažitev vplivov selitve v ustanovo na omrežje socialne opore starostnika. Pomoč pri ohranjanju dotodanje socialne mreže in bogatitev le-te z novimi vezmi znotraj ustanove in v njenem okolju bi za starostnika v domu pomenilo zelo pomemben dejavnik za lažji prehod v bivanje v ustanovi.

V kolikor bi bil stanovalcem omogočen vpliv na svoje življenje v ustanovi v največji možni meri, obenem pa bi bili minimirani negativni vplivi selitve zanje, med drugim tudi na njihovo omrežje socialne opore, bi to pomenilo doseg cilja notranje deinstitutionalizacije ustanov, ki bi za uporabnika pomenila bistveno višjo kakovost življenja.

Domovi imamo že danes know-how za izvedbo takšnih prilagoditev, obstajajo pa tudi zelo kakovostni izobraževalni programi in primeri dobre prakse.

To, kar nujno potrebujemo, je občutna številčna kadrovska okrepitev naših kolektivov, saj na podlagi kadrovskih normativov iz osemdesetih let preteklega stoletja oziroma tisočletja z velikimi težavami zagotavljamo našim stanovalcem že najosnovnejše storitve.

Morebitne ugotovitve raziskave, kako zelo pomembno bi bilo za kakovost življenja v ustanovi ohranjanje in krepitev uporabnikove socialne mreže, bi torej morale predstavljati pomemben dejavnik pri oblikovanju kadrovskih normativov za izvajanje storitve institucionalnega varstva starejših. Obenem bi tudi za vodstva in strokovne službe ustanov pomenile uporabne informacije za notranjo organizacijo dela, oblikovanje prioritet pri delu z uporabnikom, dodatno izobraževanje in usposabljanje zaposlenih s tega področja ter usmeritev svojega dela na uporabnika in njegove potrebe.

3.1.1 Predstavitev ustanove

Slika 3.1: Dvorec Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem Mostu z vzhodne strani

Vir: Arhiv Trubarjevega doma upokojencev (2016).

Trubarjev dom upokojencev Loka pri Zidanem Mostu je javni socialnovarstveni zavod namenjen oskrbi in negi starejših oseb. Med tovrstnimi ustanovami sodi med tiste z najdaljšo tradicijo, saj bo v letu 2017 praznoval 70 let delovanja.

Slika 3.2: Dvorec Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem Mostu z južne strani (levo)

Vir: Arhiv Trubarjevega doma upokojencev (2016).

Slika 3.3: Objekt »novi prizidek« Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem Mostu (desno)

Vir: Arhiv Trubarjevega doma upokojencev (2016).

Ustanovitelj doma je Republika Slovenija, ustanoviteljske pravice in obveznosti izvršuje Vlada Republike Slovenije, resorno ministrstvo pa je Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

V domu bivajo stanovalci, ki prihajajo pretežno iz Posavja in s širšega celjskega področja, sicer pa iz kar 33 občin po Sloveniji. Zanje je v zavodu zaposlenih 98 delavk in delavcev.

Dom spada upravno v občino Sevnica in pod Upravno enoto Sevnica.

Slika 3.4: Objekt »novi dom« Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem Mostu

Vir: Arhiv Trubarjevega doma upokojencev (2016).

3.1.1.1 Lokacija

Trubarjev dom upokojencev leži na podeželju, sredi manjše vasi Loka pri Zidanem Mostu ob reki Savi na skrajnem severozahodnem robu sevniške občine. Loka je po cesti oddaljena od Celja in Krškega 30 km, od Ljubljane in Maribora približno 80 km, dostopna pa je tudi z vlakom po železniški progi Zidani most – Dobova.

Slika 3.5: Loka pri Zidanem Mostu v zimski noči

Vir: Arhiv Trubarjevega doma upokojencev (2016).

V vasi živi okrog 250 prebivalcev in v krajevni skupnosti okrog 500, zanje in za stanovalce doma pa so v njej na razpolago pogodbeni pošta z bančnimi storitvami, trgovina, železniška postaja, kulturni dom, knjižnica, bife, frizer in v neposredni bližini doma tudi cerkev.

Dom razpolaga z lastnim parkom, ki ponuja možnosti za mirne sprehode in lep razgled ter pomeni prijetno bivalno okolje za stanovalce, kar je brez dvoma pomemben dejavnik za kakovost bivanja v njem.

Zaradi lokacije doma, ki leži na stičišču treh občin in prav toliko regij, sta njegov položaj in vloga v okolju specifična.

3.1.1.2 Nastanitvene kapacitete

Dom danes razpolaga z 221 mesti v sobah različnih kategorij:

- enoposteljne sobe: 29 sob ali 29 mest
- enoposteljne garsonjere: 24 sob ali 24 mest
- dvoposteljne sobe: 33 sob ali 66 mest
- dvoposteljne garsonjere: 18 sob ali 36 mest
- troposteljne sobe: 22 sob ali 66 mest

Stanovalcem dom zagotavlja bivanje v opremljenih, vzdrževanih in ogrevanih sobah ter souporabo skupnih prostorov, k temu pa seveda sodi tudi čiščenje prostorov in opreme ter pranje in likanje perila.

Vse sobe v domu so opremljene s priključkom na TV preko optičnega omrežja in z analognim telefonom, večina sob pa je tudi klimatiziranih. Vsi domski prostori so pokriti z brezžičnim internetnim signalom.

Garsonjere so opremljene s kuhinjo, tuš kabino ter WC in so praviloma namenjene samostojnim stanovalcem.

V domu se permanentno izvajajo rekonstrukcije s ciljem ohranjanja in dvigovanja bivalnega standarda.

Povezanost doma s krajem in krajanji je zelo dobra in je vzpostavljena na različne načine na številnih nivojih. Institucija takšnega obsega namreč v majhnem kraju predstavlja pomemben dejavnik življenja in dogajanja. V domu je zaposlenih zelo veliko domačinov, teče redno sodelovanje z vrtcem in šolo, ki sta locirana v bližini doma, pomembna in za kraj koristen prostor pa je domska večnamenska dvorana, ki je ključni kraj srečevanja. V njej namreč potekajo plesne vaje, telovadba, vadba Pilates, slikarske razstave, izobraževanja, srečanja raznih organizacij s krajanji, proslave in slavnostne prireditve ter še mnogo drugih dejavnosti.

3.1.1.3 Vizija in razvoj

Poslanstvo doma je lajšanje starostnih in zdravstvenih težav stanovalcem skozi oskrbo in zdravstveno nego ter jim zagotavljati mirno, varno in prijetno starost, ob tem pa jim nuditi čim več aktivnosti, ki zadovoljujejo njihove potrebe po samopotrjevanju, sproščanju, veselem in čustveno izpolnjenem življenju.

Vodilo doma je odprt in spoštljiv odnos do stanovalcev ter upoštevanje potreb vsakega posameznika v čim večji meri v okviru danih možnosti.

V Trubarjevem domu se z obnavljanjem prostorov in opreme ohranja oziroma dviguje raven bivalnega standarda in skuša v čim večji meri zagotavljati zadovoljevanje nematerialnih potreb stanovalcev, in sicer z izobraževanjem zaposlenih, spremljanjem smernic socialne stroke in stroke zdravstvene nege ter prilagajanjem na novonastale potrebe okolja in družbe.

Dom je vključen v sistem kakovosti E-Qalin – mednarodni sistem upravljanja s kakovostjo in doseganja poslovne odličnosti. Sam sistem kakovosti, delo po njegovih

načelih v Trubarjevem domu upokojencev Loka pri Zidanem Mostu in rezultate tega dela predstavljam v posebnem razdelku v nadaljevanju.

Navedenim podatkom o domu je treba dodati pogled na njegov specifičen geografski položaj, ki pomembno določa strukturo uporabnikov njegovih storitev. Leži namreč v ruralnem, vaškem okolju, razmeroma oddaljen od večjih mest oziroma gosto poseljenih središč, od domicilne občine Sevnica na primer 11 kilometrov. To pomeni, da so redki stanovalci, ki jim dom predstavlja bližino njihovem domačemu kraju in njihovim svojcem, torej so se z odhodom v dom tudi krajevno oddaljili od njih.

Kot bomo videli kasneje, je tudi pri vzorcu intervjuvancev povprečna oddaljenost doma in s tem njihovega novega prebivališča od njihovega stalnega prebivališča v povprečju kar 20 kilometrov, pri četrtini njih celo več kot 30 kilometrov.

Za natančnejši pogled na Trubarjev dom upokojencev Loka pri Zidanem Mostu pa je treba vedeti še to, da sodi v skupino domov, ki so kmalu po drugi svetovni vojni začeli z dejavnostjo v nacionaliziranih graščinah. Ustanov, v katerih so zaradi splošnega pomanjkanja takrat vladale resnično skromne bivalne razmere, se je povsem zaslužno prijel naziv hiralnice. Kljub izboljševanju teh razmer skozi leta in desetletja so bile še dolgo razmeroma skromne in neprimerljive razmeram v novih, namensko zgrajenih domovih. Tako se deloma ta stigma (če je institucija sploh lahko nosilec stigme) ohranja še danes, čeprav je skozi čas vendarle vse manjša.

Navedeno nam potrjuje pripoved enega izmed intervjuvanih stanovalcev:

»Nečakinja je bila proti, je rekla: 'Pa dol, doli ne boš, boš še lačen tam.' Vi, vam povem, da malo kje bi natrofil na tak kraj, kakor je tukaj.«

»Je pa, kar se mi dopade, je pa hrana. Imate hotelsko hrano, mater je dobra hrana.«

3.2 METODOLOGIJA

Pri magistrskem delu bom uporabil kombinacijo različnih metodoloških pristopov. V prvem delu bom preučil in predstavil teoretska izhodišča sekundarnih domačih in tujih strokovnih ter znanstvenih virov, pri čemer bom poleg različnih vrst publikacij uporabil tudi internetne vire.

Namesto hipotez sem postavil temeljno raziskovalno vprašanje. V empiričnem delu naloge bom na temeljno raziskovalno vprašanje oprl ogrodje iz opornih točk v obliki podvprašanj oziroma tem za intervjuje. Ta bom v nadaljevanju podrobneje razdelal z vprašanji, ki bodo služila kot smernice za izvedbo intervjujev, kot ogrodje in oporne točke za pogovor znotraj vsebin, ki me zanimajo in na katere je raziskava usmerjena. Ker ne gre za povsem strukturirani intervju, torej ne bom uporabil nespremenljivega ter vnaprej zaključenega nabora in vrstnega reda vprašanj.

Cilj raziskave je pridobiti izkustvene, subjektivne podatke in informacije s strani intervjuvancev – stanovalcev doma o raziskovalnem vprašanju, ki sem ga postavil, pri čemer torej ne gre za ambicijo doseči statistično reprezentativnost za celotno populacijo stanovalcev domov za starejše v Sloveniji, temveč je tako kot pri vsaki kvalitativni raziskavi, kot pravi Mesec (2012), cilj odkriti čim več možnih značilnosti predmeta proučevanja, iz katerih lahko oblikujemo vsebinsko bogat in povezan opis o njem v obliki poskusne teorije.

Po vsebini je raziskava usmerjena na proučevanje egocentričnih socialnih omrežij oziroma omrežij socialne opore starih ljudi, ki bivajo v domu.

Egocentrična omrežja so v primerjavi s popolnimi sicer omejena, vendar pa je zbiranje podatkov egocentričnih omrežij v primerjavi z zbiranjem podatkov popolnih omrežij razmeroma preprosto in v kolikor se teoretične predpostavke navajajo na ravni posameznika, bi lahko bila egocentrična omrežja primerna za ocenjevanje lastnosti omrežij, ne da bi bilo treba zbirati podatke o popolnem socialnem omrežju (Wasserman in Faust 1999, 731).

Za razvoj metod analiziranja socialnih omrežij je ključnega pomena dejstvo, da je predmet tovrstnih analiz iz posameznikov in njihovih medsebojnih vezi sestavljena celota in ne posameznik sam (Wasserman in Faust 1999, 4–5).

Na postavljeno temeljno raziskovalno vprašanje in podvprašanja bom v svojem delu iskal odgovore skozi študij ter uporabo literature, raziskovalnih in metodoloških virov in tako pridobljena spoznanja kombiniral s kvalitativnimi podatki raziskave, zbranimi po metodi nestandardiziranih polstrukturiranih intervjujev.

Intervjuji na podlagi polstrukturiranih vprašalnikov sodijo med metode kvalitativnega znanstvenega raziskovanja, ki jih opredeljujemo kot metode tako imenovanega spraševanja. Pri tej obliki ni do potankosti pripravljenega vprašalnika, saj se raziskovalec v intervjuju zgolj opira na prej pripravljena vprašanja, ki mu tako služijo kot vodilo za izvedbo intervjuja (Mesec 1998, 80).

Spraševalec ni vezan na vrstni red postavljanja vprašanj, nabor vnaprej pripravljenih vprašanj pa tekom izvedbe intervjuja lahko dopolnjuje z dodatnimi vprašanji, kar predstavlja možnost za bolj poglobljen pogovor in odkrivanje dodatnih informacij, ki jih standardizirani, povsem strukturirani intervju ne bi dosegel.

Podatkom, zbranim iz odgovorov intervjuvancev, bom v vidno polje raziskave dodal tudi njihove demografske podatke, in sicer spol, starost, čas bivanja v domu, zakonski stan, oddaljenost od stalnega prebivališča, materialni položaj, izobrazbo in poklic ter kraj stalnega prebivališča glede na tip okolja (ruralno ali urbano). Iz teh podatkov bom ugotavljal povezave oziroma razlike pri značilnostih njihovih omrežij socialne opore in morebiten vpliv posamezne značilnosti na obseg ali kakovost omrežij socialne opore intervjuvancev. Z zbiranjem večine demografskih podatkov intervjuvancev ne bom obremenjeval, ampak bom z njihovim soglasjem uporabil tiste podatke, s katerimi v domu že razpolagamo.

Izvedel bom nestandardizirano polstrukturirano intervjuvanje desetih do petnajstih stanovalcev Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem Mostu, kar pomeni, da bo šlo za študijo kategorije. Stanovalci v domu so seveda najbolj relevantna skupina ljudi z osebno izkušnjo prehoda iz domačega v institucionalno okolje z vsemi učinki na njihova življenja, ki jih je ta velika življenjska sprememba prinesla.

Za navedeni obseg vzorca oziroma število stanovalk in stanovalcev, ki jih bom vključil v raziskavo, sem se odločil zaradi kvalitativne raziskovalne paradigme, kjer gre za raziskovanje na manjšem številu vključenih posameznikov.

S pripravljenostjo stanovalk in stanovalcev za sodelovanje ne pričakujem težav, saj me že poznajo in imamo vzpostavljene pristne odnose. Po drugi strani pa se zavedam, da utegne imeti to dejstvo na določen način vpliv tudi na njihove odgovore, saj v tem domu zasedam izpostavljen položaj. Odgovore, ki jih bom skozi intervjuje zbral in na njihovi podlagi dobljene izsledke raziskave, bo treba zato jemati z nekaj

previdnosti oziroma imeti pri tem navedeno dejstvo ves čas v mislih. Ker pa se tema moje raziskave nanaša na vprašanja, ki niso neposredno povezana z odnosom med menoj kot direktorjem ustanove, v kateri bivajo, in njimi kot uporabniki naših storitev, vendarle ocenjujem, da bo vpliv tega našega razmerja na odkritost njihovih odgovorov minimalen.

Pri izvedbi intervjujev bom upošteval tudi dejstvo, da tema posega v zasebno sfero odnosov in stikov intervjuvancev z njihovimi alterji.

Raziskovalec lahko postane aktivni poslušalec, morda nema priča izkušnje ali pa priča nečemu, česar sogovornik morda ni razkril še nikomur. Intervjuvanje je priporočeno zaključiti z manj osebnimi ter bolj formalnimi podatki, ki jih raziskovalec pusti za končno fazo intervjuja, da ne bi uničil intenzivnosti tekočega govora (Zaviršek 2006, 137–138).

Časovno bo izvedba intervjujev z vsemi intervjuvanci omejena na dva tedna, posamezen intervju pa se bo predvidoma gibal v časovnem obsegu okrog 1 ure. Prostorsko je raziskava omejena na kraj Loka pri Zidanem Mostu oziroma na ustanovo Trubarjev dom upokojencev Loka pri Zidanem Mostu, saj so vsi intervjuvanci iz vrst stanovalk in stanovalcev našega doma.

Intervjuje bom z dovoljenjem respondentov v celoti zvočno posnel, posneto gradivo pa zatem pretvoril v pisno obliko. Na ta način bo nastal velik obseg zbranega gradiva, ki ga bom v nadaljevanju obdelal s kvalitativno analizo.

3.2.1 Temeljno raziskovalno vprašanje in podvprašanja

Namesto postavitve hipotez sem se odločil za oblikovanje temeljnega raziskovalnega vprašanja, na katero sem oprl ogrodje iz opornih točk oziroma tem za intervjuje.

3.2.1.1 Temeljno raziskovalno vprašanje:

Temeljno raziskovalno vprašanje se glasi: **Kako odhod v dom vpliva na socialno omrežje starih ljudi?**

Na obseg in sestavo socialnega omrežja posameznika in omrežja socialne opore skozi življenje posameznika v večjem ali manjšem obsegu vplivajo večje življenjske spremembe in prehodi.

Kot takšen prehod razumem tudi odhod starostnika v institucionalno obliko bivanja, torej v dom, ki že sam po sebi predstavlja veliko življenjsko spremembo, in povsem mogoče je, da učinki te spremembe v kombinaciji s siceršnjimi spremembami v socialnem omrežju in omrežju socialne opore starega človeka součinkujejo in tvorijo še bolj obremenjujoče posledice zanj.

Od raziskave si obetam odgovor na vprašanje, ali nastanitev v domu za intervjuvane starostnike pomeni zmanjšanje socialne integriranosti in oslabitev njihovega omrežja socialne opore ali ne oziroma ali ga nemara celo okrepijo, predvsem pa, kako te spremembe vplivajo na kakovost njihovega življenja.

Neformalno omrežje socialne opore sestavljajo vsi posamezniki, ki so s starostnikom pomembno povezani: člani gospodinjstva, sorodniki, prijatelji, osebe, s katerimi se družijo, si izmenjuje čustveno ali instrumentalno oporo in nasvete. Gre torej za krog oseb, ki sodijo v zasebno sfero (Hlebec 2004).

Formalno omrežje socialne opore pa bi na primeru institucije lahko predstavljalo osebje doma, ki je po službeni dolžnosti skozi nudenje socialnih in zdravstvenih storitev v pogostem osebnem stiku z njim. Čeprav je treba na tem mestu takoj opozoriti, da zaposleni zaradi problema izjemno skopih kadrovskih normativov, ki povzročajo hudo časovno stisko pri delu, nimajo možnosti stanovalcem posvetiti toliko pozornosti, predvsem pa takšne vrste le-te, kot bi jo ti potrebovali.

Stanje bom poskusil ponazoriti z nekaj konkretnimi številkami. V Trubarjevem domu upokojencev Loka pri Zidanem Mostu 221 stanovalcem storitve nudi 98 zaposlenih. Ta podatek je treba vrednotiti v luči zagotavljanja storitev 24 ur dnevno, 7 dni v tednu in 365 dni v letu. Delo zaposlenih je razporejeno neenakomerno in v tri izmene, pri čemer ponoči, torej v času od 20:20 ure zvečer do 6:20 ure zjutraj naslednjega dne, za 221 stanovalcev skrbita le dva zaposlena, ena srednja medicinska sestra in ena bolničarka negovalka. Ta podatek je običajno eden tistih, ki ljudi, ki ga slišijo prvič, nekoliko šokira. Tudi delo v nočni izmeni je torej izjemno intenzivno, saj zaposlena opravljata obhode po ustanovi, ki jo sestavlja precej razgiban kompleks štirih stavb, izvajata tudi nego, kamor sodi obračanje, mazanje in masiranje zaradi preprečevanja preležanin, priprava in aplikacija nočne terapije, izvajanje higienske oskrbe in še

mного drugih opravil. Tem rednim opravilom pa se pridružijo še intervencije na poziv stanovalcev iz najrazličnejših razlogov.

Manjka pravzaprav kadra skoraj vseh vrst, stanovalci pa najbolj občutijo pomanjkanje zaposlenih, ki delajo neposredno z njimi in jim zadovoljujejo najnujnejše potrebe po oskrbi. To so predvsem bolničarke negovalke, oskrbovalke in srednje medicinske sestre. Fizioterapevtka je v domu ena sama kljub bistveno večjemu obsegu potreb 221 stanovalcev po tovrstni obravnavi, ki bi zaposlile vsaj tri fizioterapevte.

Delo v razmerah pomanjkanja kadra in hitrega tempa dela ima močno negativen vpliv na kakovost storitev in posledično seveda na zadovoljstvo stanovalcev. Zgovoren primer tega je pomoč pri hranjenju, ko mora ena zaposlena v času obroka nahraniti večje število stanovalcev, ki ne morejo jesti sami. To lahko včasih pomeni, da prvi jé vročo hrano, zadnji mrzlo, oba in vsi vmes pa so deležni hranjenja na nervozen način, ki zaradi tega izgubi naravo človeškega. Takšna pa je tudi podoba izvajanja nege in higienske oskrbe kot izjemno občutljivega posega v intimo starostnika, k naštetima primeroma pa bi bilo mogoče dodati še vrsto drugih storitev institucionalne storitve, nudene na neprimeren način.

Morda pa se kljub opisani kadrovski in posledično časovni stiski kakšen odnos med stanovalcem in zaposlenim, zlasti po daljšem času druženja na formalni osnovi, vendarle prevesi v globlji, kakovostnejši odnos, značilen bolj za neformalno omrežje.

Povsem mogoče in verjetno je, da starostnik s skromnejšim omrežjem socialne opore ali brez njega ob vstopu v dom le-tega izboljša. Nenazadnje je osamljenost pri nekaterih ravno glavni povod za odhod v dom. Morda kdo v domačem okolju ni imel možnosti razvijati svojega omrežja socialne opore oziroma vzpostavljati novih vezi, s katerimi bi predvsem nadomeščal mreže vrstnikov, ki se s staranjem redčijo. Velik del starejših namreč izvira iz ruralnega okolja in imajo tudi siromašnejšo omrežje socialne opore od ljudi mlajših generacij. Njihova mobilnost je praviloma slaba, komunicirati z novodobnimi načini komuniciranja na daljavo pa nimajo (z)možnosti. Institucija s precejšnjim številom stanovalcev, torej ljudi iste generacije, nudi široke možnosti za oblikovanje novih neformalnih vezi, med drugim tudi skozi organizirane dejavnosti, ob katerih se stanovalci redno družijo.

3.2.1.2 Raziskovalna podvprašanja

Temeljno raziskovalno vprašanje sem razčlenil na tri podvprašanja, ki predstavljajo ključne teme za izvedbo intervjujev:

3.2.1.2.1 Katere osebe sestavljajo omrežje socialne opore intervjuvancev in katere so ga pred odhodom v dom?

Ugotavljal bom torej, kaj se je ob prehodu iz bivanja na lastnem domu v bivanje v instituciji zgodilo z njihovimi sosedskimi in prijateljskimi vezmi, ki lahko oslabijo ali se celo prekinejo, pa tudi z družinskimi in sorodstvenimi, kot običajno močnimi vezmi, ki lahko izgubijo na intenziteti.

Pozoren bom tudi na spol teh oseb, saj me zanima, ali se bo tudi v tej raziskavi potrdilo tisto, kar so dognale nekatere druge, npr. (Hlebec in Šadl, 2007, 228), in sicer med drugim, »da je distribucija emocionalnega dela spolno določena«, kar pomeni, da emocionalno podporo svojcem v pretežni, skorajda izključni meri nudijo ženske.

Stari ljudje se ob nastanitvi v dom znajdejo v razmeroma veliki množici ljudi na majhnem prostoru in imajo hipotetično možnost svoje omrežje socialne opore celo povečati, zato me zanima, kako je s tem v konkretnih primerih intervjuvanih posameznikov. So si tega sploh želeli? Če so si želeli, ali so poskusili vzpostaviti nove vezi in kako uspešni so bili pri tem? Morda si tega želijo, pa nimajo sposobnosti vzpostaviti novih globljih oziroma intimnih vezi, kar lahko vodi v osamljenost v množici.

3.2.1.2.2 Kako kakovostne so vezi intervjuvancev in kakšne so bile pred odhodom v dom?

Zanima me, kako kakovostne so vezi, ki jih intervjuvanci imajo s svojimi svojci, prijatelji, sosedi, znanci, pri čemer mislim predvsem, kako globoke so, ali so torej povezani s šibkimi, srednjimi ali močnimi medsebojnimi vezmi. K temu seveda sodi vpogled v frekventnost stikov, število oseb, s katerimi jih vzdržujejo in način, na katerega jih vzpostavljajo oziroma vzdržujejo. Zanimalo pa me bo še, kaj te vezi intervjuvancu pomenijo oziroma kako pomembne so zanj.

Kot sem zapisal že uvodoma, osamljenost in samota ne pomenita istega, zato bom poskušal dognati, ali se intervjuvanci z zelo šibkim omrežjem socialne opore ali brez njega tudi dejansko počutijo osamljene. Nekateri ljudje (vseh starostnih skupin, torej tudi starejši) se pač najbolje počutijo v miru in samoti in tako zaradi slednje niso tudi osamljeni. Seveda pa se lahko po drugi strani nekdo s sicer dokaj solidnim omrežjem socialne opore še vedno počuti osamljenega, ker so njegove tovrstne potrebe in pričakovanja še višja ali pa so obstoječe vezi npr. preveč površne.

Močna vez ne pomeni nujno tudi vezi, ki intervjuvancu veliko pomeni oziroma le-ta zanj celo ni nujno koristna. Razliko najenostavneje ponazorimo s primerom s strani moža dolga leta trpinčene ženske. Njune vezi so močne in čeprav ga ženska nima več rada, je nanj na nek način močno navezana. Ta, za žensko obremenjujoča vez, lahko v psihi trpinčene ženske vztraja celo še nekaj časa npr. po smrti nasilnega moža (takšen primer poznam iz osebne izpovedi ženske). Po analogiji domnevam, da je lahko podobno tudi po odhodu ženske iz takšnega odnosa oziroma iz bližine te osebe, npr. v dom starejših. Še izrazitejša utegne biti dilema pri osebi, do katere nimajo primerne odnosa njeni otroci, saj so tudi ti odnosi zanj prej obremenjujoči kot kaj drugega, vendar so vezi z otroki običajno zelo močne – tudi v takšnih razmerah oziroma njim navkljub.

Ker bi bila morda med intervjuvanimi osebami tudi kakšna s tovrstno izkušnjo, se mi je zdelo smiselno, da pozornost usmerim tudi na pomen njihovih vezi za intervjuvance. Jasno pa je, da bomo dobili subjektivne odgovore, torej lahko očitno škodljive vezi oseba sama razume drugače, ali pa preprosto ne bomo prišli do povsem iskrenega odgovora.

3.2.1.2.3 Komu oni sami največ pomenijo / so pomenili?

Poleg tega, da imamo ljudje v svojem omrežju socialne opore tudi ljudi, ki se jim lahko zaupamo, nam stojijo ob strani in nam nudijo emocionalno oporo, pa je za večino ljudi pomemben dejavnik občutka lastne vrednosti tudi zavedanje, da smo tudi sami nekemu potrebni, da se drugi obračajo na nas po pomoč in oporo. Posledično imajo seveda tudi takšne vezi pomemben vpliv na kakovost življenja posameznika, zato se mi zdi pomembno pri intervjuvancih osvetliti tudi ta vidik delovanja njihovega omrežja socialne opore.

3.2.2 Vzorec

Mesec (2012) izraz vzorčenje razume kot ne prav posrečenega, saj takoj navaja na statistično reprezentativnost slučajnostnega vzorca, kar pa ni namen kvalitativnih raziskav, saj te ne ciljajo na ugotovitve iz pridobljenih podatkov, ki bi jih bilo mogoče statistično posplošiti na kako populacijo.

Sam izraz vzorec ob razumevanju (ne)reprezentativnosti ni problematičen, zato ga za označevanje skupine intervjuvancev tudi uporabljam.

Vzorec torej obsega 13 intervjuvank in intervjuvancev, kar v skupini vseh 221 stanovalcev doma predstavlja okrog 6 odstotkov. Razlog za to, da vzorec ni slučajnosten, je na eni strani, kot že navedeno, sama kvalitativna raziskovalna paradigma, na drugi strani pa dejstvo, da naključno izbiranje oziroma vzorčenje iz skupine vseh stanovalcev doma ne pride v poštev. Razlog za to je slabo zdravstveno stanje večine stanovalcev in posledično nezmožnost sodelovati v intervjuju.

Na prvem situ je torej zaradi nezmožnosti sodelovanja ostala velika večina stanovalcev oziroma približno tri četrtine vseh. Sem sodijo stanovalci, s katerimi zaradi njihovega zdravstvenega stanja sploh ni mogoče vzpostaviti govornega stika in stanovalci, s katerimi se je sicer mogoče pogovarjati, vendar žal ne smiselno, pretežno zaradi demence in sorodnih stanj.

Izmed ostalih približno petdesetih stanovalcev sem s pomočjo socialnih delavk doma, ki vsakega posameznika osebno zelo dobro poznajo, izločil stanovalce, za katere smo ocenili, da jim intervju s tovrstno vsebino ne bi bil v korist oziroma bi jih preveč vznemiril. Sem sodijo tisti, ki imajo specifične življenjske zgodbe, potem nekateri, ki so po naravi odklonilni do večine stvari, pa tudi stanovalci, ki jih vsak neobičajen dogodek vrže iz njihovega vsakodnevnega ritma in podobno.

Pri odločitvi za vključitev posamezne stanovalke ali stanovalca v raziskavo je bila torej ključnega pomena v prvi vrsti njihova zmožnost za sodelovanje, poleg tega pa primernost glede na njihove prej navedene osebne in življenjske okoliščine ter nenazadnje seveda njihova pripravljenost sodelovati.

Na ta način je nastal nabor potencialnih intervjuvancev, ki je obsegal 27 stanovalk in stanovalcev. Ker je ta obseg bistveno presegal predvideno število intervjuvancev, sem oblikoval seznam po abecednem redu začetnic priimkov in za sodelovanje zaprosil vsakega drugega, in sicer tiste s parnimi števili po vrstnem redu na seznamu

ter s tem zožil število intervjuvancev s števila celote potencialnih intervjuvancev na 13 intervjuvancev, kar je ustrezalo predvidenemu obsegu 10–15 intervjuvancev.

V skupini trinajstih intervjuvancev je osem žensk in pet moških, starih od 63 do 89 let, v povprečju torej 78 let.

Zanimivo je, da je kljub dejstvu, da nismo iskali reprezentativnega slučajnostnega vzorca, nastal nabor intervjuvancev, ki po spolni sestavi in povprečni starosti skoraj povsem ustreza populaciji stanovalcev doma.

V času izvedbe intervjujev so v domu bivali od dveh mesecev do skoraj šestih let, v povprečju pa približno dve leti.

Pomemben in poveden podatek je tudi oddaljenost intervjuvancev od svojega stalnega prebivališča, ki kaže določeno specifiko domov, kakršen je Trubarjev dom upokojencev Loka pri Zidanem Mostu, ki delujejo na podeželju in katerih stanovalci bivajo oddaljeni od urbanih okolij, krajevnih središč in s prebivalstveno zgoščenih področij. To pomeni, da jih večina prihaja od drugod, številni tudi od zelo daleč.

V skupini naših intervjuvancev znaša tako njihova oddaljenost od stalnih prebivališč od 3 do 35 kilometrov, v povprečju pa to predstavlja kar 20 kilometrov. Če izhajamo iz podmene, da večina njihovih alterjev živi v okolju, od koder prihajajo sami, je na dlani, da oddaljenost igra določeno vlogo pri delovanju omrežij socialne opore intervjuvancev, in sicer nanje vpliva na način, da večja oddaljenost pomeni tudi manj pogoste stike, kar velja zlasti za osebne stike in morda obenem tudi nadomeščanje le-teh s stiki na daljavo.

V prid tej domnevi govori tudi naslednja izjava enega izmed intervjuvanih stanovalcev, ki se nanaša na njegovega sina:

»On ima predaleč, on, gor, sem rekel, 'ne tukajle denar tratiti, za tisto vožnjo, za tiste dve uri', da bo tule hodil.«

Približno tretjina intervjuvancev prihaja iz mesta oziroma večjega kraja, medtem ko preostali dve tretjini izvirata iz vasi, torej podeželskega okolja.

Raven dosežene izobrazbe pri naših intervjuvancih sega od nedokončane osnovne šole do fakultetne izobrazbe, vendar imata kar dve tretjini intervjuvancev zgolj nedokončano ali dokončano osnovno šolo. Natančnosti te informacije v korist je treba opozoriti, da nizka stopnja dosežene izobrazbe pogosto ne nosi nobene informacije o sposobnostih teh oseb, ker so njihova šolska leta sovpadla z začetkom druge svetovne vojne in je pri vsaj treh intervjuvankah vojna njihovo šolanje grobo prekinila.

Tabela 3.1: Demografski podatki intervjuvancev

	Spol	Starost	Čas v domu	Zakonski stan	Oddaljenost od stalnega prebivališča	Pred odhodom v dom živel	Izobrazba, poklic
1	M	70	2 leti, 5 mes.	razvezan	30 km	Mesto	srednješolska, geodet
2	Ž	81	1 leto, 6 mes.	ovdovela	3 km	Mesto	fakultetna ortopedagog
3	M	64	1 leto, 10 mes.	samski	16 km	Vas	srednješolska, prometni tehnik
4	Ž	89	2 leti, 5 mes.	ovdovela	8 km	Vas	osnovnošolska in del meščanske šole
5	Ž	72	2 leti, 2 mes.	samska	20 km	Mesto	srednješolska, ekonomski tehnik
6	Ž	83	5 let, 10 mes.	ovdovela	13 km	Vas	nedokončana osnovna šola ¹
7	Ž	88	4 leta, 5 mes.	ovdovela	23 km	Vas	nedokončana osnovna šola ¹
8	Ž	63	6 mes.	ovdovela	25 km	Vas	osnovnošolska
9	Ž	86	1 leto, 9 mes.	ovdovela	26 km	Mesto	osnovnošolska
10	M	76	2 mes.	poročen	16 km	Vas	nedokončana osnovna šola
11	M	86	4 mes.	ovdovel	35 km	Vas	osnovnošolska
12	M	78	3 mes.	razvezan	34 km	Vas	osnovnošolska
13	Ž	79	5 mes.	ovdovela	11 km	Vas	osnovnošolska
\bar{x}	/	78	1 leto, 11 mes.	/	20 km	/	/

¹ zaradi začetka vojne

3.2.3 Izvedba polstrukturiranih intervjujev

Intervjuje s stanovalci doma sem opravil v njihovih sobah. Uvodoma sem jih seznanil z vsebino intervjuja in jim pojasnil njegov namen ter zaprosil za sodelovanje. Pripravljenost za sodelovanje je bila zelo velika, saj je od vseh stanovalcev, ki sem jih zaprosil za sodelovanje, le ena stanovalka odgovorila, da je bolj samotarska in ne bi imela česa povedati. S pojasnilom, da to ne bi bila ovira, je nisem prepričal, zato sem nadaljeval pri naslednjem.

Časovno je bila izvedba intervjujev z vsemi intervjuvanci omejena na dva tedna in sem jih izvedel v času med 5. in 18. aprilom 2016.

Posamezen intervju se je gibal v časovnem obsegu od 22 minut do 1 ure, kar v povprečju pomeni 44 minut.

Intervjuje sem v celoti zvočno posnel, na podlagi posnetkov trinajstih intervjujev pa je nastalo za približno deset ur zvočnega gradiva.

3.2.4 Primer obdelave intervjujev

Posneto gradivo sem v naslednjem koraku pretvoril v pisno obliko. Pri zapisovanju sem posvečal posebno pozornost temu, da sem kljub parafraziranju določenih narečnih in nižje pogovornih izrazov dosledno ohranjal sporočilo in pomen povedanega. Nastalo je za 290 strani pisnega gradiva, s čimer sem izvedel prvi korak kvalitativne analize: urejanje gradiva.

Izsek zapisa intervjuja:

Po telefonu, ja.

To se po tem hišnem telefonu pogovorite?

Ja, ja.

Imate tudi mobilni?

Ne, nimam.

Ste kar pri tem?

Imava s hčerko dogovorjeno, zvečer, po vremenski napovedi.

Vsak dan?

Ne vsak dan.

Aha, kadar se slišite, se slišite zvečer.

Ja, včasih jaz pokličem, največkrat pa ona.

Večkrat ona kot vi.

Mhm.

Aha. Kaj pa pri sinu, tudi vi večkrat ali, mislim, on večkrat ali vi?

O ja, sin me velikokrat pokliče.

Bolj on kot vi?

Ja, pa tudi vnukinje, tako da ...

Ste ostali v stiku.

Ne morem reči, da sem osamljena, da se nobeden za mene ne pobriga.

Vprašajo malo, kako ste in tako.

Ja, ja.

Kaj pa drugi ljudje, je še kaj sorodstva, bratov, sester imate kaj?

Ne, sa ..., edinka sem.

A, ste edinka.

Ja. Moja starša sta bila za tiste čase stara. Oče je bil star 52 let, mama 41.

Ob vašem rojstvu.

Aha. Ne, več ... Imam še 5 sestrič..., 3 sestrične pa dva sestriča, drugo pa nimam nobenih sorodnikov, ne tete pa to so vsi že ljudje pomrli, ne.

S temi sestričnimi oziroma sestriči pa imate ...

Ja, se slišimo kdaj pa kdaj.

Se tu pa tam tudi slišite.

Mhm.

V drugem koraku analize sem določil enote kodiranja, in sicer tako, da sem z rumenim ozadjem označil tiste dele besedila, ki sem jih nameraval kodirati. Preostale dele besedila sem izpustil. Kriterij označevanja delov besedila je bila relevantnost njihove vsebine za vprašanja, ki sem si jih zastavil. Podčrtal sem jih torej, če so vsebovali kakršen koli podatek v zvezi s postavljenimi raziskovalnimi podvprašanji in temeljnim raziskovalnim vprašanjem.

Prikaz označevanja delov besedila za kodiranje:

Po telefonu, ja.

To se po tem hišnem telefonu pogovorite?

Ja, ja.

Imate tudi mobilni?

Ne, nimam.

Ste kar pri tem?

Imava s hčerko dogovorjeno, zvečer, po vremenski napovedi.

Vsak dan?

Ne vsak dan.

Aha, kadar se slišite, se slišite zvečer.

Ja, včasih jaz pokličem, največkrat pa ona.

Večkrat ona kot vi.

Mhm.

Aha. Kaj pa pri sinu, tudi vi večkrat ali, mislim, on večkrat ali vi?

O ja, sin me velikokrat pokliče.

Bolj on kot vi?

Ja, pa tudi vnukinje, tako da ...

Ste ostali v stiku.

Ne morem reči, da sem osamljena, da se nobeden za mene ne pobriga.

Vprašajo malo, kako ste in tako.

Ja, ja.

Kaj pa drugi ljudje, je še kaj sorodstva, bratov, sester imate kaj?

Ne, sa..., edinka sem.

A, ste edinka.

Ja. Moja starša sta bila za tiste čase stara. Oče je bil star 52 let, mama 41.

Ob vašem rojstvu.

Aha. Ne, več ... **Imam še 5 sestrič..., 3 sestrične pa dva sestriča**, drugo pa nimam nobenih sorodnikov, ne tete pa to so vsi že ljudje pomrli, ne.

S temi sestričnimi oziroma sestriči pa imate ...

Ja, se slišimo kdaj pa kdaj.

Se tu pa tam tudi slišite.

Mhm.

Enote kodiranja sem nato v tretjem koraku analize kodiral oziroma opremil s pojmovnimi nazivi. Izpuščenih delov besedila nisem kodiral, a jih tudi nisem povsem ignoriral, temveč so kot kontekst podčrtanih delov služili pojasnjevanju njihovega pomena.

Te kode sem označil s številkami, kot na primer 6.17., pri čemer pomeni prva številka šifro intervjuvanca oziroma intervjuja, iz katerega ta del besedila izhaja, druga številka pa njegovo mesto v vrstnem redu vseh kod tega intervjuja. Te številke sem kasneje v tabelah uporabil tudi kot reference, torej označbe delov besedila intervjujev, iz katerih izpeljujem ocene in ugotovitve.

Prikaz pripisovanja kod označenim delom besedila:

Po telefonu, ja.

To se po tem hišnem telefonu pogovorite?

Ja, ja.

Imate tudi mobilni telefon?

Ne, nimam.

Ste kar pri tem?

Imava s hčerko dogovorjeno, zvečer, po vremenski napovedi.

Vsak dan?

Ne vsak dan.

Aha, kadar se slišite, se slišite zvečer.

Ja, včasih jaz pokličem, največkrat pa ona.

Večkrat ona kot vi.

Mhm.

Aha. Kaj pa pri sinu, tudi vi večkrat ali, mislim, on večkrat ali vi?

O ja, sin me velikokrat pokliče.

Bolj on kot vi?

Ja, pa tudi vnukinje, tako da ...

Ste ostali v stiku.

Ne morem reči, da sem osamljena, da se nobeden za mene ne pobriga.

Vprašajo malo, kako ste in tako.

Ja, ja.

Kaj pa drugi ljudje, je še kaj sorodstva, bratov, sester imate kaj?

Ne, sa..., edinka sem.

A, ste edinka.

Ja. Moja starša sta bila za tiste čase stara. Oče je bil star 52 let, mama 41.

Ob vašem rojstvu.

Aha. Ne, več ... **Imam še 5 sestrič..., 3 sestrične pa dva sestriča,** drugo pa nimam nobenih sorodnikov, ne tete pa to so vsi že ljudje pomrli, ne.

S temi sestričnimi oziroma sestriči pa imate ...

Ja, se slišimo kdaj pa kdaj.

Se tu pa tam tudi slišite.

Mhm.

6.13. MOBILNEGA TELEFONA
NIMA

6.14. POGOSTI STIKI S HČERJO
PO TELEFONU

6.15. POGOSTI STIKI S SINOM
PO TELEFONU

6.16. POGOSTI STIKI Z
VNUKINJAMI PO TELEFONU

6.17. NE ČUTI OSAMLJENOSTI

6.18. SESTRIČNE, BRATRANCA

6.19. OBČASNI STIKI Z
BRATRANCEMA IN
SESTRIČNAMI PO
TELEFONU

V naslednjem koraku sem izdelal nekaj tabel, ki jih navajam v nadaljevanju, in v njih zbral ter prikazal pridobljene podatke:

- individualna tabela intervjuvanca (število in oddaljenost alterjev ter pogostost in način stikov,
- zbirna tabela ocen oddaljenosti ter pogostosti in načina stikov,
- tabela z razponom in povprečjem ocen oddaljenosti ter pogostosti in načina stikov,
- tabela s številom alterjev v omrežjih socialne opore intervjuvancev,
- tabela z izjavami intervjuvancev o razliki glede pogostosti in načina stikov z alterji med časom pred prihodom v dom in po njem,
- tabela o zadovoljstvu intervjuvancev z osebjem, hrano in na splošno,
- tabela z ostalimi relevantnimi okoliščinami intervjuvancev.

Najprej si bomo pogledali individualno tabelo intervjuvanca s številom in oddaljenostjo alterjev ter pogostostjo in načinom stikov, druge tabele pa sledijo v poglavju 3.2 Analiza dobljenih podatkov in razprava.

Individualno tabelo sem seveda izdelal za vsakega intervjuvanca posebej, vendar z izjemo intervjuvanke pod zaporedno številko 8.

Zaradi lažjega razumevanja vseh skupnih rezultatov intervjuvancev moram že v naprej pojasniti specifično primera navedene intervjuvanke.

V razdelku o vzorcu podrobneje opisujem postopek oblikovanja vzorca intervjuvancev. Kljub želji in načrtu, da bi se pri izbiri primernih stanovalcev za sodelovanje v raziskavi izognili stanovalcem s specifičnimi življenjskimi zgodbami, se nam je zgodilo to, da smo v skupino zajeli eno stanovalko, ki je ob prihodu v dom prekinila vse stike s svojci in sicer iz razloga slabih medsebojnih odnosov, ki so kulminirali tudi v nasilju. Osebno njene zgodbe nisem poznal vse do same izvedbe intervjuja, v katerem je spregovorila o številnih podrobnostih o teh odnosih. Kljub temu sem intervju izpeljal do konca, a je razumljivo nekoliko krajši kot drugi. Na podlagi vsebine tega intervjuja sem se odločil, da določenih podatkov iz že navedenih razlogov ni smiselno obdelovati, zato torej individualne tabele pri njej nisem izdelal, poleg tega pa tudi v nekaterih tabelah podatki pri intervjuvanki pod zaporedno številko 8 manjkajo.

V individualnih tabelah so torej zbrani in prikazani podatki po posameznih intervjuvancih, in sicer njegovi alterji in število le-teh, ocena oddaljenosti

intervjuvancev od svojih alterjev sedaj glede na oddaljenost pred odhodom v dom, ocena pogostosti stikov z alterji in ocena načina vzpostavljanja stika z alterji. Pri določitvi ocene spremembe oddaljenosti nisem izhajal zgolj iz podatka o spremembi, izraženi v kilometrih, marveč tudi v deležu glede na dotedanjo oddaljenost.

Nasploh se pri določanju ocen katere koli vrste nisem naslonil toliko na število posameznih referenc pri določeni vrednosti oziroma na število posameznih referenc pri nasprotni vrednosti, temveč predvsem na njihov pomen. Tako je lahko ocena bolj na strani vrednosti z manj referencami, ki pa so tehtnejše od številčnejših, a manj tehtnih pri nasprotni vrednosti.

Za izvedbo nadaljnjih korakov, ki jih lahko vsebuje kvalitativna analiza v smeri oblikovanja pojmov na višjih ravneh abstrakcije, se nisem odločil, ker se je izkazalo, da je mogoče zbrane podatke interpretirati že na osnovi tabel, ki sem jih oblikoval iz nastalih kodiranih enot besedila. Ocenil sem torej, da nadaljnje abstrahiranje zbranim podatkom ne bi prispevalo dodane vrednosti.

Tabela 3.2: Prikaz individualne tabele (oddaljenost ter pogostost in način stikov)

Člani socialnega omrežja - alterji	Skupina alterjev	Alterji	Število alterjev	oddaljenost od alterjev sedaj glede na oddaljenost pred odhodom v dom		pogostost stikov z alterji		način vzpostavljanja stika z alterji		
				Reference*		Reference*		Reference*		
				+	-	+	-	+	-	
Člani socialnega omrežja - alterji	družina in pomembnejši sorodniki	hčera, sin, snaha	3	6.21., 6.23., tabela 3.1	-2	6.3., 6.4., 6.10., 6.11., 6.14., 6.15.	+	6.3., 6.4., 6.6., 6.10., 6.11.	6.14., 6.15.	0
		vnuki/nje (4) pravnuki/nje (3)	7	6.22. tabela 3.1	-1	6.5., 6.16.	+	6.5.	6.16.,	0
		bratranca, sestrične (3)	5		/	6.19.	-1	6.19., 6.20.		-3
	prijateljice			/	6.27.	-1	6.27.			+3
	nekdanji sosedje	1	nekdanja sosedja	1	tabela 3.1	-2	6.29., 6.33		6.29., 6.33.	
znanci	nekdanja varovanka	1		/	6.35.	+	6.35.			+3
	snahina mama	1		6.8. tabela 3.1	-1	6.7., 6.9.	0	6.7.	6.9.	-2
na novo v domu	1	Prijateljica	1	N	N	6.39.		6.39.		+3
		Skupaj	19							

*reference so označbe kodiranih delov intervjujev

N – podatek ni relevanten

Lestvica in legenda ocen:

Oddaljenost od alterjev

+3	veliko bližje
+2	precej bližje
+1	nekoliko bližje
0	enaka oddaljenost
-1	nekoliko dlje
-2	precej dlje
-3	veliko dlje

Pogostost stikov z alterji

+3	izjemno pogosti
+2	zelo pogosti
+1	pogosti
0	občasni
-1	redki
-2	zelo redki
-3	izjemno redki

Način vzpostavljanja stika z alterji

+3	veliko več osebno, kot na daljavo
+2	precej več osebno, kot na daljavo
+1	nekoliko več osebno, kot na daljavo
0	enako pogosto osebno, kot na daljavo
-1	nekoliko manj osebno, kot na daljavo
-2	precej manj osebno, kot na daljavo
-3	veliko manj osebno, kot na daljavo

3.3 ANALIZA DOBLJENIH PODATKOV IN RAZPRAVA

Za temeljno raziskovalno vprašanje sem postavil: **Kako odhod v dom vpliva na socialno omrežje starih ljudi?**

Odhod starostnika v institucionalno obliko bivanja, torej v dom, že sam po sebi predstavlja veliko življenjsko spremembo, zato me je zanimalo, ali morda učinki te spremembe v kombinaciji s siceršnjimi spremembami v socialnem omrežju in omrežju socialne opore starega človeka součinkujejo in tvorijo še bolj obremenjujoče posledice zanj.

Kot kažejo izsledki raziskave, spremembe v omrežju socialne opore intervjuvanih stanovalcev zaradi prehoda v domsko okolje v povprečju niso dramatične, saj stanovalci zmanjšanje stikov običajno precej uspešno nadomestijo z novimi stiki znotraj ustanove, kar si bomo pogledali v nadaljevanju. Tako tudi ni zaznati skupnih učinkov teh sprememb s posledicami težkega prehoda stanovalca iz domačega okolja v institucionalnega, ki bi lahko njegov položaj občutno poslabšali.

Iz rezultatov analize izhaja, da odhod v dom vsekakor vpliva na omrežja socialne opore večine intervjuvancev, čeprav so seveda razlike tako med samimi intervjuvanci kot tudi med vezmi z različnimi alterji pri posameznih intervjuvancih.

Do prekinitve vezi s kakšnim od alterjev zaradi odhoda v dom je prišlo zgolj pri enem od intervjuvancev, in sicer vezi z nekdanjimi sosedi. Tako jih je torej devet zanikalo, da bi se prekinile vezi s kakšnim izmed njihovih alterjev in navedlo, da vzdržujejo stike z vsemi, s katerimi so jih imeli prej (tabela 3.9).

Dejansko prekinitve vezi zasledimo še pri eni intervjuvanki, ki je prekinila vse stike z družino, vendar je njen primer, kot sem že navedel, specifičen. Pri njej je ta prekinitve stikov vzrok odhoda v dom in ne njegova posledica, zato navedena sprememba v njenem omrežju socialne opore ne sodi v fokus moje raziskave oziroma bi utegnili ti podatki v določeni meri izkriviti dobljene rezultate.

Večji vpliv na stike s člani omrežij socialne opore intervjuvancev je imel odhod v dom glede pogostosti in načina vzpostavljanja stika. Iz tabele 3.3 je tako razvidno, da je osem intervjuvancev navedlo, da so stiki z določenimi alterji sedaj redkejši, kot so bili

pred odhodom v dom, trije od teh pa so poleg tega navedli še, da imajo namesto osebnih stikov sedaj več stikov po telefonu. Na drugi strani šest intervjuvancev poroča o tem, da odhod v dom ni imel vpliva na pogostost in način stopanja v stik z nekaterimi alterji oziroma so pri enem stiki sedaj celo pogostejši kot prej. Trije intervjuvanci od navedenih na eni strani govorijo o spremembah pri stikih z določenimi alterji in hkrati na drugi strani o tem, da glede stikov z ostalimi alterji njihov odhod v dom ni imel nobenega vpliva.

Tabela 3.3: Izjave intervjuvancev o razliki glede pogostosti in načina stikov z alterji med časom pred prihodom v dom in po njem

POGOSTOST STIKOV Z ALTERJI	
NI SPREMEMBE	SPREMEMBA
1.22. – pogostejši stiki z bratom po telefonu sedaj	2.61. – sedaj redki osebni stiki s tistimi, s katerimi se je prej srečevala osebno
2.34 – stiki z alterji na splošno sedaj niso manj pogosti	3.40. – manj stikov z nečakinjo po odhodu v dom
2.37 – stiki s prijatelji sedaj niso manj pogosti	5.34. – stiki z nekdanjimi sosedi sedaj redkejši
5.6. – večja oddaljenost zaradi odhoda v dom ni vplivala na pogostost stikov	7.13., 7.14, 7.15. – pred odhodom v dom pogostejši osebni stiki z otroci, vnuki
5.19. – ne čuti razlike v stikih zaradi odhoda v dom	7.22. – redkejši osebni stiki s sosedi sedaj
6.24. – oddaljenost ne vpliva na stike s hčerjo, sinom	9.36. – po odhodu v dom osebni stiki s hčerjo redkejši
6.26. – odhod v dom ni vplival na pogostost stikov s hčerjo, sinom, vnuki	9.44. – manj osebnih stikov z nekdanjimi sosedi sedaj
6.28. – odhod v dom ni vplival na stike s prijateljicami	10.19. – osebni stiki s sinom sedaj manj pogosti
9.35. – po odhodu v dom stiki s hčerjo po telefonu niso redkejši	11.22. – pred odhodom v dom skoraj vsakodnevni obiski sina
12.16. – tudi prej osebnih stikov z nečakinjo ni imel	11.25. – redkejši obiski sina zaradi oddaljenosti
	13.16. – z bratom in sestro se sedaj redkeje vidijo
	13.20. – redkejši osebni stiki z nekdanjimi sosedi

NAČIN VZPOSTAVLJANJA STIKA Z ALTERJI	
NI SPREMEMBE	SPREMEMBA
5.19. – ne čuti razlike v stikih zaradi odhoda v dom	2.22. – telefonski stiki z oddaljenimi alterji sedaj 9.40. – razlika v načinu vzpostavljanja stikov s hčerjo 13.9. – sedaj več stikov po telefonu in manj osebnih stikov

Opomba: številke v tabeli predstavljajo reference (označbe kodiranih delov intervjujev).

Te ugotovitve kličejo po nadaljnjem raziskovanju in ugotavljanju, kakšen je vpliv tistih sprememb v delovanju omrežij socialne opore intervjuvancev, ki gredo v smeri redkejših stikov in odmika od osebnih stikov bolj k stikom na daljavo, na kakovost njihovih življenj. Zato sem jih primerjal s podatki o občutkih osamljenosti oziroma o zadovoljstvu ali nezadovoljstvu intervjuvancev s pogostostjo in načinom vzpostavljanja stikov s svojimi alterji. Tu bi lahko utemeljeno pričakovali, da intervjuvanci, ki navajajo zmanjšanje pogostosti stikov in povečanje deleža stikov na daljavo na račun osebnih stikov, niso zadovoljni s svojim omrežjem socialne opore ali se celo počutijo osamljene. Vendar se na podlagi dobljenih rezultatov takšna pričakovanja izkažejo za zmotna, saj je velika večina, točneje deset od trinajstih intervjuvancev, zatrnila, da so s svojim omrežjem socialne opore zadovoljni in se ne počutijo osamljenih (tabela 3.9). Medtem pa le trije intervjuvanci navajajo osamljenost – vsi zgolj občasno, s svojim omrežjem socialne opore pa so delno zadovoljni, kar predvsem pomeni, da si želijo pogostejših stikov (tabela 3.9).

Razlogi za to, da tudi intervjuvanci, ki imajo sedaj manj stikov z alterji oziroma so del osebnih stikov nadomestili stiki po telefonu, izpovedujejo zadovoljstvo s svojim omrežjem socialne opore in se ne počutijo osamljenih, lahko deloma pojasnimo tudi s prilagoditvijo, točneje znižanjem, njihovih pričakovanj do alterjev. Z drugimi besedami, intervjuvanci zmanjšanje kakovosti stikov s svojimi alterji sprejemajo z

razumevanjem in sprejemanjem dejanskega stanja in ker so njihova znižana pričakovanja dosežena, so lahko z obstoječimi stiki zadovoljni.

Zgolj na podlagi objektivnih ugotovitev, da so sedaj pri nekaterih intervjuvancih stiki z alterji redkejši kot pred prihodom v dom ali pa so namesto osebnih stikov pogostejši stiki po telefonu, si seveda ne bi drznil domnevati o poslabšanju kakovosti njihovih življenj in s tem iti preko njihovih izpovedb o lastnem doživljanju sprememb. Ključno pri interpretaciji ugotovitev o tej kakovosti je namreč doživljanje intervjuvancev samih, zato percepcija zunanjega opazovalca pri tem nima posebne teže.

Na podlagi do sedaj navedenega bi težko zaključili, da nastanitev v domu za intervjuvane starostnike pomeni bistveno zmanjšanje socialne integriranosti in oslabitev njihovega omrežja socialne opore. Iz podatkov o novih alterjih, ki jih je večina pridobila v samem domu, pa je razbrati celo, da so skoraj vsi vzpostavili nove vezi v domu ali pa se v domu družijo z ljudmi, ki so jih poznali od prej.

Zbrani podatki govorijo o tem, da je imel odhod intervjuvancev v dom največji vpliv na vezi z nekdanjimi sosedi. Pri večini se te vezi sicer niso pretrgale, med drugim tudi zaradi obiskov njih samih v domačem kraju in na svojem domu, so se pa stiki razredčili in najbolj negativen vpliv odhoda intervjuvancev v dom opazimo ravno na pogostost stikov s to skupino alterjev (tabeli 3.4 in 3.5).

Tabela 3.4: Zbirna tabela ocen oddaljenosti ter pogostosti in načina stikov

	Skupina alterjev	šifra intervjuvanca	oddaljenost		pogostost stikov z alterji		način vzpostavljanja stika z alterji	
Člani omrežja socialne opore – alterji	Družina in pomembnejši sorodniki	1	-3	-1,33	0	+0,17	-1	-0,42
		2	-1		+2		0	
		3	-3		-2		+1	
		4	0		0		-2	
		5	-1		+1		+1	
		6	-2		+1		-1	
		7	-1		0		-2	
		8						
		9	-1		0		-1	
		10	-3		+2		0	
		11	0		0		-1	
		12	+1		-3		/	
		13	-2		+1		+1	
	Prijatelji	1	-2	-0,40	0	+1,00	-1	+0,60
		2	0		+1		+1	
		3	/		+2		+3	
		4	0		+3		-3	
		5						
		6	/		-1		+3	
		7						
		8						
		9						
		10						
		11						
		12						
		13						
	Znanci	1		+0,20		+0,40		+1,80
		2	+1		-1		0	
		3						
		4	+1		+3		+3	
		5						
		6	-1		+1		+1	
		7						
		8						
		9						
		10	-2		-1		+2	
		11						
		12						
		13	+2		/		+3	

	Skupina alterjev	št. intervjuvanca	oddaljenost		pogostost stikov z alterji		način vzpostavljanja stika z alterji	
Člani omrežja socialne opore - alterji	nekdanji sosede	1	-3	-2,45	-3	-1,18	-3	+0,82
		2	-1		0		+2	
		3	-3		-3		/	
		4	-1		+2		+3	
		5	-3		-1		0	
		6	-2		0		+3	
		7	-3		-2		0	
		8						
		9	-3		-2		+1	
		10	-3		-2		+2	
		11	-3		0		-1	
		12						
		13	-2		-2		+2	
	na novo v domu	1	N	N	+3	+2,50	+3	+3,00
		2	N					
		3	N		+1		+3	
		4	N		+2		+3	
		5	N		/		+3	
		6	N		+3		+3	
		7	N		+3		+3	
		8						
		9	N		+2		+3	
		10	N		+3		+3	
		11	N		+3		+3	
		12	N		/		+3	
		13	N					

Tabela 3.5: Razpon in povprečje ocen oddaljenosti ter pogostosti in načina stikov

Skupina alterjev	oddaljenost			pogostost stikov z alterji			način vzpostavljanja stika z alterji		
	razpon		povprečje	razpon		povprečje	razpon		povprečje
	od	do		od	do		od	do	
družina in pomembnejši sorodniki	-3	+1	-1,33	-3	+2	+0,17	-2	+1	-0,42
prijatelji	-2	0	-0,40	-1	+3	+1	-3	+3	+0,60
znanci	-2	+2	+0,20	-1	+3	+0,40	0	+3	+1,80
nekdanji sosedje	-3	-1	-2,45	-3	+2	-1,18	-3	+3	+0,82
na novo v domu	N	N	N	+1	+3	+2,50	+3	+3	+3

N – podatek ni relevanten

Lestvica in legenda ocen:
Oddaljenost od alterjev

+3	veliko bližje
+2	precej bližje
+1	nekoliko bližje
0	enaka oddaljenost
-1	nekoliko dlje
-2	precej dlje
-3	veliko dlje

Pogostost stikov z alterji

+3	izjemno pogosti
+2	zelo pogosti
+1	pogosti
0	občasni
-1	redki
-2	zelo redki
-3	izjemno redki

Način vzpostavljanja stika z alterji

+3	veliko več osebno, kot na daljavo
+2	precej več osebno, kot na daljavo
+1	nekoliko več osebno, kot na daljavo
0	enako pogosto osebno, kot na daljavo
-1	nekoliko manj osebno, kot na daljavo
-2	precej manj osebno, kot na daljavo
-3	veliko manj osebno, kot na daljavo

Ocena pogostosti stikov z nekdanjimi sosedi (-1,18 na lestvici od -3 do +3) govori o tem, da so ti sedaj redki. Sprememba je verjetno toliko bolj izrazita iz razloga, ker so se nekateri prej s sosedi videvali skorajda na vsakodnevni ravni in so bile med njimi spletene posebne vrste vezi. Te imajo na podeželju seveda drugačne značilnosti in pomen kot v mestu, saj so bili na deželi sosedje v preteklosti medsebojno močno odvisni in marsikaterega pomembnega kmečkega opravila preprosto ni bilo mogoče opraviti v potrebnem času drugače kot z združevanjem moči med sovaščani.

Do prekinitve vezi z nekdanjimi sosedi pa razen v enem primeru, kot smo že ugotovili, ni prišlo. Ostali intervjuvanci so tako ohranili stike z nekdanjimi sosedi in čeprav so ti stiki sedaj redkejši kot prej, še vedno nekoliko prevladujejo osebni stiki nad stiki po telefonu. To pomeni, da jih nekdanji sosedje obiskujejo v domu ali pa se srečajo ob obisku stanovalcev na svojih domovih.

Rezultati analize dobljenih podatkov kažejo tudi na to, da lahko stanovalci z vezmi, ki jih na novo vzpostavijo z drugimi stanovalci v domu, uspešno kompenzirajo upad pogostosti stikov z nekdanjimi sosedi. Med drugim je zelo verjetno razlog v tem, da imajo vezi med stanovalci v domu precej podobnosti z vezmi med sosedi v domačem okolju. Pri obeh vrstah vezi gre za nesorodstvene vezi, nastale na podlagi bližine oziroma bivanja v neposredni bližini, na njeni osnovi pa med posamezniki poteka izmenjava informacijske in manjše materialne opore, lahko pa se med njimi seveda spletejo tudi tesnejše vezi in tako postanejo polje izmenjave tudi drugih vrst opore, kot je na primer čustvena.

Primeri takšnega lepega odnosa med sostanovalcema iz moje skupine intervjuvanih stanovalcev sta dva:

1. *»Najraje imam tega tukaj, ta mi je kot ata.«,*

»ko njegova hči pride, grem z njimi ven pa da me oni malo gledajo«,

»njegova hči je taka, kot mama proti meni«,

»Ona je njega dresirala naj hodi ven, jaz pa zraven. Pa hodimo. Meni je to zanimivo, da ima en človek enega, da se lahko nasloni na njega. No, to se mi zdi ... jaz sem zelo hvaležen, da sem k taki prišel, k hčeri njegovi in njemu. Jaz sem zelo hvaležen, hvala bogu, jaz mu želim zdravja, da oba enako, na en dan umreva, ne da bi enega zmanjkalo.«

2. »Sem imel enega tako dobrega kolega ... 14 dni sva bila skupaj, pa mi je umrl.«
»Tako v redu človek, jaz vam povem. Tako sva se rada imela.«

Podatki, pridobljeni v moji raziskavi, potrjujejo dejstvo, da so vezi, ki jih imajo stanovalci v domu z drugimi stanovalci, dokaj pogosti, po načinu vzpostavljanja stikov pa skoraj izključno osebni, kar kaže na to, da so te vezi zelo kakovostne in zato za stanovalce zelo pomembne.

V povprečju živijo sedaj intervjuvanci nekoliko dlje stran od svojih družinskih članov in pomembnejših sorodnikov, stiki z njimi pa naj bi po pogostosti sodili pod oceno 0 (*občasni stiki*) in po načinu stikov v kategorijo *enako pogosto osebno kot na daljavo* oziroma celo malenkost manj osebno kot na daljavo. Stiki na daljavo predstavljajo pri konkretnih intervjuvancih zgolj stike po telefonu. Takoj na tem mestu moram opozoriti, da ocene tako pogostosti kot načina stikov izhajajo iz izjav intervjuvancev, ki pa so obremenjene z njihovimi pričakovanji. Če ponazorim s primerom: stanovalci imajo do svojih otrok seveda drugačna pričakovanja glede pogostosti obiskov kot na primer do sosedov. Ko torej intervjuvanec reče: »*Soseda me pogosto obiše*«, lahko to pomeni zgolj enkrat mesečno, hkrati pa lahko na primer za sina, ki pride enkrat tedensko, navede, da pride redko. Dobljene ocene zato na prvi pogled kažejo nelogično sliko, kar bomo videli v nadaljevanju, vendar pa ob upoštevanju navedenega, torej percepcije samih intervjuvancev, iz rezultatov dobimo realnejšo sliko.

V posameznih primerih sem opazil tudi velike razlike pri ocenah pogostosti in načina stikov med posameznimi alterji znotraj določene skupine alterjev (na primer družinski člani in bližnji sorodniki), te razlike pa se v združeni, povprečni oceni izgubijo. Neki povsem povprečen rezultat je torej lahko izšel iz zelo različnih ocen nasprotnih si ekstremov. Poleg tega predstavlja pomanjkljivost to, da znotraj skupine alterjev posamezni alterji niso opremljeni s pomembnostjo za intervjuvanca, ki bi njihovi oceni v skupni povprečni oceni vseh alterjev v skupini dali večjo težo. Ker teh podatkov izvedeni intervjuji niso dali, so povprečne ocene nekoliko manj natančne, to pa pomeni, da moram pač dobljene rezultate interpretirati s tem dejstvom v zavesti.

Tudi pri prijateljih intervjuvancev vidimo, da se je v povprečju z odhodom v dom oddaljenost od njih povečala, vendar le neznatno, stiki z njimi so pogosti in nekoliko več osebno kot po telefonu.

Že primerjava med skupinama alterjev družinski člani in bližnji sorodniki ter prijatelji opazimo, da naj bi bili stiki s prijatelji tako po pogostosti kot po načinu stikov bolj kakovostni od stikov z družinskimi člani in bližnjimi sorodniki. Po moji oceni gre tu izključno za vpliv različnih pričakovanj intervjuvancev do enih in drugih.

Od znancev so intervjuvanci sedaj v povprečju oddaljeni približno enako kot prej, stiki so občasni do pogosti, izstopa pa ta skupina alterjev po načinu stikov, katerih ocena se občutno prevesi v prid osebnih stikov (+1,80 precej več osebno kot na daljavo).

Najbolj se je povečala oddaljenost od nekdanjih sosedov, kar je očitno vplivalo tudi na pogostost stikov, ki so sedaj redki. Tega učinka oddaljenosti pa ne opazimo pri načinu vzpostavljanja stikov, saj imajo nekoliko več osebnih stikov kot stikov po telefonu. To pomeni, da so stiki z nekdanjimi sosedi redki, kolikor pa jih je, pa potekajo v obliki osebnih srečanj, medtem ko se klicanja po telefonu poslužujejo redkeje.

Pri tem me je zanimalo še, ali obstaja kakšna korelacija med spremembo oddaljenosti zaradi odhoda intervjuvancev v dom in pogostostjo ter načinom stikov z alterji. Pri vsaki skupini alterjev sem združil oceni pogostosti in načina stikov ter skupno oceno primerjal z oceno spremembe oddaljenosti, rezultate pa prikazal v tabeli 3.6.

Tabela 3.6: Primerjava med spremembo oddaljenosti in pogostostjo ter načinom stikov

Skupina alterjev	Ocena spremembe oddaljenosti	Skupna ocena pogostosti in načina stikov
družina in pomembnejši sorodniki	-1,33	-0,25
prijatelji	-0,40	+1,60
znanci	+0,20	+2,20
nekdanji sosedje	-2,45	-0,36
na novo v domu	N	+5,50

Iz dobljenih rezultatov vidimo, da kakšna izrazita korelacija med spremembo oddaljenosti zaradi odhoda intervjuvancev v dom in pogostostjo ter načinom stikov z alterji ni izkazana.

Glede odnosov med stanovalci in zaposlenimi me je zanimalo, ali lahko to formalno omrežje socialne opore, ki ga predstavlja osebje doma, po daljšem času druženja na formalni osnovi preraste v globlji, kakovostnejši odnos, značilen bolj za neformalno omrežje.

Čeprav izjemoma dopušča tudi takšno možnost, je Krstulović (2014, 251) načelnega mnenja, da je to neutemeljeno pričakovati zaradi razmerja moči med zaposlenimi in stanovalci in pogostih menjav osebja. V instituciji je odziv na potrebe stanovalcev po oskrbi standardiziran, storitve pa razdrobljene na delovne naloge zaposlenih. Institucija se z delitvijo dela in kadrovske zasedbe osredotoča predvsem na praktično izvajanje oskrbe in pri tem prezre kognitivno in čustveno komponento, zaradi česar oskrba ni kakovostna.

Izsledki moje raziskave nedvoumno potrjujejo, da se kakovostnejše, bolj osebne vezi med stanovalci in zaposlenimi ne vzpostavijo, saj so prav vsi intervjuvanci odgovorili, da kljub urejenim odnosom z zaposlenimi z njimi nimajo nobenih globljih vezi neformalnega značaja, ampak imajo z njimi izključno stike na formalni osnovi odnosa med uporabnikom in izvajalcem (tabela 3.9).

Vzrokov za to je več in enega od njih sem izpostavil že ob samem oblikovanju vprašanj za cilje raziskave. To je problem izjemno skopih kadrovskih normativov, ki zaposlenim preprosto ne pušča nobene možnosti, da bi stanovalcem posvetili toliko in takšne vrste pozornosti, kot bi jo ti potrebovali. Visok ritem dela in časovna stiska, posledično pa velike fizične in psihične obremenitve zaposlenih gotovo niso dobra podlaga za razvijanje toplega medčloveškega odnosa med zaposlenimi in stanovalci. To se mi zdi ena ključnih pomanjkljivosti institucij in vir frustracij stanovalcev. Na tej točki se namreč srečajo velike potrebe stanovalcev po pozornosti, po pristnem odnosu in po tem, da si nekdo vzame nekaj časa samo zanje, in na drugi strani zgolj profesionalen odnos zaposlenih, ki pušča te zelo pomembne potrebe stanovalcev skoraj v celoti nezadovoljene. Pa tu nimamo opravka s problemom, da zaposleni ne bi bili prijazni in imeli korektnega odnosa do stanovalcev, čeprav je v vsakem kolektivu žal gotovo tudi kakšen, ki mu delo z ljudmi ni pisano na kožo oziroma ne razume dovolj dobro svojih obveznosti ter poslanstva pomagajočega poklica. Velika večina zaposlenih ima do stanovalcev primeren profesionalen odnos in če so zaposleni pri delu pozitivno naravnani, vedri, prijazni in stanovalcem naklonjeni, pri slednjih na deklarativni ravni pravzaprav niti ni zaznati potreb po drugačnem, še

kakovostnejšem odnosu. Razlog bi lahko bil v tem, da se že v času prilagajanja stanovalca na življenje v domu in spoznavanja med drugim tudi procesa dela zaposlenih njegova pričakovanja prilagodijo dejanskemu stanju oziroma realnosti življenja v instituciji.

Primer takšnega razumevanja je izjava enega izmed intervjuvanih stanovalcev:

»Pogovarjati se nimajo časa tudi ne, zato ker imajo delo. Delo imajo, veliko dela imajo«

Kljub temu mislim, da odnosi med zaposlenimi in stanovalci, kakršni so v današnjih razmerah uporabnikovim potrebam neprilagojenih kadrovskega normativov, v stanovalcih puščajo določeno praznino.

Zanimalo me je tudi, ali je kateri izmed stanovalcev iz skupine intervjuvancev ob prehodu iz življenja v domačem okolju v življenje v domu upokojencev svoje omrežje socialne opore celo izboljšal. Ugotovil sem, da so vsi intervjuvanci med osebami, s katerimi se družijo, navedli tudi sostanovalce v domu (glej prilogo A: Individualne tabele intervjuvancev (število in oddaljenost alterjev ter pogostost in način stikov)). Dve intervjuvanki poznata te stanovalce že od prej, iz domačega okolja, medtem ko so vsi preostali intervjuvanci v domu vzpostavili nove vezi. Kot sem že navedel, imajo te vezi številne značilnosti sosedskih vezi v domačem okolju in opravljajo tudi podobne funkcije, predvsem v obliki druženja in manjše medsebojne pomoči.

Tudi avtorji Analize sistema institucionalnega varstva in možnosti nevladnih organizacij zagotavljati storitve v skupnosti za uresničevanje deinstitucionalizacije v Sloveniji ugotavljajo, da imajo ljudje v institucijah največ stikov s sostanovalkami in sostanovalci in z ljudmi, s katerimi si delijo sobo (Zaviršek in drugi 2015, 38).

Ker intervjuji niso dosegli dovolj podrobnih številčnih podatkov o teh vezeh, je pri večini intervjuvancev o izboljšanju njihovega omrežja socialne opore težko oblikovati trditve, evidentno pa je, da so tudi v primeru, da z novimi vezmi v domu niso povečali obsega svojega omrežja socialne opore, gotovo vsaj delno nadomestili zmanjšane stike z drugimi alterji.

Pri enem od intervjuvancev z izjemno skromnim omrežjem socialne opore, ki je kot alterja navedel le nečakinjo, pa iz vsebine intervjuja izhaja, da je v domu vzpostavil

vsaj bežne vezi s približno 20 stanovalci, za katere navaja, da se pogovarjajo in se kaj pohecajo. Te stanovalce težko štejemo kot pomembne alterje in del njegovega ožjega omrežja socialne opore, vendar pa je mogoče sklepati, da je ta intervjuvanec okrepil vsaj svoje omrežje druženja in družabno življenje ob prihodu v dom bistveno izboljšal.

Nadaljnje zanimanje raziskave sem usmeril tudi v vprašanje, katere osebe sestavljajo omrežje socialne opore intervjuvancev in katere so ga pred odhodom v dom.

Najpomembnejše zanke njihovih omrežij socialne opore pri vseh intervjuvancih predstavljajo njihovi družinski člani in bližnji sorodniki, kar sklepam že po tem, da so z naštevanjem vseh svojih alterjev začeli prav pri njih. Prevladovanje družinskih in sorodstvenih vezi nad ostalimi (prijateljskimi, sosedskimi, ...) pa je razvidno tudi iz tabele 3.7: Število alterjev v omrežjih socialne opore intervjuvancev.

Tabela 3.7: Število alterjev v omrežjih socialne opore intervjuvancev

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
										1			
zakonec													
sinovi, hčere	2	2		1		2	2		1	2	3		3
vnuki, vnukinje	1	4		2		4	3		2	3	6		
bratje, sestre	1	3	2		1				2		5		2
nečaki, nečakinje			2		2				2			1	
prijatelji	2	3	1	2									
znanci				4		2							
nekdanji sosedje						1							
na novo v domu	1	1	2	2		1	2		5	2	1		
Skupaj	7	13	7	7	3	10	7		12	8	15	1	5

Opomba: Tabela ne vsebuje sorodstveno bolj oddaljenih alterjev, ki so jih navajali le posamezni intervjuvanci (zeti in snahe, svaki in svakinje, bratranci in sestrične, pravnuki in pravnukinje) in alterjev navedenih v skupinah (nekdanji sošolci in sošolke, nekdanji sosedje, ...).

Glede na starostno skupino, v katero sodijo intervjuvanci, je samo po sebi razumljivo, da v njihovih omrežjih socialne opore ni več njihovih staršev, čeprav teoretično ni nemogoče, da bi kdo od njih kakšnega od staršev še imel. Nihče od njih torej med svojimi alterji ni navedel svojih staršev.

Tudi zakonci so pri večini intervjuvancev že pokojni, kar je razvidno že iz podatkov o zakonskem stanu v tabeli 3.1. z demografskimi podatki intervjuvancev, kjer vidimo, da je osem od trinajstih intervjuvancev ovdovelih. Od preostalih intervjuvancev sta dva samska in dva razvezana, poročen pa zgolj eden. Slednji ženo seveda šteje med svoje alterje, vendar ta zaradi bolezni ni več niti zmožna smiselne komunikacije in stikov skorajda nimata več, kar pomeni, da z njene strani ne more več pričakovati skorajda nobene vrste opore. Podatek, da velika večina intervjuvancev nima (več) zakonca, vidimo tudi v tabeli 3.7 s podatki o številu alterjev v omrežjih socialne opore intervjuvancev.

Od članov družine in drugih pomembnejših sorodnikov intervjuvanci najpogosteje naštevajo svoje hčere in sinove, in sicer jih ima otroke devet intervjuvancev, medtem ko trije nimajo potomcev. Intervjuvanka št. 8 sicer ima hčer, vendar ta zaradi prekinitve stikov ni del njenega omrežja socialne opore.

Pri odnosu med stanovalci in njihovimi otroki bi se rad ustavil pri precej pogostem pogledu starih ljudi na obveznosti njihovih otrok do njih, ki je tudi mene, ko sem nanj naletel prvič, precej presenetil. Pogosto smo namreč pričeli njihovi želji, da s stroški za oskrbo ne bi obremenili svojih otrok, o čemer sem nekaj pisal že v prejšnjih razdelkih. Tako razmišlja tudi ena izmed intervjuvank, ki glede tega pravi:

»... Tako, da zdaj še ni hčerke nič koštalo, nobene, ampak seveda, če pa bo, če bom pa kar naprej živela, potem pa ne vem, kako bo.«

In še:

»... tisto, kar bo za dodati, bodo že morale dodati, ampak upam, da ne bi bilo predolgo.«

Besede, zaradi katerih človeka kar stisne pri srcu. Ta gospa bi torej raje umrla, kot da bi imeli hčeri zaradi nje kakšne stroške, pri čemer zelo verjetno oni s tem njenim pogledom ne bi soglašali, pa zanj verjetno niti ne vesta. Starševska požrtvovalnost gre pogosto predaleč in pri tem prestopi mejo razumnega.

Osem od devetih intervjuvancev, ki imajo otroke, kot svoje alterje omenjajo tudi vnuke in vnukinje, le ena intervjuvanka izmed njih ne. Pri tem moramo imeti pred očmi možnost, da dejstvo, da nekaterih vrst sorodnikov posamezni intervjuvanci niso omenili kot njihove alterje (na primer nečaki in nečakinje ali vnuki in vnukinje), še ne pomeni, da jih dejansko nimajo, temveč njihove vezi morda niso tako močne, da bi jih uvrščali v svoje omrežje socialne opore.

Zelo verjetno je, da v življenjih posameznikov, ki imajo svoje potomce, drugi sorodniki z bolj oddaljenimi sorodstvenimi vezmi ne igrajo tako pomembne vloge. V moji raziskavi se je ta domneva potrdila pri nečakih in nečakinjah intervjuvancev. Te je namreč kot člane svojega omrežja socialne opore navedla le ena intervjuvanka izmed devetih, ki imajo potomce, medtem ko so jih v skupini treh intervjuvancev brez potomcev navedli vsi trije. Gotovo torej večina izmed osmih intervjuvancev, ki med svojimi alterji niso omenili nečakov in nečakinj, le-te ima, zlasti, ker jih polovica kot alterje navaja tudi svoje brate ali sestre. Poleg tega moramo upoštevati še verjetnost, da so pri kakšnem od intervjuvancev, ki bratov ali sester ne omenjajo, ti že pokojni, medtem ko potomci sorojencev oziroma nečaki in nečakinje intervjuvancev še živijo.

Število alterjev, ki sestavljajo omrežja socialne opore intervjuvancev, je razvidno iz individualnih tabel intervjuvancev v prilogi A, strnjen pregled števila alterjev vseh intervjuvancev pa iz tabele 3.7: Število alterjev v omrežjih socialne opore intervjuvancev. V seštevek alterjev niso zajeti alterji, ki so navedeni kot skupina, na primer nekdanji sošolci in sošolke ali nekdanji sosedje in podobno, saj njihovega števila ni mogoče določiti. Poleg tega nisem posebej beležil alterjev, ki se pojavijo le pri posameznih intervjuvancih in ki jim ne nudijo pomembnejše opore, primer so bolj oddaljeni sorodniki: pravnuki in pravnukinje ali pa bratranci, sestrične.

Pri načrtovanju raziskave omrežij socialne opore starih ljudi v institucionalnem varstvu me je zanimalo med drugim tudi, kako kakovostne so vezi z njihovimi alterji in kakšne so bile pred odhodom v dom.

Izkazalo se je, da bi za to potreboval precej podrobne podatke o stikih intervjuvancev z njihovimi alterji, torej o pogostosti, načinu vzpostavljanja in o različnih vrstah opore, ki so jih deležni s strani alterjev, vse navedeno tako za čas pred odhodom v dom kot za sedanji čas bivanja v domu. To bi terjalo preveliko obremenjevanje intervjuvancev z doslednim izpraševanjem o navedenih podrobnostih, česar si nisem mogel

privoščiti že zaradi njih samih, takšno togo oklepanje določenega nabora vprašanj pa tudi ne sodi v koncept nestandardiziranih polstrukturiranih intervjujev, ki sem jih kot metodo zbiranja podatkov uporabil.

Pozornost sem zato usmeril predvsem na sedanje stanje in ugotavljal, koliko in katere alterje štejejo intervjuvanci v svoja omrežja socialne opore, kolikšna je medsebojna krajevna oddaljenost, kakšna je pogostost stikov s posameznimi alterji in na kakšen način ti stiki potekajo. Vsi navedeni podatki so zbrani v individualnih tabelah intervjuvancev (priloga A), združeni pa v tabelah 3.4 in 3.5.

Sem pa intervjuvancem pri izvedbi intervjujev vendarle postavil tudi splošno vprašanje o morebitni razliki glede stikov z njihovimi alterji po odhodu v dom. Odgovore, ki sem jih dobil, sem prikazal v tabeli 3.3 in pridobljene podatke predstavil ter interpretiral že v uvodu tega poglavja.

Pozornost sem usmeril tudi na morebiten medsebojen vpliv med velikostjo omrežja socialne opore intervjuvancev in stopnjo njihovega zadovoljstva. Podatki o zadovoljstvu intervjuvancev so razvidni iz tabele 3.8. Zbral sem podatke o njihovem zadovoljstvu z odnosom osebja, s hrano v domu in ostalimi storitvami oziroma splošnem zadovoljstvu.

Na vprašanje, kako mu hrana v domu odgovarja, je eden od intervjuvancev odgovoril:

»Isto kot doma. Enkrat je boljše, drugič je slabše. ... Ne vem, eni jamrajo, benti pa vem, da ... mislim vem ... mislim si, da doma tudi niso veliko boljše jedli kot tukaj.«

Zagotavljati stanovalcem bivanje, kakršnega so imeli v domačem okolju, je ideal, ki je za institucijo nedosegljiv. Njen cilj je zato, da se mu vsaj čim bolj približa. Če je torej razmišljanje intervjuvanca v zvezi s prehrano v domu pravilno, potem bi lahko hudomušno sklenili, da se je dom vsaj glede prehrane precej približal življenju v domačem okolju.

Tabela 3.8: Zadovoljstvo intervjuvancev

	Zadovoljstvo s storitvami v domu										Ali bi kaj bi spremenil v domu in če da, kaj?
	Osebj		hrana		ostalo (bivanje, prireditve, ...)					Reference*	
	Reference*	Ocena	Reference*	ocena	Reference*	ocena					
1	1.84.	0	1.86.	+1	1.85.	+3	1.92., 1.93.	»Ne bi spreminjal nič.«			
2	2.78.	0	2.77. (prevelike količine)	-1	2.89., 2.91.	+1	2.90., 2.91.	»preveč hrane« »drugo pa nič. Saj je vse lepo. Higiena je dobra, skoraj na višku«			
3	3.25.	+1	3.63., 3.64.	+1	3.51., 3.62.	+2	3.68.	»Ne bi spreminjal nič.«			
4	4.51., 4.52., 4.53., 4.68., 4.69.	+1	4.63., 4.64., 4.67.	+1	4.65., 4.66., 4.71.	+2	4.66.	»Meni se zdi, da je vse urejeno.«			
5	5.44	+1	/	/	5.50	+1	5.57.	»Nisem nikoli o tem razmišljala niti.« »Ne vem, mislim, da ne.«			
6	6.42., 6.43.	+2	6.53., 6.54.	+2	6.57.	+2	6.57. 6.58.	»Ne, meni je prav lepo.« »Ne.«			
7	7.47.	0	/	/	7.49.	+1	7.49. 7.50.	»Jaz ne bi nič spreminjala.« »Želi si primernega odnosa osebja«			
8	8.31.	0	8.32., 8.33.	0	8.31., 8.35.	+1	8.34.	»Kaj pa jaz vem, škoda, da bi sedaj nekaj rekla. Se ne spomnim.«			
9	9.56.	0	9.53., 9.54., 9.55.	+1	9.57.	+2	9.74.	»Nič nimam za povedati. Edino v kuhinji bi morali kaj izboljšati. Glede hrane.«			
10	10.46.	+2	10.39.	+2	10.40., 10.50.	+3	10.50.	»Kaj bi pa lahko bilo boljše. Jaz še skoraj doma nimam toliko ... Meni se zelo dopade ta dom. Počiščeno je, urejeno. Nimam kaj za reči.«			
11	11.72.	+2	11.73.	+1	11.71., 11.74., 11.75.	+3	11.76.	»Jaz ne vem, da če bi lahko dal kakšen boljši predlog.«			
12	12.12., 12.23.	+3	12.8., 12.9.	+3	12.5., 12.10.	+3	12.30.	»Nimate tukaj take delavnice, da bi kaj delal noter, kar se dela iz lesa?«			
13	13.43.	+2	13.42.	+2	/	/	13.48.	»Ne vem, kaj bi.«			

*reference so označbe kodiranih delov intervjujev

Legenda oz. lestvica ocen:

+3	izjemno zadovoljen	+2	zelo zadovoljen	+1	Zadovoljen	0	niti zadovoljen niti nezadovoljen	-1	nezadovoljen	-2	zelo nezadovoljen	-3	izjemno nezadovoljen
----	--------------------	----	-----------------	----	------------	---	-----------------------------------	----	--------------	----	-------------------	----	----------------------

Skupina najbolj zadovoljnih intervjuvancev (z oceno zadovoljstva +2 ali več) šteje pet intervjuvancev (pod zaporednimi številkami 6, 10, 11, 12 in 13). V svojem omrežju socialne opore so navedli povprečno 7,8 alterjev. Na drugi strani pa je skupina štirih najmanj zadovoljnih intervjuvancev (z oceno zadovoljstva +1 ali manj), in sicer pod zaporednimi številkami 2, 5, 8 in 9. Ti pa so v svojem omrežju socialne opore navedli povprečno 9,3 alterjev, torej več kot v prvi skupini.

Korelacije torej nisem odkril oziroma so rezultati pokazali, da bi lahko bila povezava kvečjemu obratno sorazmerna, česar pa ne bi znal smiselno utemeljiti. Iz tega razloga zgolj ugotavljam, da pozitiven vpliv velikosti omrežja socialne opore intervjuvancev na stopnjo njihovega zadovoljstva ni potrjen.

Hkrati sem preizkusil še morebitno korelacijo med podatkom, ali je bil prehod v dom za intervjuvanca težak ali ne in njegovim zadovoljstvom v domu.

Ponovno sem vzel obe skupini intervjuvancev, torej skupino najbolj zadovoljnih (pod zaporednimi številkami 6, 10, 11, 12 in 13) in skupino najmanj zadovoljnih intervjuvancev (pod zaporednimi številkami 2, 5, 8 in 9). Posameznim intervjuvancem v obeh skupinah sem pripisal podatek o tem, ali je bil prehod v dom zanj težak ali ne. Tudi pri tej povezavi sem ugotovil, da korelacije ni mogoče potrditi. V skupini najbolj zadovoljnih so trije intervjuvanci potrdili težaven prehod v dom in dva zanikala, v skupini najmanj zadovoljnih pa so razdeljeni točno na polovico, torej sta dva potrdila težaven prehod v dom, dva pa sta ga zanikala.

O vplivu dejstva o težkem ali lahkem prehodu v življenje v domu za intervjuvance na njihovo zadovoljstvo v domu torej ne moremo sklepati, saj kaže, da ne obstaja.

V zvezi s spremembo, kakršno predstavlja odhod starega človeka v dom, si pogledjmo izjave enega izmed intervjuvanih stanovalcev:

»Kaj, saj mi nič ne fali, vse je v redu tu, samo tisto domotožje, ko sem pustil, mi je še zmeraj težko.«

»Pa dve mački sem imel, še za tiste mi je žal.«

»Tam, ko sem doma sedel pred bajto na klopi, pa sem gledal svoje imetje, kar sem ga imel.«

Ta osebna izpoved predstavlja posamično potrditev trditev o navezanosti ljudi na svoj dom, posestvo oziroma imetje, ki jih navajam v teoretičnem delu.

Glede uporabe interneta s strani intervjuvanih stanovalcev sem v to skupino zajel enega stanovalca, ki ga uporablja. Pred tem sem vedel le za enega v celotnem domu, dopuščam pa možnost, da za kakšnega še ne vem. Od tod tudi moja ocena že v teoretičnem delu, da internet uporablja odstotek do dva stanovalcev doma. Z raziskavo sem torej odkril enega izmed njih, pa še ta zase pravi, da interneta ne obvlada najbolje in mu pri uporabi pogosto pomagajo drugi.

Ostali intervjuvanci v sobi sploh nimajo računalnika ali druge naprave za dostopanje do interneta, iz česar sklepam, da kljub pokritosti celotnega doma z brezžičnim internetnim signalom interneta ne uporabljajo, medtem ko internetnega koticčka v domu nimamo.

O uporabi sodobnih informacijsko komunikacijskih tehnologij za vzpostavljanje stikov z alterji na daljavo na mojem vzorcu stanovalcev torej ni nobenih sledi.

Večina intervjuvancev pa uporablja mobilni telefon, vendar bi tega težko šteli med sodobne informacijsko komunikacijske tehnologije in ga tako postavili ob bok denimo spletnim, kot so spletna socialna omrežja ali Skype. Razlika v komunikaciji po mobilnem in stacionarnem telefonu v primerjavi z osebnim stikom ni velika in se nanaša predvsem na dosegljivost. Pa še to ne vedno, ker ga nekateri, kot je razvidno iz intervjujev, sploh ne nosijo s seboj. Manjši del stanovalcev uporablja še stacionarne telefone, kamor bi v šali lahko šteli tudi mobilnike, ki jih stanovalci nimajo pri sebi.

Glede na ugotovitve nekaterih raziskav, med njimi tudi raziskave o emocionalni opori v omrežjih srednje in starejše generacije v časovni perspektivi (Hlebec in Šadl, 2007), in sicer med drugim, da emocionalno podporo svojcem v pretežni, skorajda izključni meri nudijo ženske, sem podatke o čustveni opori iskal tudi v svoji skupini intervjuvancev. Pridobljeni podatki pričajo o tem, da je te vrste opore deležnih deset od trinajstih intervjuvancev, medtem ko je dva intervjuvanca nista, pri čemer navajata, da je niti ne potrebujeta (tabela 3.9).

Tabela 3.9: Ostale relevantne okolišine intervjuvancev

Št*	Prehod v življenje v domu težak?	Gibalna oviranost	Prekinitvev kakšnih stikov ob odhodu v dom?	Materialno stanje (mesečno na voljo)	Materialna opora	Možnost materialne opore	Vir čustvene opore	Potreben komu?	Osamljenost, nezadovoljstvo s stiki?	Uporaba IKT	Tesnejši, zaupnejši odnosi z zaposlenimi?
1	NE (1.32., 1.33.)	NE (1.24.)	NE (1.25.)	100-150 €	DA (1.65.)	DA (1.63., 1.64.)	ne potrebuje (1.14.)	DA, bratu (1.44.)	NE (1.31.)	DA	NE (1.35.)
2	NE (2.15.)	DA (2.63., 2.87.)	NE (2.54.)	0 € ne potrebuje nič	ne potrebuje (2.66.)	DA (2.67., 2.69.)	DA, sin, brat (2.14., 2.26.)	DA, sinovoma (2.50.)	OBČASNO (2.45., 2.46., 2.64.)	NE	NE (2.44.)
3	NE (3.53.)	DA (3.67.)	DA (3.48.)	Shaja s težavo (prihodki nižji od stroškov bivanja)	DA (3.43., 3.46., 3.47.)		ne potrebuje (3.38.)	NE (3.57., 3.58.)	NE (3.21., 3.22., 3.41., 3.52.)	NE	
4	DA (4.22., 4.23., 4.55., 4.56., 4.57., 4.58.)	NE (4.44.)	NE (4.27.)	0 € pomaga sin	DA (4.41., 4.59.)	DA (4.60.)	DA, sin, vnukova tašča (4.37., 4.38., 4.39.)	NE (4.40.)	NE (4.35., 4.55., 4.56., 4.57.)	NE	NE (4.50., 4.54.)
5	DA (5.36., 5.38.)	NE (5.55.)	NE (5.6.)	shaja s težavo (poleg stroškov bivanja vzdržuje še stanovanje)	DA4 (5.40.)	DA (5.52.)	DA, sestra (5.22., 5.39., 5.41.)	DA, sestri in nečakinji (5.46., 5.47.)	NE (5.35., 5.42.)	NE	NE (5.43.)
6	NE (6.44.)	NE (6.56.)	NE (7.21.)	shaja s težavo (prihodki nižji od stroškov bivanja)	DA (6.50., 6.52.)		DA, hči (6.12.)	NE (6.46.)	NE (6.17., 6.31., 6.34., 6.36.)	NE	NE (6.41.)
7	DA (7.38.)	NE (7.44.2)	NE (7.21.)	Shaja s težavo (prihodki nižji od stroškov bivanja)	DA (7.43.)	DA (7.53.)	DA, hčeri (7.20.)	DA, hčeri (7.39.)	NE (7.35., 7.36.)	NE	NE (7.34.)
8	NE (8.12.)	NE (8.18.)	DA ³	Shaja s težavo (prihodki nižji od stroškov bivanja)	NE (8.28.)	NE (8.28.)		NE (8.27.)	NE (8.19.)	NE	NE (8.26.)
9	DA (9.32., 9.33.)	DA (9.66., 9.67.)	NE (9.43.)	Shaja s težavo (prihodki nižji od stroškov bivanja)	DA (9.68.)	DA (9.50., 9.72., 9.73.)	DA, hči, sestra (9.18., 9.19.)	DA, hčeri (9.49.)	OBČASNO (9.60., 9.61., 9.62., 9.63.)	NE	NE (9.52.)
10	DA (10.32.)	DA (10.45.)	NE (10.23.)	130 €, vendar je žena brez prejemkov	DA4 (10.9.)	DA (10.43.)	DA, sin (10.33.)	DA, sostanovalcu (10.37.)	NE (10.34.)	NE	NE (10.35.)
11	DA (11.61., 11.62., 11.63.)	NE (11.79.)	NE (11.31., 11.32., 11.33.)	nekaj ostane	ne potrebuje (11.69.)	DA (11.81., 11.82.)	DA, svojci (11.49.)	DA, sinu (11.66.)	NE (11.57., 11.64.)	NE	NE (12.1., 12.25.)
12	NE (12.24.)	DA (12.28.)		Shaja s težavo (prihodki nižji od stroškov bivanja)	NE (12.26.)	NE (12.26.)	DA, nečakinja (12.22.)		NE (12.18.)	NE	NE (12.1., 12.25.)
13	DA (13.30.)	DA (13.12., 13.40.)	NE (13.21.)	Shaja s težavo (prihodki nižji od stroškov bivanja)	DA (13.45.)		DA, hčere (13.31., 13.32.)	DA, hčeri (13.34.)	OBČASNO (13.22., 13.23.)	NE	NE (13.29.)

*ŠI = šifra intervjuvanca

Številke v tabeli predstavljajo reference (oznabe kodiranih delov intervjujev)

Opombe k tabeli 3.9:

¹ zaradi bolezni

² intervjuvanka gibalno ni ovirana, ima pa oviro za stike druge vrste, in sicer naglušnost (7.32., 7.48.)

³ intervjuvanka je ob odhodu v dom prekinila stike s svojci, vendar je njen primer specifičen in je prekinitev stikov vzrok odhoda v dom in ne njegova posledica

⁴ zgolj urejanje zadev

Izkazalo se je, da so izmed desetih intervjuvancev, ki so čustvene opore deležni, kot vir te opore navedle alterja moškega spola le tri intervjuvanke, vsi ostali pa alterje ženskega spola. K še jasnejši sliki pa prispeva podatek, da nobena izmed treh intervjuvank, ki so kot vir čustvene opore navedle alterja moškega spola – točneje sina, nima hčere. Iz tega zelo povednega podatka je mogoče sklepati, da sinovi svojim staršem zagotavljajo čustveno oporo navadno le v tistih družinah, kjer ti starši nimajo hčera. Iz tega pa zraste logična domneva, da bi v primeru, če bi ti sinovi imeli eno ali več sestra, tudi v teh družinah vlogo nudenja čustvene opore staršem skoraj zagotovo nosile one.

Na podlagi teh ugotovitev lahko utemeljeno štejem ugotovitve zgoraj navedene raziskave v celoti za potrjene tudi na primeru moje skupine intervjuvancev.

Glede na predpostavko o pomembnosti zavedanja vsakega človeka, da je nekemu potreben in koristen, o katerem v teoretičnem delu naloge navajam trditev Kladnika, sem v svoji skupini intervjuvancev zbral podatke tudi o tem. Na vprašanje, ali imajo občutek, da so komu potrebni in koristni, torej se nanje kdo obrača po pomoč, nasvet ali uteho je večina vprašanih odgovorila pritrdilno, medtem ko so štirje izpovedali, da ne, med njimi seveda tudi intervjuvanka pod zaporedno številko 8, medtem ko pri enem intervjuvancu podatek ni bil pridobljen. Pri večini intervjuvanih stanovalcev je torej ta dejavnik kakovosti omrežja socialne opore in kakovosti življenja nasploh prisoten, zato sklepam, da k tej kakovosti tudi prispevajo svoj učinek.

3 SKLEP

Nastanitev v domu za starostnike iz moje raziskave ne pomeni bistvenega zmanjšanja socialne integriranosti in oslabitve njihovega omrežja socialne opore. Med drugim tudi zaradi tega, ker so v domu vzpostavili nove vezi, s katerimi so vsaj delno nadomestili zmanjšane stike z drugimi alterji.

Izkazalo pa se je še, da so stiki, ki jih imajo stanovalci v domu z drugimi stanovalci, dokaj pogosti, po načinu vzpostavljanja stikov pa skoraj izključno osebni, kar pomeni, da so te vezi zelo kakovostne in zato za stanovalce zelo pomembne. Prekinitve vezi s kakšnim od alterjev zaradi odhoda v dom so redka izjema. To pomeni, da glede same sestave njihovih omrežij nastanitev v domu za večino pomeni celo izboljšanje oziroma povečanje njihovih omrežij. Na drugi strani glede pogostosti stikov z alterji in načina vzpostavljanja stikov z njimi vidimo, da so pri dobri polovici intervjuvanih stanovalcev stiki z alterji sedaj manj pogosti, trije pa navajajo spremembe pri načinu stikov v smeri od osebnih stikov k stikom po telefonu.

Te ugotovitve napotujejo k spodbujanju in podpori stanovalcem za vzpostavljanje in vzdrževanje vezi s sostanovalci, saj te predstavljajo pomemben dejavnik kakovosti bivanja v domu.

Pri stanovalcih, kjer je iz podatkov razvidno zmanjšanje pogostosti in sprememba načina vzpostavljanja stikov, rezultati kažejo na pomembno dejstvo, da te spremembe nimajo posebnega vpliva na njihovo zadovoljstvo s svojim omrežjem oziroma na občutek osamljenosti, saj jih velika večina navaja zadovoljstvo s svojim omrežjem in zanika osamljenost. Vsekakor pa velja v največji možni meri podpirati druženje stanovalcev z njihovimi svojci, predvsem skozi organizacijo različnih vrst skupnih srečanj v domu.

Nihče iz vzorca intervjuvanih stanovalcev ne vzpostavlja stikov z alterji s pomočjo sodobnih informacijsko komunikacijskih tehnologij. Razlog lahko pripišemo temu, da se za učenje teh spretnosti odločijo redki starostniki, zlasti na podeželju. Delež starih ljudi, ki uporabljajo sodobne informacijske tehnologije se bo temeljito spremenil tako rekoč sam od sebe, ko bodo v to življenjsko obdobje vstopila generacija, ki jo aktivno uporablja že danes. To utegne pozitivno vplivati na izboljšanje kakovosti stikov starih ljudi z njihovimi alterji, zlasti glede pogostosti.

Tudi pri stanovalcih v domu za starejše so najpomembnejše njihove vezi z bližnjimi sorodniki, predvsem z otroki. Bolj oddaljeni sorodniki prevzamejo pomembnejšo

vlogo le pri stanovalcih brez potomcev. V moji raziskavi se je ta domneva potrdila pri nečakah in nečakinjah intervjuvancev. Te je namreč kot člane svojega omrežja socialne opore navedla le ena intervjuvanka izmed devetih, ki imajo potomce, medtem ko so jih v skupini treh intervjuvancev brez potomcev navedli vsi trije.

Čustveno oporo običajno nudijo ženske članice omrežja, medtem ko jo moški alterji nudijo le v primeru, ko starostnik nima bližnje osebe ženskega spola.

Pokazalo se je, da se med stanovalci in osebjem doma kakovostnejše, bolj osebne vezi ne vzpostavijo in ostanejo na povsem formalni ravni. Visok ritem dela in časovna stiska, posledično pa velike fizične in psihične obremenitve zaposlenih namreč niso dobra podlaga za razvijanje toplega medčloveškega odnosa med zaposlenimi in stanovalci, kar se mi zdi ena ključnih pomanjkljivosti institucij in vir frustracij stanovalcev. Pri prizadevanjih za zagotavljanje čim višje kakovosti življenja starih ljudi v institucionalnem varstvu predstavlja zato ta pomanjkljivost pomembno priložnost za izboljšanje. Ključno je dvoje: nadaljevanje razvoja dejavnosti v smeri psihosocialnega modela, torej odmik od medicinskega modela in številčna ter strokovna okrepitev zaposlenih v domu, naravnost na stanovalce in občutljivost zaposlenih v domu za potrebe stanovalcev.

Izmed desetih intervjuvancev, ki so čustvene opore deležni, so kot vir te opore navedle alterja moškega spola le tri intervjuvanke, vsi ostali pa alterje ženskega spola. Čustveno oporo torej v prvi vrsti nudijo ženske, moški pa vstopajo v te vloge le pri osebah, ki nimajo bližnjega alterja ženskega spola.

Medsebojnega vpliva med velikostjo omrežja socialne opore intervjuvancev in stopnjo njihovega zadovoljstva raziskava ni potrdila. To dejstvo pritrjuje domnevi, da je ključna kakovost in ne količina vezi in stikov.

Večina intervjuvanih stanovalcev ima občutek, da so nekomu potrebni, torej je ta dejavnik kakovosti omrežja socialne opore in kakovosti življenja nasploh pri njih prisoten, zato sklepam, da k tej kakovosti tudi prispevajo svoj učinek.

Pri tistih stanovalcih, ki čutijo, da jih nihče ne potrebuje, pa obstaja kar nekaj možnosti, da se to spremeni, in sicer s podporo pri vzpostavljanju novih vezi znotraj doma ali pa na primer pri stanovalcih, ki imajo radi živali, omogočanje in spodbujanje druženja z živalmi in prevzemanja skrbi zanje.

4 LITERATURA

- Accetto, Bojan. 1987. *Starost in staranje (Osnove medicinske gerontologije)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Arhiv Trubarjevega doma upokojencev. 2016.
- Berčan, Mateja. 2007. *Pomen medgeneracijskega povezovanja za mlajšo in starejšo generacijo*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani: Filozofska fakulteta – oddelek za pedagogiko in andragogiko.
- Binstock, Robert H., ur. in Linda K. George, ur. 2001. *Handbook of Aging and the Social Sciences*. San Diego: Academic Press.
- Cafuta, Ivan. 1997. Starost in starostniki v domovih za stare. *Socialno delo* 36 (2): 141–146.
- Čačinovič–Vogrinčič, Gabi. 2000. Družina in star človek. *Socialno delo* 39 (4–5): 287–292.
- Dragoš, Srečo. 2000a. Staranje v luči socialnega kapitala (na Slovenskem). *Socialno delo* 39 (4–5): 241–252.
- --- 2000b. Socialne mreže in starost. *Socialno delo* 39 (4–5): 293–314.
- --- 2004. Socialna omrežja: izvor socialnega kapitala. V *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, ur. Mojca Novak, 143–159. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Dragoš, Srečo in Vesna Leskošek. 2003. *Družbena neenakost in socialni kapital*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Dremelj, Polona. 2003. Sorodstvene vezi kot vir socialne opore posameznikov. *Družboslovne razprave* 19 (43): 149–170.
- Dremelj, Polona, Tina Kogovšek in Valentina Hlebec. 2004. Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije. V *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, ur. Mojca Novak, 47–60. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- *Firis Imperl*. Dostopno prek: <http://www.firis-imperl.si/izobrazevanje/e-qalin/> (19. junij 2016).
- Freeman, Linton C. 2011. *The Development of Social Network Analysis – with an Emphasis on Recent Events*. Dostopno prek: moreno.ss.uci.edu/91.pdf (24. februar 2016).
- Goffman, Erving. 2008. *Stigma*. Maribor: Aristej.

- Hlebec, Valentina. 2003. *Socialna omrežja starostnikov v Sloveniji*. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20045-6Hlebec.pdf> (24. februar 2016).
- --- 2004. Socialna omrežja starostnikov. V *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, ur. Mojca Novak, 111–120. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Hlebec, Valentina, in Tina Kogovšek. 2004. Konceptualizacija socialne opore. V *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, ur. Mojca Novak, 15–31. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- --- 2006. *Merjenje socialnih omrežij*. Ljubljana: Študentska založba.
- Hlebec, Valentina, Maša Filipović in Tina Kogovšek. 2005. *Starostniki in njihova vpetost v sosedstva omrežja*. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr49-50FilipovicKogovsekHlebec.PDF> (24. februar 2016).
- Hlebec, Valentina in Srna Mandič. 2005. Socialna omrežja starejših v obdobju tranzicije v Sloveniji. *Kakovostna starost* 8 (4): 2–16.
- Hlebec, Valentina in Zdenka Šadl. 2007. Emocionalna opora v omrežjih srednje in starejše generacije v časovni perspektivi. *Teorija in praksa* 44 (1–2): 226–253.
- Hojnik–Zupanc, Ida. 1993. Starostnik v bivalnem okolju in telekomunikacijska tehnologija. *Teorija in praksa* 40 (7–8): 625–633.
- ---, ur. 1994a. *Star človek in družina*. Brdo pri Kranju: Gerontološko društvo Slovenije.
- --- 1994b. *Institucionalno bivanje starih ljudi*. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije.
- --- 1999. *Samostojnost starega človeka v družbeno–prostorskem kontekstu*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica FDV.
- Iglič, Hajdeja. 1988. Ego–centrične socialne mreže. *Družboslovne razprave* 5 (6): 82–93.
- Javna agencija za varnost v cestnem prometu. 2014. *Samostojna in varna mobilnost starejših voznikov in voznikov*. Dostopno prek: https://www.avp-rs.si/file/2012/04/akcijski_nacrt_starejsi_vozniki2014.pdf (19. junij 2016).
- Kladnik, Tone. 2003. Starost – obdobje, na katerega običajno začnemo misliti prepozno. *Okno, glasilo Društva onkoloških bolnikov Slovenije* 17 (1): 29–33.

- Kogovšek, Tina in Anuška Ferligoj. 2003. Merjenje egocentričnih omrežij socialne opore. *Družboslovne razprave* 19 (43): 127–148.
- --- 2004. Kakovost merjenja egocentričnih omrežij socialne opore. V *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, ur. Mojca Novak, 33–45. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- *Konvencija ZN o pravicah invalidov*. 2006. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti___pdf/konvencija_o_pravicah_invalidov.pdf (26. februar 2016).
- Krause, Neal. 1997. Social Support and Feelings of Personal Control in Later Life. V *Sourcebook of Social Support and Personality*, ur. Gregory R. Pierce, Brian Lakey, Irwing G. Sarason in Barbara R. Sarason, 335–355. New York: Plenum Press.
- Krstulović, Gašper. 2014. Nekateri vidiki oskrbe kot večplastnega procesa in odzivi socialnega varstva na potrebe po oskrbi v Sloveniji. *Socialno delo* 53 (3–5): 245–254.
- Lenarčič, Blaž. 2005. Informatična družba za vse – tudi za stare ljudi. *Kakovostna starost* 8 (2): 26–38.
- Leskošek, Vesna, Milica Antić Gaber, Irena Selišnik, Katja Filipčič, Mojca Urek, Katja Matko, Darja Zaviršek, Mateja Sedmak in Ana Kralj. 2013. *Nasilje nad ženskami v Sloveniji*. Maribor: Aristej.
- Leskovic, Ljiljana. 2004. Domovi za stare - organizacija, delo, dosežki in problemi. *Zdravniški vestnik* 73 (10): 737–742.
- Mali, Jana. 2002. Starost, emocije in emocionalno delo v domovih za stare. *Socialno delo* 41 (6): 317–323.
- Mesec, Blaž. 1998. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Mesec, Blaž. 2012. Kako izbrati ljudi za izvedbo intervjujev? Dostopno prek: <http://kvalitativnoqualitative.blogspot.si/2012/06/kako-izbrati-ljudi-zaizvedbo.html> (24. februar 2016).
- Millward, Peter. 2003. The »Grey Digital Divide«: Perception, exclusion and barrier of access to the internet for older people«. Dostopno prek: <http://www.firstmonday.dk/ojs/index.php/fm/article/view/1066/986> (26. februar 2016).

- Milošević Arnold, Vida. 2003. *Socialno delo s starimi ljudmi, Študijsko gradivo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Mlakar, Petra. 2016. Svojih otrok ne bi radi obremenjevali. *Dnevnik*: 33 (15. junij).
- Novak, Mojca. 2004. Predgovor in uvod. V *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, ur. Mojca Novak, 5–11. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Pečjak, Vid. 1998. *Psihologija tretjega življenjskega obdobja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Phillipson, Chris, Miriam Bernard, Judith Phillips in Jim Ogg. 2000. *The Family and Community Life of Older People: Social Networks and Social Support in Three Urban Areas*. London, New York: Routledge.
- Pollo, Mario. 1999. Socialna mreža se rodi iz življenjske nuje. *Kakovostna starost* 2 (2): 2–5.
- Požarnik, Hubert. 1981. *Umetnost staranja: leta, predsodki in dejstva*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ramon, Shulamit. 2003. Osrednja vloga dezinstucionalizacije v socialnem delu in izobraževanju za socialno delo, *Socialno delo* 42 (4–5): 211–217.
- Ramovš, Jože. 2003. *Kakovostna starost*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Rener, Tanja. 1997. Rastoča manjšina: problem negovalnega dela. *Družboslovne razprave* 13 (24/25): 40–48.
- Skupnost socialnih zavodov Slovenije. 1999. *Strateški razvojni program organizirane skrbi za starejše Skupnosti socialnih zavodov Slovenije*. Ljubljana: Skupnost socialnih zavodov Slovenije.
- Statistični urad Republike Slovenije. 2009. *Prebivalstvo Slovenije danes in jutri, 2008–2060, Projekcije prebivalstva EUROPOP2008 za Slovenijo*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.stat.si/StatWeb/> (24. februar 2016).
- Šadl, Zdenka. 2007. Čustveno doživljanje starostnikov: od tradicionalnih pogledov k sodobnim. *Socialno delo* 46 (1–2): 13–19.

- Ule, Mirjana. 2014. Odraščanje z oviro: naracije študentov in študentk z ovirami o življenjskem poteku, prehodih in pomembnih drugih, *Socialno delo* 53 (3–5): 233–243.
- Wasserman, Stanley in Katherine Faust. 1999. *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wenger, G. Clare. 1991. A NETWORK TYPOLOGY: From Theory to Practice, *Journal of Aging Studies* 5 (2): 147–162.
- Zaviršek, Darja. 2000. *Hendikep kot kulturna travma*. Založba *cf, Ljubljana.
- Zaviršek, Darja, Jelka Zorn in Petra Videmšek. 2002. *Inovativne metode v socialnem delu; Opolnomočenje ljudi, ki potrebujejo podporo za samostojno življenje*. Študentka založba, Ljubljana.
- Zaviršek, Darja. 2006. Ethnographic Research as the Source of Critical Knowledge in Social Work and Other Caring Professions. V *Von der Idee zur Forschungsarbeit: Forschen in Sozialarbeit und Sozialwissenschaft*, ur. Vito Flaker in Tom Schmid, 125–143. Wien: Böhlau Verlag, Herbst.
- Zaviršek, Darja, Gašper Krstulović, Vesna Leskošek, Petra Videmšek, Monika Bohinec, Elena Pečarič, Natalija Jeseničnik in Klaudija Poropat. 2015. *Analiza sistema institucionalnega varstva in možnosti nevladnih organizacij zagotavljati storitve v skupnosti za uresničevanje deinstitucionalizacije v Sloveniji*. Ljubljana: YHD – Društvo za teorijo in kulturo hendikepa.

6 PRILOGE